

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH
INFORMACÍ

3 XII 93

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

AGRICULTURAL ECONOMICS

11

ČSN 39 (LXVI)
AH 1993
ISSN 0139-570X

ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD
SLOVENSKÁ AKADEMIA PŮDOHOSPODÁRSKYCH VIED

0 XV/11-3 e

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

AGRICULTURAL ECONOMICS

VOLUME 39 (LXVI)

REDAKČNÍ RADA – EDITORIAL BOARD

Předseda - Chairman

Doc. ing. Vladimír J e n í č e k , DrSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Členové - Members

Ing. Gejza B l a a s , CSc. (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

PhDr. Stanislav B u c h t a , CSc., (Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Ing. Juraj C v e č k o , CSc. (Agris, Bratislava, SR)

Doc. ing. Josef F o j t l , CSc. (Praha, ČR)

Prof. ing. Jan H r o n , DrSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Mgr. Helena H u d e č k o v á , CSc., (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Prof. ing. Félix H u t n í k , DrSc. (Bratislava, SR)

Ing. Karel J a n o t k a , CSc. (Region odboru MZ ČR, Pardubice, ČR)

Ing. Josef K r a u s , CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Doc. ing. Jaroslav M a c h , CSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Prof. ing. Zdeněk P o d ě b r a d s k ý , CSc. (Výzkumný ústav živočišné výroby, Praha - Uhřetěves, ČR)

Ing. Bohumil P r o u z a , CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Doc. ing. František S t ř e l e č e k , CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

PhDr. Jana Š i n d l á ř o v á (Vysoká škola zemědělská, Brno, ČR)

Prof. ing. Karel V i n o h r a d s k ý , CSc. (Vysoká škola zemědělská, Brno, ČR)

Prof. ing. Jozef V i š ň o v s k ý , CSc. (Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra, SR)

Vedoucí redaktorka – Editor-in-Chief

Mgr. Alena R o t t o v á

© Institute of Agricultural and Food Information, Prague 1993

SOCIOLOGIE VENKOVA A ZEMĚDĚLSTVÍ

Podruhé v tomto roce věnujeme celé číslo časopisu *Zemědělská ekonomika* sociologické problematice venkova a zemědělství. Přináší obsáhlou informaci o jednání na XV. kongresu Evropské společnosti pro rurální sociologii, který se konal ve dnech 2. - 6. 8. 1993 ve Wageningen v Holandsku. Kongresu se zúčastnili čtyři zástupci České republiky (M. Lošíák, V. Majerová, H. Schimmerling, J. Špaček - všichni z Vysoké školy zemědělské v Praze, katedry humanitních věd) a dva zástupci Slovenské republiky (G. Blaas, I. Námerová - oba z Výskumného ústavu ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva v Bratislavě). Pět ze jmenovaných účastníků vystoupilo s vlastními příspěvky, a to ve čtyřech ze čtrnácti pracovních skupin kongresu.

Ve skupině 3 „Restrukturalizace zemědělství a rurální společnosti ve Střední a Východní Evropě“ přednesli své příspěvky H. Schimmerling - „Cesty privatizace a strukturální reforma zemědělství v České republice a Slovenské republice“ a G. Blaas „Zemědělství na Slovensku - vynucená restrukturalizace?“

Ve skupině 4 „Budoucnost rodinného hospodářství“ vystoupila s příspěvkem „Obnova soukromého hospodaření v České republice“ V. Majerová.

Ve skupině 7 „Rurální diverzifikace“ přednesla I. Námerová příspěvek, který připravila společně se svým kolegou S. Buchtou - „Rurální osídlení a jeho vazby k slovenskému zemědělství“.

Ve skupině 10 „Ruralita, teritorialita a rurální kultura“ představil společný příspěvek (s H. Hudečkovou) „Urbanismus, kolektivismus a sociální hodnoty na českém venkově“ M. Lošíák.

Dva z těchto příspěvků otiskujeme v plném znění. Dále uvádíme článek J. Honcové, jejíž zkrácená verze byla také na Kongresu přednesena prostřednictvím V. Majerové ve 4. pracovní skupině.

Touto obsáhlou informací zpřístupňujeme české a slovenské odborné veřejnosti nejen naši prezentaci na evropském sociologickém fóru, ale také uvažování evropských, příp. i mimoevropských rurálních sociologů nad aktuálními otázkami venkova tak, jak je přináší společenský vývoj v různých částech Evropy (příp. i na jiných kontinentech). Z těchto úvah je vidět, že venkov není jen hospodářským prostorem, ale také prostředím života ne nepodstatné části obyvatel různých zemí, kteří docela přirozeně touží po dosažení stejných podmínek svého života s obyvateli měst, pokud jde o rodinné příjmy, životní úroveň, šance ke vzdělání, zaměstnání, kulturní vyžití apod. Z tohoto uvažování je také možné poznat, že se naši kolegové zabývají i sice méně konkrétními, ale zato velmi podstatnými otázkami budoucnosti ve spojení s problémy etickými a ekologickými, které ve venkovském prostředí a v souvislosti se zemědělstvím nabývají zcela konkrétních podob devastované krajiny, ztráty kulturní identity venkovských společenství, vědomí opoždění za vývojem průmyslu a měst (které moderní společnost preferuje) a dalších.

Problémy, které jsou v úvahách obsaženy, nás mohou čekat a nelze říci, že nejsou patřičně v podvědomí. Není divu, neboť se nacházíme v jiné fázi vývoje společnosti, ať již v oblasti hospodářské, občanské či kulturní. A naše aktuální starosti jsou zaměřeny k těm „hrubším rysům“ sociální změny ve fázi postkomunistického vývoje.

I další články uveřejněné v tomto čísle (Schimmerling, Buchta), jakož i ostatní informace plní námi zvolený cíl - dávat najevo, že venkov není jen prostorem pro zemědělskou výrobu, že je potřebné pohlížet na život na venkově nejen z pohledu ekonomického, ale též dalších přístupů.

Mgr. Helena H u d e č k o v á , CSc.

URBANISMUS, KOLEKTIVISMUS A SOCIÁLNÍ HODNOTY NA ČESKÉM VENKOVĚ

HUDEČKOVÁ H. - LOŠŤÁK M., Vysoká škola zemědělská, Praha

Urbanismus, kolektivismus a sociální hodnoty na českém venkově

Zeměd. Ekon., 39, 1993, č. 11, s. 867-880. – 1 tab., lit. 10, res. čes., angl.

Autoři se zamýšlejí nad působením modernizačního procesu na české rurální společnosti, které se vyvíjelo též pod vlivem kolektivizace. Oba jmenované procesy, i když každý z jiných zdrojů, obsahují silné globalizační tendence. Sledováním vývoje sociálních hodnot na venkově hledají autoři východisko pro možnosti oživení vesnických společností v České republice s uplatňováním prvků regionalizace (lokalizace). Zatím si pokládají otázku - je šance bránit se rozumným a vnímavým jednáním proti nerozumnému směřování k rychlému přechodu ke konzumní společnosti západního typu?

venkov, sociální hodnoty, hodnotové orientace, urbanismus, kolektivismus

Hodnotové orientace se dynamicky mění a vyvíjejí pod vlivem řady faktorů. V tomto článku chceme přiblížit působení dvou z nich - urbanismu a kolektivismu. Vycházíme z pojetí, že hodnoty v sociologickém smyslu slova tvoří základ kultury dané společnosti, že kulturní hodnotové vzorce jsou standardy ovládajícími jednání a od nich se odvozují hodnotové orientace jednotlivců. Zajímá nás, nakolik se v české vesnici měnily sociální hodnoty od hodnot tradičních k hodnotám moderním. Nakolik se pod obecně působícím vlivem urbanismu (jako způsobu života) a specifickým vlivem kolektivismu (jako způsobu organizace společnosti) proměňovala v České republice *tönniesovská* „Gemeinschaft“ (pospolitost - community) v „Gesellschaft“ (společnost - association).

Přítomnost moderních hodnot a hloubka jejich zakořeněnosti ve venkovském prostředí provokuje k uvažování nad tím, jak dalece podlehl český venkov po peripetích svého vývoje globálním modernizačním vlivům a nakolik zůstal zdrojem regionálních tradičních vlivů, tvořících protipól zdánlivě nekončícího modernizačního vývoje.

VÝCHOZÍ ZDROJE A POUŽITÝ PŘÍSTUP PRO SLEDOVÁNÍ PROBLÉMU

Pro sledování vývoje hodnotových orientací na venkově v uplynulém období (od 20. let 20. století) jsme použili sekundární analýzy prací, zachycujících tuto problematiku v předkolektivizačním a v kolektivizačním období s vědomím toho, že některé práce jsou poplatné období jejich vzniku.

Pro první deskripci hodnotových orientací venkovské populace v dnešní době jsme vyšli z dotazníkového šetření¹⁾. Širší interpretační kontext pro jeho výsledky tvoří poznatky, získávané v rámci projektu „Agrární změny v kontextu obnovy a rozvoje venkova“, řešeného autory článku s podporou Středoevropské university (CEU - Prague College, číslo smlouvy 853/91).

Uvědomujeme si, že se jedná o první poznatky o sociálních hodnotách venkovské populace získané sociologickým výzkumem v nových společenských podmínkách a navíc na základě dotazníku, na jehož přípravě jsme se plně nepodíleli. Vzhledem k tomu jsme při zpracování kladli důraz na vytypování hodnotových konfigurací a na jejich charakteristiku podle znaků sociálních skupin, pro které jsou zjištěné hodnotové orientace nejvíce typické. Historický přehled i hypotetický náčrt současného stavu hodnotových orientací venkovanů nám posloužil jako základ pro rozmyšlení nad vlivy urbanismu a kolektivismu ve venkovském společenství.

Pro zmíněné dotazníkové šetření byly vybrány a popsány tři vesnice rozdílné vzhledem ke svým geografickým, demografickým, hospodářským a sociálním charakteristikám, v nichž se zobrazuje vliv urbanizace (a ruralizace). Tyto tři vesnice představují tři rozdílné typy vývoje a stavu venkovského společenství. Tazatelé byli pracovníci oddělení sociologie venkova a zemědělství katedry humanitních věd VŠZ v Praze a studenti provozně ekonomické fakulty této školy. Z 381 dotázaných představitelů domácností (tj. 90 % všech domácností ve sledovaných obcích) bylo:

- 40 (z celkového počtu 45 domácností) z obce *Radějovice* s 81 obyvatel a výměrou katastru 327 ha. Je to typická příměstská obec v pražské aglomeraci, nacházející se 10 km od hranice hlavního města ČR a 9 km od nejbližšího malého města. Komunikační spojení s Prahou je velmi vyhovující, s dalšími městskými sídly v okolí je minimální. Technická a občanská vybavenost je na velmi nízké

1) Dotazník pod názvem „Kvalita a podmínky života venkovského obyvatelstva“ sestává ze dvou částí. Jedna byla zaměřena na problematiku neformálních zdrojů příjmů a fungování sociálních sítí na venkově (připraveno Bundesforschungsanstalt für Landwirtschaft, Braunschweig, SRN), druhá, ze které vychází náš článek, se věnuje hodnotám venkovské populace a spokojenosti se životem na vesnici (připraveno katedrou sociologie University Mikuláše Koperníka v Toruni, Polsko). Dotazníkové šetření proběhlo v ČR, Polsku a SRN. Mezinárodní srovnání není dokončeno, první výsledky jsou v současné době podrobeny hlubší analýze po vzájemných konzultacích s polskými a německými partnery.

úrovni. Demografický vývoj je velmi nepříznivý (index vývoje počtu obyvatel 1991/1930 je 41). Spokojenost s životem v obci je relativně nízká. Obec má obytně výrobní funkci a dojíždka do zaměstnání je nižší než v ostatních dvou obcích. Místní středisko zemědělského družstva zaměstnává poměrně vysoký podíl z ekonomicky aktivního obyvatelstva obce. Vznikla zde jedna rodinná farma. Ekonomicky aktivní vyjíždějící za prací jsou více než v druhých dvou obcích zaměstnáni ve službách. Z hlediska věkové struktury zaujímají Radějovice střední pozici ve srovnání se sledovanými obcemi. Blízkost Prahy a vysoká zaměstnanost ve službách tvoří významné urbánní vlivy.

- 125 (z celkového počtu 136 domácností) z obce *Studnice* se 429 obyvateli a výměrou katastru 782 ha. Obec se nachází na Českomoravské vysočině 3 km od regionálního centra místního významu a 33 km od okresního města. Komunikační spojení je vyhovující jen na úrovni spojení s tímto regionálním centrem. Občanská a technická vybavenost je na nízké úrovni. Demografický vývoj není příznivý (index vývoje počtu obyvatel 1991/1930 je 58), ale spokojenost se životem v obci se téměř rovná úrovni spokojenosti ve třetí obci, která má příznivější podmínky pro vývoj. Obec má pouze obytnou funkci a nejvyšší míru dojíždění za prací ze tří sledovaných obcí (83,3 %). Farma státního statku, která zde v době šetření působila, zaměstnávala zhruba pětinu místního ekonomicky aktivního obyvatelstva. V obci zůstala zachována 3 zemědělská rodinná hospodářství. Charakteristickým rysem této obce je doplňková zemědělská činnost mnoha, i nezemědělských, rodin (velká většina ekonomicky aktivních je zaměstnána v průmyslu mimo obec, malý podíl ve službách) a relativně nejstarší obyvatelstvo. V obci se udržela řada tradic a lze ji označit za obec „rurální“.

- 216 (z celkového počtu 235 domácností) z obce *Chodov* se 765 obyvateli a výměrou katastru 873 ha. Tato největší ze sledovaných obcí se nachází 9,5 km od státní hranice se SRN a 8 km od okresního města (přes svou příhraniční polohu nejde o obec, ve které proběhla výměna obyvatel po druhé světové válce). Má velmi dobré komunikační spojení s více sídly městského typu a s blízkým Trhanovem prakticky tvoří „dvojvesnici“, blíží se počtem obyvatel nejmenším městům. Občanská a technická vybavenost je na nejlepší úrovni z námi sledovaných obcí. Tomu odpovídá i míra spokojenosti se životem v obci. Rovněž tak demografický vývoj je relativně příznivý (index vývoje počtu obyvatel 1991/1930 je 98). Obec má obytnou funkci a zhruba čtvrtina místního ekonomicky činného obyvatelstva pracuje v místním středisku zemědělského družstva. Poměrně vysoká vyjíždka za zaměstnáním (78,6 %) je částečně pouze docházkou do průmyslových závodů v Trhanově. Poloha obce nabízí různorodé příležitosti k zaměstnání i v SRN, okresním městě a dalších sídlech městského typu. Chodov má nejmladší obyvatelstvo z námi sledovaných obcí a je typický rozsáhlejší zástavbou městského typu. Přes výrazné urbánní vlivy si obec zachovala jisté rurální rysy.

Výše uvedený interpretační kontext, získaný řešením úlohy „Agrární změny v kontextu obnovy a rozvoje venkova“, zasazuje naše úvahy o vývoji a stavu

hodnotových orientací do širších souvislostí vývoje českého venkova (ekonomických, politických, sociálních a kulturních). Východisko, o které se opíráme, je zjištění, že se česká vesnice z poměrně svébytného (co se týče vytváření a spotřeby materiálních a duchovních statků) a homogenního „mikrokosmu“ v poměrně heterogenním „makrokosmu“ národní společnosti přetváří do více heterogenního „mikrokosmu“ v homogenizujícím se „makrokosmu“ národní společnosti²⁾.

VENKOVSKÉ HODNOTY V PŘEDKOLEKTIVIZAČNÍM A KOLEKTIVIZAČNÍM OBDOBÍ

Hlavní postavu českého venkova z počátku 20. století reprezentuje Bláhův „ideál typ“ sedláka (Bláha 1925). Sedlákův životní styl je podmíněn vlastnictvím a vzděláváním půdy. „Zemitost“ (jak je vztah k půdě nazýván) vládne nad tím, co je skutečně lidské. Duševní život selské pospolitosti je ve stavu nerozvinutosti, je typický silnou podobností jednání podle „pevných“ norem v rámci komunity. Ústředním zájmem veškerého jednání je zájem hospodářský - udržet a rozšířit rodný statek. Z hlediska společenského rozvrstvení je základním, ne však jediným kritériem majetek a vlastnictví půdy bylo oceňováno téměř všemi společenskými skupinami. Jedinec se jako plnoprávný člen vesnické pospolitosti legitimuje především vlastnictvím, byť i malým. „Rozum a cit jsou zhospodářštěny“ s projevy v postojích např. ke vzdělání, veřejnému životu, kráse nebo k výběru životního partnera. Vše je zaměřeno k realitě, k hmatatelné prospěšnosti. Silné náboženské cítění Bláha vysvětluje afektivním, emocionálním původem. Sociologický typ „sedláka“ je vztažen k idejím půda-příroda-Bůh, rod-zvyk-tradice a k postojům a jednání, odpovídajícím konzervatismu, individualismu a hospodářskému utilitarismu.

Pozorování ze 30. let (Galla 1939) zaznamenávají venkovskou pospolitost, která se již citelně střetá s urbanizací a urbanismem (tedy s městskými vlivy do fyzikálního a sociálního prostředí venkova)²⁾. Slábnou síla náboženství, zejména u dělníků a řemeslníků. Rolníci jsou však stále typičtí tradičním pojetím víry v sepětí vztahu k přírodě a Bohu. Jiný je vztah k náboženství u venkovské inteligence, kde lze hovořit o filosofujícím či teologickém přístupu. K nejuznávanějším hodnotám ve venkovské společnosti patří vlastnictví, pracovitost, šetrnost, skromnost, poctivost, rodové dědictví a vlastnictví půdy, roste význam vzdělání. Za páteř hodnotové orientace venkovské společnosti Galla stále považuje

2) Tyto změny byly nazývány českými rurálními sociology „fází přirozené modernizace, urbanizace a industrializace“.

fyzikálního a sociálního prostředí venkova)³⁾. Slábné síla náboženství, zejména u dělníků a řemeslníků. Rolníci jsou však stále typičtí tradičním pojetím víry v sepětí vztahu k přírodě a Bohu. Jiný je vztah k náboženství u venkovské inteligence, kde lze hovořit o filosofujícím či teologickém přístupu. K nejuznávanějším hodnotám ve venkovské společnosti patří vlastenectví, pracovitost, šetrnost, skromnost, poctivost, rodové dědictví a vlastnictví půdy, roste význam vzdělání. Za páteř hodnotové orientace venkovské společnosti Galla stále považuje rod, grunt a s tím spojené hodnoty - neměnnost řádu, mechanická solidarita, houževnatost, lpění na půdě.

Mezi Bláhovým (z počátku 20. let) a Gallovým (z konce 30. let) typem sedláka lze již vysledovat posun, který můžeme vyjádřit jako „zjemnění původního typu“. Trvá rolníkův pevný vztah k půdě, hospodářský racionalismus a utilitarismus, mizí vyhraněný konzervatismus, iracionalita, egocentrismus a rolníkova osamělost. Sedlák již projevuje zájem o věci veřejné, je přístupnější ke vzdělání a kultuře, je tolerantnější a solidárnější vůči jiným sociálním vrstvám v místním společenství.

Kolektivizační působení od 50. let a jím propagované ideje (kolektivismus, internacionalismus, ateismus, novotářství, majetkové rovnostářství a rovné rozdělování, sociální jistota a zabezpečení) byly v příkrém rozporu s tradičním venkovským hodnotovým systémem, ke kterému venkovské společenství tíhlo navzdory přirozenému působení města. Podle Bláhy (B l á h a 1968) ruší náhrada individuálního hospodaření kolektivním hospodařením rolníkovu „zemitost“ a ten se stává pouhým zemědělským dělníkem. Rozrušení veškerých institucí, v nichž měl oporu, ho činí naprosto závislým na státu, resp. na vládoucí politické straně.

V 50. letech je již pozorováno, že dochází k poměšťování venkova způsobem, kdy jsou z městské kultury přebírány většinou jen líbivé, příjemné prvky, které jsou schopny přerušit mnohé vazby venkovské morálky.

Kdyby následně v 60., 70. a 80. letech pokračovaly sociologické práce, hlouběji se zabývající vývojem hodnotových orientací na venkově, mohli bychom dnes lépe vykreslit, jak se pronikavá a zlomová změna organizace venkovské společnosti (daná kolektivismem) postupně odrážela v mentalitě a životním stylu venkovanů. Venkov byl současně plynule vystaven urbanismu a urbanizaci, která však byla v socialistickém hospodářství provázena pomalým rozvojem venkovské infrastruktury. Z nečetných prací, dosti poplatných době (T a u b e r 1965, B u r i a n 1978, S l e p i č k a 1989) vyznívá přesto úpadek vesnice, pokles veřejné aktivity a zájmu o obec, ztráta pracovní motivace, degradace sociálního statusu rolníka a odchod mládeže z venkova. Odumíraly tradice a zvyky, některé z trvajících získávaly nový obsah. Venkov byl stále více zasahován syndromem

3) Tyto změny byly nazývány českými rurálními sociology „fází přirozené modernizace, urbanizace a industrializace“.

nesvébytnosti a napodobování města (např. zástavbou městského typu, zábavou mládeže, vybavením domácností aj.). Je upozorňováno na růst konzumní orientace (uplatňované především v oblasti bydlení a vybavení domácnosti) a na vytváření některých nových tradic společenského života - sportovních soutěží, veřejně organizovaných obřadů při životních událostech. Zeslábla náboženská víra a vztah k přírodě. Zachována jsou již jen rezidua tradičního hodnotového systému, oceňujícího umění dobře a hodně pracovat, setrvat v obci, vážit si starší generace.

Z některých prací se zdá, jako by rozdíl mezi zemědělci a nezemědělci, mezi preferencemi životního stylu venkovanů a měšťanů ani neexistoval. Pojem rolník v těchto pracích nenajdeme. Na úkor rodinného a osobního života je vyzdvihován jen pracovní život zemědělců a je upozorňováno na důležitost a vysoké hodnocení peněžního příjmu, materiálních podmínek života, sociálního zabezpečení, volného času a kvalitních mezilidských vztahů jako pozitivních pracovních motivačních faktorů.

VENKOVSKÉ HODNOTY V DEKOLEKTIVIZAČNÍM OBDOBÍ

Návratem ke zkoumání venkovského společenství je i v úvodu popsané šetření prováděné v SRN, Polsku a České republice v roce 1992, zaměřené také na hodnotovou orientaci.

Výsledky potvrdily, že všeobecně uznávané hodnoty osobního života - zdraví, rodinné štěstí a dobré mezilidské vztahy - jsou nejvýše postaveny i v hodnotovém žebříčku venkovanů. Nejnižší pak stojí vysoký sociální status opřený o podíl na moci (dříve jako hodnota pro osobní život nezkoumaný).

Potvrdila se také všeobecná rozšířenost a vysoká preference hodnot spojených s **orientací na materiální spotřebu** (dobré bydlení, vybavenost domácnosti a vysoké příjmy jako prostředek pro spotřebu). Tato orientace však nedosahuje takového stupně, v němž by byla přisuzována výraznější důležitost tzv. „prestižní spotřebě“ (prvotřídní vybavení pro volný čas, automobil dobré značky, cestování do zahraničí). Rozšířenost tohoto typu městské orientace - orientace na materiální spotřebu - roste se vzděláním a mírou urbanizace vesnice, klesá s přibývajícím věkem a je typičtější pro nezemědělce a zaměstnance (oproti zemědělcům a podnikatelům). Ve své vyhraněné podobě - v preferenci prestižní spotřeby - se zřetelněji prosazuje pouze u nezemědělců (zejména pokud mají status zaměstnance) a u absolventů středních škol.

Jiný typ městské **orientace - na spotřebu kulturních statků** je v hodnotovém žebříčku venkovanů zřetelně méně častý (má přibližně poloviční váhu oproti orientaci na materiální spotřebu). Vykazuje stejný průběh závislosti na věku, vzdělání, míře urbanizace vesnice a příslušnosti k zemědělskému/nezemědělskému povolání a opačný průběh závislosti na ekonomickém statusu (je typičtější pro podnikatele než pro zaměstnance). Orientaci na spotřebu kulturních statků preferují vysokoškoláci a podnikatelé vně zemědělství.

I orientace na volný čas je městského původu. Méně než se spotřebou ji spojujeme s fenoménem „možnosti volby“, tedy s oblastí svobody. Také tento typ orientace je méně rozšířený než preference materiální spotřeby. Má oproti ní přibližně dvoutřetinovou váhu a je tudíž rozšířenější než orientace na spotřebu kulturních statků. Vykazuje stejný průběh závislosti na věku, vzdělání (je typický zvláště pro vysokoškoláky), míře urbanizace obce, zemědělské/nezemědělské příslušnosti a výrazně je preferován podnikateli před zaměstnanci. To znamená, že více než s orientací na materiální spotřebu koresponduje orientace na volný čas s orientací na duchovní spotřebu.

Proti těmto orientacím městského typu stojí v příkré kontrapozici **tradiční venkovská hodnota - život ve shodě s vírou**. K preferenci této hodnoty se často připojuje preference hodnot dobrých mezilidských vztahů a úcty a uznání mezi lidmi. Taková orientace je typická pro starší, méně vzdělané (ale více pro vysokoškoláky než středoškoláky), pro obyvatele méně urbanizované obce a částečně také pro zemědělce a podnikatele (tab. I).

Právě tato typicky vekovská hodnota - život ve shodě s vírou - nejostřeji diferencuje uvnitř venkovské populace na skupiny (zejména z hlediska typu obce vzhledem k urbanizaci, ekonomického statusu a věku, méně již z hlediska vzdělání a příslušnosti k zemědělskému/nezemědělskému povolání). Schopnost rozlišovat uvnitř celku venkovské populace má dále (v pořadí) hodnota přisuzovaná volnému času, a to hlavně podle věku, vzdělání a ekonomického statusu, méně podle zemědělské/nezemědělské příslušnosti a míry urbanizace obce. I prestižní spotřeba rozlišuje, zejména zemědělce od nezemědělců a méně urbanizované od více urbanizovaného prostředí. Ostatní hodnoty spojené se spotřebou mají již nízkou rozlišovací schopnost. Více než hodnoty materiální spotřeby rozlišují venkovskou populaci na skupiny takové hodnoty, které jsou spojené s duchovní spotřebou, a to hlavně zemědělce od nezemědělců a mladší a vzdělanější skupiny od jejich opaku.

Obrátíme-li pak úhel našeho pohledu, můžeme předpokládat, že to je v pořadí věk (sociální čas), vzdělání (informace, které překonávají čas i prostor), typ obce (sociální prostor) a naposled hospodářská činnost (sociální činnost), které se podílejí na změně hodnotových orientací venkova směrem od tradice k modernosti.

U těch skupin venkovské populace, které by mohly být potenciálem renesance venkova pro svou vyšší „otevřenost ducha a aktivní postoj k životu“ (tj. důležité fenomény vytváření občanské společnosti) - u vysokoškoláků a podnikatelů - dochází zřejmě k jisté konvergenci městské a venkovské hodnotové orientace, které bychom mohli dát rámec: **svoboda - duchovní zdroje** (filosofie, umění, víra) - **vysoké příjmy** (v posunutém významu od prostředku spotřeby k prostředku dosažení svobody).

Nutno však připomenout, že tato orientace se uplatňuje poté, co jsou zabezpečeny dobré materiální podmínky.

I. Preference hodnotových orientací podle sociálních skupin venkovské populace (1992) –
The preferences of value orientations according to social groups within rural population (1992)

Typ hodnotové orientace	Pořadí preference podle				
	typu obce	ekonomického statusu	hospodářské činnosti v zemědělství /nezemědělství	věku	vzdělání
Městská orientace typu materiální spotřeby	1.urbánní 2.rurální	1.zaměstnanec 2.podnikatel	1.nezemědělská 2.zemědělská	1. mladší 2. střední 3. starší	1.vysokoškolské 2.středoškolské 3.základní
Městská orientace typu duchovní spotřeby	1.urbánní 2.rurální	1.podnikatel 2. zaměstnanec	1.nezemědělská 2.zemědělská	1.mladší 2. střední 3.starší	1.vysokoškolské 2.středoškolské 3. základní
Městská orientace na volný čas	1.urbánní 2.rurální	1.podnikatel 2.zaměstnanec	1.nezemědělská 2.zemědělská	1.-2. mladší 1.-2. střední 3.starší	1.vysokoškolské 2.středoškolské 3.základní
Venkovská orientace religiozního charakteru	1.rurální 2.urbánní	1.podnikatel 2.zaměstnanec	1.zemědělská 2.nezemědělská	1. starší 2.střední 3.mladší	1. základní 2.vysokoškolské 3.středoškolské
Type of value orientation	Order of preferences according to				
	type of village	economic status	economic activity in farming/ non-farming	age	education
Urban orientation of material consumption type	1.urban 2.rural	1.employee 2.entrepreneur	1.non-farming 2.farming	1. young 2.middle 3.elder	1.graduates 2.middle 3.elementary
Urban orientation of spiritual consumption type	1.urban 2.rural	1.entrepreneur 2.employee	1.non-farming 2.farming	1.young 2.middle 3.elder	1.graduates 2.middle 3.elementary
Urban orientation to free time	1.urban 2.rural	1.entrepreneur 2.employee	1.non-farming 2.farming	1.-2.young 1.-2.middle 3.elder	1.graduates 2.middle 3.elementary
Rural orientation of religious characterization	1. rural 2.urban	1.entrepreneur 2.employee	1. farming 2.non-farming	1. elder 2.middle 3.young	1.elementary 2.graduates 3.middle

Na druhé straně modelovou skupinu, která nejvíce podlehla intervenci městské kultury v omezené podobě materiálně spotřebního charakteru, představují: mladí, s profesní přípravou (ne však s vyšším vzděláním), v zaměstnaneckém postavení (více mimo zemědělství než v zemědělství), bydlící v blízkosti velkých měst anebo ve velkých vesnicích. Tato skupina se z hlediska hodnotové orientace pohybuje v rámci spíše omezeném na dvojici: **materiální spotřeba - svoboda v okleštěné**

podobě (spočívající ve volbě atraktivního trávení volného času spotřebou výrazně více materiálního než duchovního charakteru).

ZHODNOCENÍ STAVU

K zamyšlení nad problematikou vyjádřenou v názvu nás vedlo především poznání, že urbanismus není autonomní proces, ale souvisí s ekonomickým a politickým vývojem dané společnosti.

V celoevropském pohledu se český venkov ve druhé polovině 20. století ocitl v prostředí s nízkým podílem urbánního vývoje, s centralisticky plánovitým řízením politického, ekonomického i kulturního života, v ekonomicky slabém prostředí s nevytvořeným trhem a nerespektujícím hodnoty trhu, v prostředí s politicky voluntaristickým prosazováním sociálního blahobytu. V souvislosti s tím bylo české zemědělství téměř stoprocentně kolektivizováno, bylo typické vysokou mírou industrializace, mechanizace, koncentrace a specializace výroby, nerespektovalo ekonomické a ekologické zákonitosti a vyznačovalo se výrazným uplatňováním sociální politiky zabezpečující jistoty zaměstnancům.

Zkoumáme-li vývoj sociálních hodnot na českém venkově, lze těžko odlišit urbánní vlivy od vlivů kolektivismu. V zásadě je možné předpokládat, že více než na rozdílnost v působení obou lze usuzovat na podobnost ve směru k homogenizaci národní společnosti (globalizační tendence).

Podobnost působení obou sledovaných fenoménů se pravděpodobně nejvýrazněji projevuje v:

- odklonu od regionálních tradic, obyčejů a zvyků,
- přeměně sociálního jednání členů venkovského společenství od stejnosti (vnitřní homogenita společenství) k různosti podmíněné endogenními a exogenními sociálními znaky (vnitřní heterogenita společenství); pod-systém národní společnosti, (venkovská společnost) se heterogenizuje za účelem začlenění do homogenizujícího se systému národní společnosti,
- oslabení venkovského konzervatismu, vlivu náboženství, idealistických a iracionálních postojů ve prospěch materialismu a technicismu,
- expanzi městských kulturních vzorů na venkov:
 - prosazování nového konceptu práce jako kvalifikovaného a produktivního zaměstnání (které zaručuje zisk sociálních jistot a menší namáhavost práce a prostřednictvím odměny za práci směřuje k nabytí životní úrovně srovnatelné s městem),
 - spotřebitelství,
 - preference volného času a jeho individuálního prožívání,
 - volný výběr vzdělání a povolání.

Podobnost v působení obou fenoménů však není jednoduchou lineární úměrou. Směřování k homogenizaci společnosti se projevovalo jak vlivem urbanizace a urbanismu, tak i kolektivizace. Výsledkem dlouhodobého působení obou procesů je v některých případech zpomalení, v jiných urychlení modernizace venkova (srovnáváme-li vývoj české společnosti s vývojem evropských společností, kde kolektivizace neproběhla). Dospělo se tedy jak k zamýšleným, tak nezamýšleným a někdy i protikladným cílům vzhledem k původním záměrům.

a) Ekonomická slabost centrálně plánovaného hospodářství a ideologická podpora tohoto ekonomického systému brzdily v některých sférách hospodářského života výraznější prosazování urbanismu. Tím, že kolektivizace nevytvořila trh:

- Poskytovala nízkou nabídku zboží a tlumila všeobšáhlost spotřebitelství (o to citelněji jsme dnes konfrontováni s tímto jevem, i když nepochybně častějším ve městě než na venkově).

- Nedochovalo ke kontinuálnímu restrukturování venkovského prostoru, s nímž by se rozvíjela infrastruktura, občanské služby a pracovní příležitosti mimo zemědělství. Na venkově se v důsledku toho „zakonzervovaly“ ve zvláštní podobě prvky mechanické solidarity. Mají projev v četné pomoci sousedů a příbuzných při výkonu mnohých neformálních ekonomických aktivit, nutných pro život domácností. Protože je však zároveň silně pociťován nedostatek oné tradiční venkovské solidarity, domníváme se, že z příbuzenských a sousedských kontaktů jako cíle a morálního imperativu venkovské společnosti se často stal prostředek k získání určitých statků a služeb, pro něž na venkově chybí adekvátní institucionální báze formální sociální sítě.

- Nepodporovala uznání peněz jako sociální hodnoty a dokonce k nim připojovala jakési zdání „nemorálnosti“. Snad proto se stalo, že peněžní vztahy zřídka vstupují do neformálních hospodářských aktivit venkovanů (případně to venkované nepřiznají). V každém případě dále prosperuje naturální směna výrobků, prací a služeb.

b) Tím, že kolektivizace zavedla centralisticky plánovitě řízení nejen do oblasti hospodářského, ale také do oblastí politického, občanského a kulturního života, zbrzdila intervenci urbanismu ve sféře prosazování lokálních zájmů různými formami sdružování (nová sociální hnutí):

- Omezila intervenci obecní samosprávy a místních společenských organizací do řízení územního rozvoje venkova. Obec byla zbavena samosprávného charakteru a společenským organizacím nebyl dán prostor pro prosazování vlastních zájmů jak v lokálním, tak nadlokálním rámci.

- Omezila šance udržovat a vytvářet vlastní kulturní identitu a subkulturu. Je pociťován nedostatek osobností a participativního jednání na venkově. Pro mnohé své obyvatele se obec stala pouhým místem, kde stojí vlastní dům, ve kterém žije vlastní rodina.

c) Jiným typem podobnosti v působení urbanismu a kolektivismu je takový, kdy lze mluvit o pozvolném postupu urbanismu k určitým změnám, které kolektivizace vyprovokovala revolučním zvratem a politickou silou je prosazovala (reakce sociálního organismu však byla různorodá):

- Změna organizace zemědělské práce na kolektivistický model s přímým vlivem politické moci vykořenila rolníka z tradičního řádu, oslabila vztah k půdě, přírodě a hospodaření. Z činitele ovládajícího prostor se rolník stal činitelem ovládaným svým okolím. Rolník vlastníci a obdělávající půdu se na českém venkově stal marginální postavou.
- Neuznávání individuálního vlastnictví půdy způsobilo zrušení základu sociálního statusu rolníka, vlastnictví půdy zcela pozbylo charakter stratifikačního faktoru jak v oblasti ekonomické, tak politické. V souvislosti s tím byla zrušena možnost použít peněz pro rozmnožení vlastnictví výrobních prostředků a tato skutečnost zřetelně posílila spotřebitelské tendence, především materiálního charakteru. Prostřednictvím toho spatřoval venkov svou šanci vyrovnat se městu a spotřebitelství proniklo mezi důležité stratifikační faktory venkovské společnosti.
- Zájmové sdružování, kterým se neprivilegované skupiny mohou bránit proti nepřízní vlastních životních podmínek, bylo nahrazeno formalistickou přeorganizovaností života lidí, propagující jednotnost společných cílů. Dnes na venkově pozorujeme nechuť k jakémukoli zájmovému sdružování. Není to výrazem touhy po individualismu, ale reakcí na poznanou neúčelnost místních organizací, resp. účelnost sloužící jiným cílům než samotnému zájmovému sdružování. Ačkoli jsou mnozí venkované členy více spolků a organizací, členství větší části z nich je formální, bez zjevné veřejné aktivity.
- Důraz kladený vládou na stírání rozdílů mezi venkovem a městem se projevil ve snadnějším přístupu ke vzdělání venkovského obyvatelstva. Lze říci, že české zemědělství dnes disponuje relativně mladou a kvalifikovanou pracovní silou. Otevření vzdělání širokým vrstvám však bylo provázeno snížením jeho kvality. Nicméně široký přístup ke vzdělání, zajišťovanému ve městech, se projevil rychlejším transferem městských kulturních vzorů na venkov.

ZÁVĚR

Připojili jsme se k těm, kteří dokládají působení urbanismu na globalizaci společnosti, a zastáváme hypotézu o převažující podobnosti směru působení kolektivismu a urbanismu na změnu sociálních hodnot venkova. Nutno však upozornit na to, že nezavedený trh a zavedené centrálně plánované řízení všech oblastí života společnosti zanechaly značné rozdíly mezi způsobem sociálního života městské a venkovské populace. Proti tomu zapůsobilo především mechanizované a velkovýrobní zemědělství, které nabídl práci industriálního typu

s adekvátním odrazem v preferenci sociálních hodnot. Taktéž politický voluntarismus prosazoval sociální blahobyť na venkově a odrazil se v konfiguracích sociálních hodnot venkovanů.

Zbývá vyslovit se k možnostem regionalizace. Částečné odpovědi očekáváme od analýzy a vyhodnocení srovnávacího sociologického šetření ve třech zmíněných zemích a od pokračování vlastní práce v této problematice. Zatím si pokládáme otázku. Je naše značně hospodářsky, občansky i kulturně oslabené rurální společenství schopné bránit se nerozumnému směřování k přechodu k beztvaremu a neosobnímu konzumnímu společenství bez vlastních hodnot? Je schopné takto se bránit, s pomocí politické moci, která by prosazovala jeho zájmy? Víme, že nová hnutí, takto orientovaná, jsou teprve ve stavu zrodu. V každém případě je nutným předpokladem vnímavé, rozumné a odpovědné jednání s ohledem na budoucnost a prosazující prvky regionalizace. Domníváme se, že by na venkově mohla existovat skupina, preferující duchovní stránku života a respektující minulost, současnost i budoucnost. Je možné, že tato skupina bude schopná hledat alternativu pro budoucnost života na venkově.

Literatura

- BLÁHA, I. A.: Sociologie, Praha 1968.
BLÁHA, I. A.: Sociologie sedláka a dělníka. Praha 1925.
BURIAN, A.: K vývoji hodnotových systémů v naší společnosti. In: Sbor. ČSSS Změny v hodnotových systémech venkovské populace. Alšovice 1978, s. 7-32.
GALLA, K.: Dolní Roveň. Sociologický obraz české vesnice. Praha 1939.
GALLA, K.: Sádky. Příspěvek k sociologii družstevnictví československé vsi. Praha 1937.
GIDDENS, A.: Sociology. Cambridge 1989.
MUSIL, J.: Česká a slovenská společnost. Skica srovnávací studie. Sociol. Čas, 1993, č. 1, s. 9-24.
RAMBAUD, P.: Société rurale et urbanisation. Paris 1974.
SLEPIČKA, A.: Přeměny venkova. Venkov našeho věku. Praha 1989.
TAUBER, J.: Kdo žije na vesnici. České Budějovice 1965.

Došlo 28. 8. 1993

HUDEČKOVÁ H. - LOŠTÁK M., University of Agriculture, Praha
Urbanism, collectivism and social values in the Czech countryside

Zeměd. Ekon., 39, 1993, No. 11, pp. 867-880. — 1 tabs., refs. 10, summaries in cz, en

As in the rest of Europe, Czech rural communities have undergone and are undergoing the process of modernization - but under unique conditions, including the influence of

collectivization and later, the process of conversion to a market economy. In this context, authors focus on the issue of „co-influence“ and „contra-influence“ of the processes of urbanism and collectivism on the development of rural communities in the Czech Republic. Both processes in different ways embody strong tendencies of globalization.

Authors address this issue through an investigation of rural social values in three villages selected according to different geographical, demographical, economic and social characterizations providing the base for the definition of higher or lower rate of village urbanization. The questionnaire was completed by 381 household representatives (always 90 % out of total sample in every village). Authors also analyze the works written upon rural value orientation in last sixty years. It enables them the comparison of rural social value development.

From the analysis of works dealing with this issue is evident that the traditional value-orientation of strong relationship to land, farming as mission, property earned through family labour, and a non-consumptive way of life have shifted over the last half-century toward the values reflected in alienation from the land and farming, farming as wage employment, orientation to consumption and material welfare, and insensitivity toward nature. The results of survey confirmed that overall acknowledged values - health, family happiness, good human relations between individuals come top in the scale of rural population value orientation. The lowest position is held by high status based on the participation in the structure of power.

The survey also confirmed the wide-spread and the high preference of values connected with orientation towards material consumption (good housing, households equipment and high incomes as a means for consumption). The orientation towards free time (we join it with the phenomenon of the „possibility to choose“, i.e., with freedom) is less spread than the preference of material consumption. The orientation towards consumption of cultural goods is evidently presented less frequently in the value scale of rural populations than previous ones. Traditional rural value - life in accordance with belief - appears in strong contraposition compared to all previous orientations. It is preferred mostly by elderly people, with lower levels of education (however, by more graduates than persons with middle educational level), inhabitants of less urbanized villages and to a lesser extent also by farmers and entrepreneurs (see Table I).

Investigating the development of Czech rural social values, it is very difficult to distinguish urban influence from the influence of collectivism. Basically, we can assume that they are more similar than diverse in their influence, resulting in the homogenization of national society (the tendency of globalization). However, the similarity in impacts is not a simple linear proportion. The economic weakness of a centrally planned economy and the ideological support of this kind of economic system slowed down the more discernible impacts of urbanism because collectivization did not form the market. The other type of similarity in the influence of

urbanism and collectivism is the slow progress of urbanism towards changes which were provoked by collectivization through revolutionary shift and enforced by political power (collectivization accelerated urbanism).

In the end we ask whether it is possible to shield by rational and sensible action against the foolish direction toward a quick transition to Western consumer society. We assume that a group could exist in the countryside which prefers the immaterial side of life and which respects the past, present and future. It is possible that this group will be able to search for an alternative that will secure the future of rural life.

Adresa autorů:

Mgr. Helena Hudečková, CSc., PhDr. Michal Lošťák, katedra humanitních věd, oddělení sociologie venkova a zemědělství, Vysoká škola zemědělská, 165 21 Praha 6-Suchbát, tel.: 02/ 338 23 11

VIDIECKE OSÍDLLENIE A JEHO VÄZBY K SLOVENSKÉMU POĽNOHOSPODÁRSTVU

BUCHTA S., NÁMEROVÁ I., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava

Vidiecke osídlenie a jeho väzby k slovenskému poľnohospodárstvu

Zeměd. Ekon., 39, 1993, č. 11, s. 881-887. — 1 obr., 1 tab., lit. 3, rez. sl., angl.

Vývoj vidieka na Slovensku v posledných desaťročiach ovplyvnil proces industrializácie, ktorý viedol k masovému exodusu obyvateľstva do väčších centier. Súčasne sa presadzovala koncentrácia vidieckych sídelných jednotiek do tzv. strediskových obcí, v ktorých sa koncentrovala i sociálna a technická infraštruktúra. Urbanizačné a mobilné procesy prebiehali súčasne s kolektivizáciou poľnohospodárstva na veľkovýrobu. Tieto procesy zapríčinili vyľudňovanie niektorých regiónov. V súčasnom období rozpad poľnohospodárskej veľkovýroby zásadne mení štruktúru zamestnanosti v poľnohospodárstve i na vidieku. Poľnohospodárstvo patrí k odvetviám, ktoré môžu pozitívne ovplyvniť rozvoj regiónov na Slovensku novými formami podnikania, participáciou pri budovaní technickej i sociálnej infraštruktúry. Revitalizácia týchto nerozvojových vidieckych sídiel s nedostatočnou infraštruktúrou technickou i sociálnou sú základnými otázkami, ktoré z hľadiska zachovania vidieka je potrebné riešiť.

vidiecke osídlenie, urbanizácia, ekologizácia poľnohospodárstva, zamestnanosť vidieckeho obyvateľstva, samozásobiteľské aktivity

Súčasná štruktúra osídlenia slovenského vidieka je výsledkom dlhodobého historického procesu. Vývoj vidieckych sídiel ovplyvnila v posledných desaťročiach najmä intenzívna industrializácia a veľkovýroba poľnohospodárstva. Urbanizačné a mobilné procesy, ktoré sa uskutočnili na vidieku spolu so socialistickou kolektivizáciou poľnohospodárstva, viedli k masovému odlivu obyvateľov z vidieka i z poľnohospodárstva. Rast industrializácie viedol ku koncentrácii obyvateľstva do väčších sídelných jednotiek. Vo vidieckej sídelnej štruktúre sa stabilizovali len vidiecke sídla s priamym významom pre poľnohospodársku prvovýrobu.

Ostatné sídla funkčne upadali, alebo preberali náhradné funkcie (druhé bývanie mestského obyvateľstva). V Slovenskej republike je celkovo 2 834 samosprávnych obcí, z toho 136 s mestským štatútom. V týchto obciach žije viac ako 5,2 mil. obyvateľov. Veľkostná štruktúra sídelných jednotiek je značne diferenciovaná (tab. I).

I. Počet obcí podľa veľkostných skupín v jednotlivých rokoch v SR – Number of villages according to size groups in the particular years in the SR

Veľkostná skupina ¹	Počet obcí ²						
	1921	1930	1950	1961	1970	1980	1991
do 199	-	-	304	220	200	236	349
200 - 499	1 791	1 630	1 200	938	863	727	825
500 - 999	984	1 034	1 002	1 019	986	796	778
1 000 - 1 999	496	535	562	651	644	568	523
2 000 - 4 999	189	218	209	321	316	280	237
5 000 - 9 999	33	41	42	56	57	55	50
10 000 - 19 999	13	14	17	21	24	36	32
20 000 a viac	2	7	8	11	19	27	40
Počet obcí celkom ³	3 508	3 479	3 344	3 237	3 091	2 725	2 834

¹size group of villages, ²number of villages, ³total number of villages

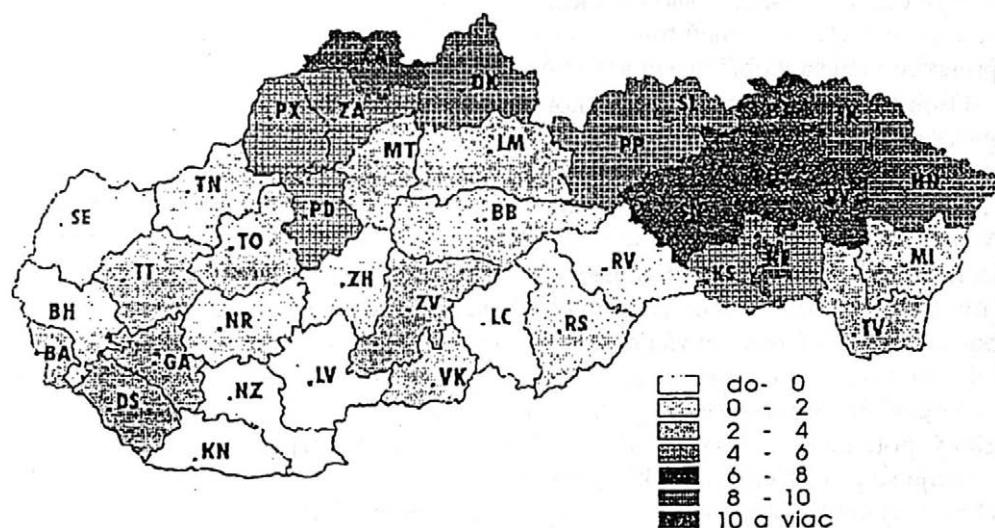
Za posledných 20 rokov sa prudko zvýšil počet obyvateľstva v sídelných jednotkách nad 20 000 obyvateľov a nastal úbytok v obciach od 500 do 5 000 obyvateľov.

Pre obdobie 1961 - 1991 je typický proces urbanizácie a značnej migrácie obyvateľstva do väčších miest so súčasným vyľudňovaním vidieka.

Pre minulé obdobie (najmä poslednú dekádu) je tiež príznačné, že celkový prírastok obyvateľstva sa postupne znižuje. V niektorých regiónoch (južné Slovensko) dochádza k deformovanému vývoju sociodemografickej štruktúry. Pre tieto regióny je typické vysoké percento ľudí v poproduktívnom veku a naopak nízky podiel detskej zložky obyvateľstva. Prirodzené prírastky v týchto regiónoch sú nízke (obr. 1). Naopak severná a východná oblasť Slovenska majú priaznivejší demografický vývoj.

Pod vplyvom urbanizácie sa zvyšujú rozdiely v životných podmienkach medzi jednotlivými sídelnými jednotkami. Malé vidiecke sídla s prevahou staršej generácie majú zvláštne požiadavky na zdravotnícke a niektoré sociálne služby. Značný podiel tu majú neúplné domácnosti s prevahou ovdovených žien. S tým sa spája aj úpadok a nižšia intenzita pomocného osobného hospodárstva. Objavuje sa klesajúca využiteľnosť bytového fondu dediny pre trvalé bývanie (k 3.3.1991 bolo v Slovenskej republike 12,7 % trvale neobývaných domov, 8,6 % trvale neobývaných bytov). Zvýšený výskyt neobývaných bytov sa objavil v oblastiach, kde nastala celková

degradácia (zvlášť v národnostne zmiešaných oblastiach južného Slovenska), pričom ako hlavný dôvod neobývanosti sa uvádzala nespôsobilosť bytov na bývanie a v niektorých regiónoch bývanie zmenené na rekreačné účely.

1. Prirodzený prírastok (úbytok) na 1 000 obyvateľov v okresoch SR v roku 1992 – Natural increase (decrease) per 1 000 inhabitants in the regions of SR in 1992

Trhové princípy hospodárskej politiky bez spoločensky odôvodnenej štátnej intervencie môžu tieto degradačné procesy ešte prehĺbiť.

Zhoršené životné podmienky malých sídiel, nedostatok pracovných príležitostí, absencia sociálnej infraštruktúry spôsobili, že v týchto obciach je nedostatok tvorivej časti obyvateľstva. Obyvateľstvo v malých sídlach nemá dosť sil riešiť situáciu vlastnými prostriedkami.

Súčasný vývoj ukazuje nevyhnutnosť aktívnej spoluúčasti poľnohospodárskych organizácií a podnikateľských mikrosubjektov pri rozvoji najmenších vidieckych sídiel v rámci ich „územnej záchrany“. Industrializácia a poľnohospodárska veľkovýroba, koncentrácia služieb do miest zapríčinili, že v malých sídelných jednotkách bola narušená, alebo úplne zanikla tradičná polyfunkčnosť. Podmienkou „revitalizácie“ vidieka je práve nutnosť zachovania tejto polyfunkčnosti.

Po zhodnotení doterajšieho vývoja sa ukazuje, že perspektívy rozvoja sídelnej štruktúry vidieka nie možné jednostranne podriaďovať v minulosti vytvorenej a dožívajúcej koncepcii koncentrácie obyvateľstva. Dá sa predpokladať, že ide o časovo

ohraničený trend, ktorý bude ovplyvnený zmenami hodnotovej orientácie a životným spôsobom obyvateľstva. Z národohospodárskeho hľadiska je neefektívne pripustiť nevyužívanie značného bytového fondu v týchto najmenších vidieckych sídelných jednotkách a nahradzovať ho novou, investične náročnou výstavbou. V neposlednom rade treba vziať do úvahy aj kultúrno-historickú hodnotu vytvorenej štruktúry osídlenia krajiny. Historicky vytvorené sídelné jednotky stále zohrávajú významnú rolu vo formovaní základných pospolitostných vzťahov prejavujúcich sa v občianskej aktivite a iniciatíve ich obyvateľov.

Osobitné pracovné režimy v poľnohospodárstve vyžadujú zohľadňovanie biologických procesov živých organizmov, s čím súvisí i potreba značnej časovej disponibility pracovníkov. Ekonomicky i sociálne najvýhodnejšie je minimalizovať vzdialenosť medzi miestom výkonu práce a bydliskom pracovníkov. V súčasnom období je potrebné zvážiť, kde je žiadúci rozvoj sociálnej a technickej infraštruktúry, podľa zhodnotenia sociálno-ekonomickej funkcie konkrétnej lokality. Okrem toho, že obce zohrávajú významnú úlohu pri zabezpečovaní poľnohospodárskej výroby, zvyšuje sa význam vidieckeho priestoru ako dôležitého faktoru životného prostredia. Poľnohospodárstvo stojí pred etapou dôslednej ekologizácie. Narušená ekologická rovnováha krajiny stratila svoj obrovský biologický potenciál, najmä v najintenzívnejších poľnohospodárskych oblastiach. Znižuje sa prirodzený produkčný potenciál poľnohospodárskych pôd v dôsledku obrovskej erózie. Značná únava pôdy spôsobená jej zhutňovaním ťažkou mechanizáciou mení fyzikálne vlastnosti ornej pôdy, z ktorej takmer zmizol potrebný mikrobiálny život. Únava pôdy je vyvolaná i vysokou chemizáciou poľnohospodárstva. Počet týchto negatívnych skutočností v niektorých územiach už prevažuje nad pozitívami poľnohospodárskej veľkovýroby. Etapa ekologizácie poľnohospodárstva bude určujúca pre budúce koncepcie tvorby nových štruktúr poľnohospodárskej výroby vo vidieckom priestore. Bude to proces dlhodobý, ktorý nutne povedie k ozdraveniu poľnohospodárskych pôd a celej poľnohospodárskej krajiny, proces, ktorý zvýši biologický a ekologický potenciál vidieckeho priestoru. Len tak bude možné zaistiť polyfunkčnosť vidieckeho priestoru, a to nielen jeho trvalú produkčnú schopnosť, ale i jeho vysokú obytnú, rekreačnú a estetickú hodnotu.

Ďalší vývoj poľnohospodárskej výroby smeruje skôr k zachovaniu pomerne hustej a rozptýlenej štruktúry sídiel vidieckeho osídlenia. Očakáva sa obmedzenie koncentračných trendov i v priemyselnej výrobe, malé podniky sa ukazujú ako dynamickejšie, pružnejšie a efektívnejšie ako veľké a zákonite budú využívať i vidiecky priestor. Neuvážené koncentračné trendy nepreukázali ekonomickú oprávnenosť nielen vo výrobe, ale ani v osídlení a nevytvorili uspokojivé životné prostredie pre obyvateľstvo, ktoré ho vo veľkej miere riešilo druhým bývaním. V nových ekonomických podmienkach pôsobenia trhového mechanizmu sa dostanú malé a stredné podniky do relatívne výhodného postavenia, najmä preto, že rýchlo, pružne a dynamicky budú reagovať na potreby trhu a nedostatky v spo-

čenskej deľbe práce. Preto poľnohospodárske podniky budú perspektívne okrem iného nielen diverzifikovať svoju výrobu smerom k nepoľnohospodárskej činnosti, ale pri vytvorení priaznivej ekonomickej klímy participovať na budovaní a prevádzke technickej a sociálnej infraštruktúry daného územia, t.j. že sa budú zapájať do územného sociálneho rozvoja.

Poľnohospodárstvo bude musieť extenzívne využívať územie i v okrajových výrobných podmienkach a súčasne musí zabráňovať sociálnej a ekologickej devastácii týchto regiónov. Poľnohospodárstvo v perspektívnom výhľade bude v niektorých regiónoch stále viac strácať svoju výrobnú funkciu a bude nadobúdať na význame funkcia stabilizácie a rozvoj vidieckeho osídlenia. A v tomto bode sa bude významne zblížovať s úlohami a funkciami územných samosprávnych orgánov.

Výrazným problémom vidieka je zamestnanosť vidieckeho obyvateľstva. Vo vidieckej populácii neprevláda aktívny prístup k hľadaniu zamestnania, častejšia je pasívna orientácia na úrady práce. Najväčšie obavy z nezamestnanosti majú obyvatelia v najmenších sídlach. Zarážajúci je nezáujem o súkromné hospodárenie v poľnohospodárstve. Z celkového počtu subjektov súkromného sektoru v SR pracovalo k 31. 12. 1992 v poľnohospodárstve a v lesnom hospodárstve 6,2 % súkromných podnikateľov.

Väčšina vidieckeho obyvateľstva si zlepšuje svoju potravinovú spotrebu osobným hospodárstvom. Objavuje sa razantný trend obyvateľov vidieka k samozásobiteľskému chovaniu. Vo vedomí vidieckych občanov sa začína presadzovať akási „záchranná verzia“ uspokojenia základných existenčných potrieb formou masového rozšírenia samozásobenia a naturálnej spotreby.

ZÁVER

Pre vidiek je typické, že jednotlivé regióny sa líšia stupňom disproporcií v nezamestnanosti a životnej úrovne. Sociokultúrna degradácia je zvlášť citeľná v malých sídlach, kde zanikla tradičná vidiecka polyfunkčnosť. Predpokladom revitalizácie týchto vidieckych sídiel je zlepšenie ich sociálnej a technickej vybavenosti. Súčasné útlmové procesy v priemysle i v poľnohospodárstve, najmä v horských oblastiach, výrazne negatívne ovplyvňujú zamestnanosť vidieka.

Pre pozitívny rozvoj vidieka by naopak bolo potrebné stimulovať aspoň spočiatku malé a stredné podniky vytváraním vhodných podmienok (napr. subvenčná, daňová a úverová politika atď.). Vidiek sám nemá vnútornú silu vysporiadať sa s mnohými problémami. V tomto zmysle by nebolo vhodné nechať tieto najmenšie vidiecke sídla životnému samovývoju a sebazničujúcej deštrukcii.

Literatúra

BUCHTA, S.: Urbanizácia vidieckeho osídlenia a potreby rozvoja poľnohospodárskej prvovýroby. Zeměd. Ekon., 34, 1988, č. 2, s. 119 - 132.

NÁMEROVÁ, I.: Employment issues in the agrarian sector in Slovakia. The ESR 5th Summer School, Trondheim, 1992.

Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991. SŠÚ Bratislava 1992.

Došlo 28. 8. 1993

BUCHTA S., NÁMEROVÁ, I.: Economic research institute for agriculture and food industry, Bratislava

Rural settlement and its links to Slovak agriculture

Zeměd. Ekon., 39, 1993. No. 11, pp. 881-887. — 1 figs., 1 tab., refs. 3, summaries in sl, en

The present structure of settlement in Slovak countryside is a result of long historical development. From the 50's to the early 90's rural development was influenced by the process of industrialization which caused a mass exodus of the population from rural regions to bigger towns, as well as by the policy of the so-called central municipalities in which rural communities and especially their social and technical infrastructure were concentrated.

The process of urbanization and social mobility was accompanied by collectivization of agriculture and the large-scale farm production. The compound impact of these processes was the direct de-population of some regions.

Particularly, during the last decade the annual population rate gradually decreased. In some Slovak regions the deformed development of the socio-demographic structure was observed. The population structure of these regions is characterized by a rather high percentage of citizens in the post-productive age and a low percentage of children. This situation has directly reflected in the poor management of private homesteads and their decay.

The implementation of market-oriented economic policy, which cuts down the state intervention, may even deepen the degradation process. Present development indicates the inevitability of active co-operation of agricultural organizations and small agro-entrepreneurs in preserving and developing rural communities.

In addition to the importance of rural communities in agricultural production and preserving of rural population, they have also become a very important factor in the stabilization of the environment. Slovak agriculture awaits its inevitable phase of consistent ecologization.

The present disintegration of the large-scale farm production is fundamentally changing also the existing structure of employment in agriculture and in rural areas. One of the biggest problems is unemployment. The rural population is not very active in seeking jobs, it mainly relies on the unemployment offices help and, rather surprisingly, does not show much interest in private farming. Agriculture is one of the economy branches which may positively influence the regional development in Slovakia by implementing new forms of economic activities and participating in the development of new technical and social infrastructure.

The re-vitalization of the underdeveloped rural areas is the key issue in solving the problem of maintaining the rural landscape and its environmental, social and stabilization functions.

rural population, urbanization, ecologization of agriculture, rural population employment, self-supplying activities

Adresa autorů:

PhDr. Stanislav B u c h t a, CSc., PhDr. Iveta N á m e r o v á, Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava, tel.: 07/214 020

AGROEKONOMIKA

Odborný časopis **AGROEKONOMIKA** obsahuje v čísle 11/1993 tyto články:

Žitný, J., Denko, J.: Výsledky hospodárenia štátnych podnikov v pôsobnosti MP SR a poľnohospodárskych družstiev

Vozka, J.: Působnost a význam Agrární komory a okresních agrárních komor

Doucha, T.: Přínosy a náklady transformace českého zemědělství

Studeník, B.: Komparácia nákladov na mechanizáciu a potravinársku pšenicu

Pagliani, C.: Kritéria pro mezinárodní obchod zemědělskými výrobky

Kárpáti, I.: Aktivita PHARE v krajinách strednej a východnej Európy a v rezorte pôdohospodárstva SR

Novák, K.: Organizační struktura - organizační kultura - podnikání

Divila, E., Řehounek, V.: Akciová společnost - je vhodnou formou pro zemědělské podnikání ?

Gozora, V.: Podnikateľská a poradenská činnosť v chove hovädzieho dobytku

Tvrdoň, J., Jiráň, J.: Analýza vlivu příjmů na poptávku po mléce a mléčných výrobcích

Bača, J.: Účtová závierka v sústave podvojného účtovníctva

Patříčný, P., Marchal, S.: K problematice vnitřních dražeb zemědělského majetku

Vološin, J.: Ako sa orientovať v zameraní výroby krmovín

Mižičková, E.: Predpoklady úspešného chovu hovädzieho dobytku v súkromých podnikoch

SOCIOLOGIE, HISTORIE, GENEALOGIE A JEJICH VZÁJEMNÉ VAZBY PŘI SPOLEČENSKÉM VÝZKUMU VESNICE A ZEMĚDĚLSTVÍ

HONCOVÁ J., Praha

Sociologie, historie, genealogie a jejich vzájemné vazby při společenském výzkumu vesnice a zemědělství

Zeměd. Ekon., 39, 1993, č. 11, s. 889-895. – lit. 18, res. čs., angl.

Autorka se zamýšlí nad možnostmi interdisciplinární spolupráce sociologie s historií a genealogií. Současně hodnotí jejich dosavadní výsledky, zejména v oblasti monografií vesnice a při generačním výzkumu zemědělských rodin.

sociologie, historie, genealogie, generační výzkum, monografie

Úzká spolupráce sociologie a historie v oblasti sociologie zemědělství a zemědělských dějin má v Čechách již dlouhodobou tradici. Zakladatelem a propagátorem této interdisciplinární spolupráce byl u nás prof. Jan Tauber, který hlásal vývojové pojetí sociálních jevů již v druhé polovině 50. let. A byl to právě on, který v roce 1965 založil sociologické pracoviště Institut sociologie venkova a historie zemědělství i stejnojmennou katedru při Vysoké škole zemědělské v Praze a současně začal vydávat sborník Sociologie venkova a historie zemědělství.

Rovněž historikové shledávali spolupráci se sociology nutnou a aktuální. Zejména IV. sjezd československých historiků (Brno 1966) podpořil koncepci účinné spolupráce obou vědních oborů. Tehdy vznikaly i teoretické práce sociologů a historiků o vzájemné interdisciplinární spolupráci. Nám zde půjde především o význam historických výzkumů pro sociologii. Historie poskytuje sociologii v určité míře látku a fakta, která umožňují znalost konkrétního vývoje, rozšiřuje její pramennou základnu o archivní zdroje a pomáhá upřesňovat a korigovat sociologické závěry. To platí zejména pro sociologii zemědělské rodiny.

Vždyť právě české zemědělství prošlo v období od II. světové války do současnosti většími změnami než dříve za celá staletí. Stačí si uvědomit, že

generace dnešních padesátníků, která je na vrcholu odborných a životních zkušeností, zažila ještě v dětství soukromé hospodaření, v mládí prošla pohnutým obdobím kolektivizace. Poté absolvovala integrační proces slučování obcí a JZD a nyní prožívá opět transformaci a privatizaci zemědělství. Všechny tyto proměny ovlivnily osudy zemědělců a jejich rodin.

V českých zemích je velká hustota osídlení. Rozvoj železniční a autobusové dopravy umožnil pracovníkům v průmyslu, obchodníkům, úředníkům, učitelům a četným dalším, kteří svá povolání vykonávají ve městě, bydlení na vesnici a dojíždění za prací do měst. Proto již v devatenáctém století a zejména za I. republiky, tj. v období mezi dvěma světovými válkami, rostl podíl nezemědělského obyvatelstva na vesnici. Avšak charakter zemědělské výroby, v jejíž struktuře převažovaly rodinné zemědělské závody, vyžadoval, aby se zemědělství věnovala vždy celá rodina - hospodář, hospodyně a dědic či dědička zemědělské usedlosti. Teprve populační přebytky - další sourozenci či děti hospodáře, se věnovaly nezemědělskému zaměstnání, ať již v obci nebo mimo ni. Současně se ve venkovských obcích usazovaly nezemědělské rodiny.

Kolektivizace zemědělství od 50. let, spojená s mechanizačním procesem, znamenala úbytek pracovních sil v zemědělství. Ze zemědělství odcházeli četní potenciální dědicové rolnických usedlostí a věnovali se jiným zaměstnáním. Zhoršovala se věková struktura družstevních rolníků. Narušila se struktura zemědělských rodin, které nabývaly stále více smíšeného charakteru.

V 60. letech nastal proces slučování JZD a obcí. JZD se slučovala v několika etapách, sloučená JZD opět s dalšími sloučenými JZD. Vznikaly obrovské zemědělské podniky, lidé již nepracovali na svých vlastních polích, často ani ve svých vesnicích. Integrační proces slučování vesnic do sloučených obcí znamenal velkou diferenciaci vesnic. Byly vytvářeny preferované střediskové obce, které se staly správní jednotkou. V nich se nacházel národní výbor (obecní úřad) pro všechny lokality v obci sloučené, vedení JZD, služby, občanská vybavenost, prováděla se výstavba bytů. Prohluboval se rozdíl mezi velkými a malými venkovskými obcemi a osadami. Ty malé, nevybavené, s nulovou pracovní příležitostí a špatným dopravním spojením se stále více vyliďňovaly. Pokud měly štěstí, že se nacházely v půvabné krajině, která skýtala rekreační možnosti, byly jejich zemědělské usedlosti vykupovány chalupáři - lidmi z měst, kteří je využívali k rekreačním účelům. Chalupaření se v Čechách stalo velmi typickým jevem, který si bude zasloužovat velkou pozornost sociologů při rozboření vlivu urbanismu na venkov. Studium sociální struktury vesnic a mobility profesní i geografické se stalo také závažným sociologickým problémem.

Revoluční události v listopadu 1989 jsou dalším mezníkem v dějinách české vesnice. Rozpadají se obrovská sloučená zemědělská družstva a transformují se na družstva vlastníků. Současně se razí zásady restituce a privatizace. Původní rolníci a jejich potomci mají nyní opět možnost hospodařit na půdě svých předků. Ale jen

někteří ji využívají. Není již více selského stavu. Veškerá kontinuita byla přerušena. Zůstaly jen narušené zemědělské rodiny, převážně smíšeného charakteru. Ti, kteří vyrůstali v podmínkách soukromého hospodaření a měli tehdy zdědit statek a na něm hospodařit, jsou již v důchodovém věku. To platí i o jejich ženách. Nechce se jim znovu začínat a k tomu za ztížených podmínek. Uvažují o tom ti z jejich synů, kteří mají zemědělské vzdělání nebo zkušenosti, jejichž žena je ochotna převzít roli hospodyně a kteří mají dědice stejných zájmů.

České rolnické hospodaření mělo před kolektivizací vysokou úroveň. Četní hospodáři i hospodyně byli absolventy zemědělských a hospodyňských škol. Rolníkovi pomáhala účinně místní zemědělská družstva ve sféře úvěru, odbytu, zpracování zemědělských výrobků a využívání mechanizačních prostředků.

Pro hodnocení současné situace a stanovení vývojových trendů mají velký význam také vývojově pojaté sociologické rozborů venkovských rodin. Zde se právě osvědčuje spolupráce sociologie a historie. Historie zde může přispět dvojím způsobem - zpracováním historických monografií a generačním výzkumem.

Historickými monografiemi obcí, které navázaly na předválečné práce, se zabýváme již od 60. let. Tyto monografie vznikaly ve dvou etapách.

První etapa náležela do let 1960 - 1962. Tehdy byly vypracovány tři historické monografie vybraných venkovských obcí. Tyto studie měly individuální charakter a široký časový záběr, sledovaly osudy vesnice od nejstarších zpráv. Avšak pouze jediná z nich byla dovedena až do roku 1948 (Chýně), ostatní dvě končily již rokem 1848, zánikem feudalismu. Na podkladě zkušeností z těchto prací byla pro příští autory vypracována a uveřejněna metodika historických monografií vesnice.

Druhá etapa zpracování historických monografií vesnice probíhala v letech 1968 - 1970. Bylo vybráno devět lokalit v českých zemích v různých krajích a výrobních oblastech (z toho čtyři moravské). Pro tyto historické monografie obcí jsme určili časový záběr od roku 1918, od vzniku Československa. V monografiích jsme sledovali tři aspekty - historické, sociologické a ekonomické. Toto trojí hledisko se projevovalo v metodě, při volbě pramenů studia a v postupu práce. Prováděli jsme heuristiku archívního materiálu, kronik, statistik a příslušné historické a regionální literatury a jejich vyhodnocení. Údaje písemných pramenů doplňovaly a korigovaly řízené rozhovory s pamětníky. Tiskem vyšly zatím pouze dvě z těchto monografií a jejich vyhodnocení ve srovnávací studii (1976).

V současné době, od roku 1991, provádí katedra humanitních věd - oddělení sociologie venkova a zemědělství na VŠZ v Praze sociologický výzkum sedmi vesnic (tři pohraniční, tři vnitrozemské s ohledem na polohu v tzv. vnitřní periférii a jedna nově pohraniční vesnice na hranici se Slovenskou republikou). Výzkum používá monografickou proceduru a má charakter převážně sociologický s respektem k dalším vědním disciplínám. V duchu tauberovské tradice uplatňuje vývojové pojetí a to opět v časovém záběru od první republiky. Soustřeďuje se na oblast hospodářského, občansko-politického a sociokulturního života těchto

vesnic. Pro srovnatelnost jsou monografie zpracovávány podle podrobné sjednocující osnovy. Monografie obsahují rozsáhlou vstupní charakteristiku obce z ukazatelů geografické, demografické, ekonomické, sociopolitické, sociokulturní povahy a stavu vybavenosti obce. I historická část studií, která čerpá údaje z obecní kroniky, archívních materiálů a z rozhovorů s pamětníky, je vložena do jednotné osnovy. Těžiště výzkumu spočívá v sociologické části rozboru, který kromě statistických a místních dokumentů používá dotazovacích technik (řízených polostandardizovaných rozhovorů s představiteli a osobnostmi v obci, standardizovaných dotazníků pro zemědělské obyvatelstvo obce a nestandardizovaných neformálních rozhovorů) a pozorování. Vývoj a současný stav života vesnic v oblasti hospodářské, občansko-politické a sociokulturní vyúsťují ve výhledy do blízké budoucnosti.

Jiným příkladem úzké spolupráce sociologie a historie (a případně ekonomie) je generační výzkum zemědělských rodin. Námi realizovaný podchycuje tři dospělé generace, které vyrůstaly a formovaly své životní postoje ve zcela odlišných podmínkách. Časový záběr třígeneračního výzkumu může obsáhnout 50 - 60 let. Generační výzkum má integrovaný charakter. Zasahuje do sféry historické, sociologické a ekonomické a používá metod těchto vědních disciplín.

První generační výzkum tohoto typu jsem prováděla v roce 1977 na souboru čtyřiceti původně zemědělských rodin, které žily ve venkovských obcích v různých přírodních a ekonomických podmínkách a byly předmětem Lomova ekonomického výzkumu v roce 1937. Sledovala jsem osudy těchto rodin za 40 let, u druhé a třetí generace pak zejména jejich profesní strukturu a mobilitu a konečně změny životního způsobu a životní úrovně původních zemědělských rodin v hodnocení respondentů tří generací.

Generační výzkum lze provádět v rámci okresu nebo již zmíněných historických monografií obcí. Při výběru zkoumaných rodin je třeba dbát na to, aby v nejstarší generaci byli zastoupeni rolníci všech velikostních skupin zemědělských závodů. Vhodnější jsou rodiny s více dětmi. I když se v současné době předpokládá smíšenost rodin, je vhodný výběr s vyšším podílem členů pracujících v zemědělství, ať už soukromě hospodařících či družstevníků. A konečně je vhodný výběr rodin s kvalitními respondenty, s odbornou kvalifikací alespoň ve druhé a třetí generaci, s politickým rozhledem a bohatostí osobních zájmů.

Z každé vybrané rodiny by měly být ve vzorku zastoupeny tři dospělé generace - rodiče, děti, vnuci. Pro každou generaci je dobré vypracovat zvláštní dotazníky, v nichž by některé otázky byly společné a jiné pro každou generaci rozdílné. Takto pojatý generační výzkum vhodně doplňuje archívní prameny a statistický materiál a přispívá k prohloubení poznání změn, kterými zemědělské rodiny prošly.

Dále bych se chtěla zmínit i o použití genealogie ve společenském výzkumu. Genealogie náleží tradičně do souboru pomocných historických věd. Jejích výsledků používala historie zejména v politických dějinách a v biografiích

význačných osobností. Rozvoj občanské genealogie otevírá nové možnosti disciplinární spolupráce. Vyskytly se již náměty spolupráce genealogie s demografií, která může vhodně využít genealogických údajů pro své účely. V této souvislosti bych chtěla upozornit na velkou anketu francouzských historických demografů a genealogů o vývoji francouzské společnosti za 200 let (1789 - 1989) formou velké sondy u 3 000 rodin formovaných ve francouzské revoluci a genealogicky sledovaných do současnosti. O této velké akci informoval J. Dupaquier, ředitel Historickodemografického ústavu, na světovém demografickém kongresu ve Florencii, kterého se zúčastnili i někteří čeští historikové. Tato akce u nás vyvolala velký ohlas, zůstalo však jen při něm. Obdobný osud stihl i mou iniciativu za spolupráci sociologie zemědělské rodiny a genealogie z let 1983 - 1985. Byly publikovány články a vzbudily zájem, ale nic víc. Ovšem genealogové shromažďují pro zkoumané rodiny jedinečná data, která by mohla sociologie rodiny účelně využít. Jde především o časově náročný výzkum matrik (narození, uzavírání sňatků a úmrtí). Mnozí genealogové zpracovávají i rodinné kroniky, někteří se dokonce pokoušejí o zpracování historických monografií vesnických lokalit, ve kterých jejich rodiny po generace působily. Interdisciplinární spolupráce sociologie rodiny a genealogie je u nás teprve v začátcích. Přesto ji považuji za podnětnou a perspektivní.

Dále uvedený rozsáhlý seznam literatury slouží jako informace o problematice, které se v článku věnuji.

Literatura

- HONC, J.: Příklad spolupráce francouzské genealogie a demografie. In: Sborník příspěvků III. setkání genealogů a heraldiků. Ostrava 1986, s. 34-38.
- HONCOVÁ, J.: Metoda a výsledky historických monografií vesnice v českých zemích. *Prameny a studie* 16, Praha, ÚVTI, Zeměd. Muz., s. 1-80.
- HONCOVÁ, J.: Sociální struktura české vesnice ve světle monografického studia. In: Sborník ČSSS Životní způsob v zemědělství. Liblice 1977, s. 221-240.
- HONCOVÁ, J.: Společenské proměny ve Vranovicích v 19. a 20. století. *Minulostí Západočeského kraje* 1979, s. 61-93.
- HONCOVÁ, J.: Genealogie a sociologie. *Zpravodaj KGHO*, 1985, č. 2, s. 33-36.
- HONCOVÁ, J.: K metodě genealogického studia zemědělských rodin v českých zemích za kapitalismu a socialismu. In: Sborník příspěvků II. setkání genealogů a heraldiků, s. 76-79.
- HONCOVÁ, J.: K metodě a předběžným výsledkům srovnávacího výzkumu životní úrovně rolníků za kapitalismu a družstevních rolníků. In: Sborník ČSSS Změny v hodnotových systémech venkovské populace. Alšovice 1978, s. 43-48.
- HONCOVÁ, J.: Metoda a výsledky generačního výzkumu zemědělských rodin. *Sociol. Zeměd.*, 22, 1986, č. 2, s. 109-118.
- HUDEČKOVÁ, H.: Vesnice v českém pohraničí. Srovnání monografických studií dvou obcí. *Sociol. Čas.*, XXVIII, 1992, č. 4, s. 528-542.

HUDEČKOVÁ, H.: Současná vesnice v českém pohraničí. In: Sborník České pohraničí v procesu evropské integrace. Cheb 1992, s. 57-64.

HUDEČKOVÁ, H.: Vesnice v jihočeském pohraničí. Sociol. Venk. a Zeměd., 28, 1992, č. 1, s. 3-16.

HUDEČKOVÁ, H. - LOŠŤÁK, M.: Chodov. Monografická studie české vesnice, Praha, VŠZ 1993.

JANOUŠEK, E.: Lounky. In: Sborník Severočeského muzea, 1964. č. 3.

JANOUŠEK, E. - STŘESKOVÁ, J. - JANČÍK, A.: Metodika historické monografie vesnice v českých zemích. Agrikultúra, 1963, č. 2, s. 255-276.

LOM, F.: Hospodářský a sociální život zemědělské obce za kapitalismu (Prušánky). Sociol. Zeměd., 8, 1972, s. 59-68.

LOŠŤÁK, M.: Zemědělství v obci v jihočeském pohraničí. Sociol. Venk. a Zeměd., 28, 1992, č. 1, s. 17-30.

STŘESKOVÁ, J.: Hospodářský a sociální vývoj obce Chýně. Vědecké práce zemědělského muzea, 1963, č. 3, s. 15-115.

Došlo 28. 8. 1993

HONCOVÁ J., Praha

Sociology, history, genealogy and their mutual relations in the social research of village and agricultural

Zeměd. Ekon., 39, 1993, č. 11, pp. 889-895. – refs. 18, summaries in cz, en

The close co-operation of sociology and history in the sphere of agricultural sociology and history has a long-standing tradition in Bohemia.

The contribution of sociology consists not only in using some of the sociological methods and technics in the historical research, but sociology also supplies a historian with topics regarding the character of social phenomena. And the other way round, history supplies sociology to a certain extent with the topics and facts enabling better knowledge of the concrete development, widens its issue basis with the archival records and helps to precise and correct the sociological conclusions. The founder and propagator of this interdisciplinary co-operation in our country was Prof. Ing. Jan Tauber, who founded the sociological workplace Institute of Rural Sociology and History of Agriculture and the department of the same name at the University of Agriculture in 1965 and at the same time started publishing the magazine Sociology and History of Agriculture.

Among the activities of the Institute, the socio-historical monographies of selected villages (1968 - 1970) and the generation research of agricultural families' fates through the selected sample of agricultural families for the period of 40 years (1937 - 1977) are of methodological importance for the department of family sociology.

At present, the genealogical research of civic families is developing in Bohemia. Genealogy was of old an auxiliary historical science, it has, however, good prerequisites

to become also an auxiliary sociological science just in the branch of family sociology through supplying sociologists with genealogical data obtained by the study of registers for studying the social structures and mobility.

The authoress presents the results analysis of the hitherto research and the characteristics of the archival issues used.

sociology, history, generation research monography, genealogy

Adresa autorky:

PhDr. ing. Jaroslava H o n c o v á , CSc., Dykova 23, 101 00 Praha 10

**Ústav zemědělských a potravinářských informací
Slezská 7, 120 56 Praha 2**

**UPOZORNĚNÍ PRO ODBĚRATELE
VĚDECKÝCH ČASOPISŮ ČAZV A SAPV**

Od roku 1994 bude zajišťovat distribuci vědeckých časopisů vydavatel
- Ústav zemědělských a potravinářských informací Praha.

Věříme, že i v dalších letech zůstanete odběrateli našeho vědeckého
časopisu, a proto Vás žádáme, abyste nám

**co nejdříve zaslali objednávku
na předplatné časopisu,**

který budete v roce 1994 odebírat - nejpozději **do 30. 11. 1993**

	Periodicita	Rozsah	Předplatné
Rostlinná výroba	12	96 s.	420,-
Živočišná výroba	12	96 s.	420,-
Veterinární medicína	12	64 s.	360,-
Zemědělská ekonomika	12	96 s.	420,-
Lesnictví	12	48 s.	420,-
Potravinářské vědy	6	80 s.	192,-
Zemědělská technika	4	80 s.	128,-
Ochrana rostlin	4	80 s.	128,-
Genetika a šlechtění	4	80 s.	128,-
Zahradnictví	4	80 s.	128,-

Objednávky zasílejte na adresu:

Ústav zemědělských a potravinářských informací
referát odbytu - pí Tejčková
Slezská 7
120 56 Praha 2

OBNOVA VESNICE A VÝZKUM VENKOVA - - INTERDISCIPLINÁRNÍ ÚKOL

SCHIMMERLING H., Praha

Obnova vesnice a výzkum venkova - interdisciplinární úkol

Zeměd. Ekon., 39, 1993, č. 11, s. 897-906. – lit. 7, res. čes., angl.

Zmírnění rozdílů mezi městem a venkovem přispěje rozhodující měrou k tomu, aby bylo vylidňování vesnic zabrzděno nebo dokonce migrační proudy obráceny zpátky do vesnice. Úsilí o rozvoj venkova a vesnice slibuje jen tehdy úspěch, působí-li všechny vědní disciplíny, které se s různými přístupy venkovem, zemědělstvím a vesnickou populací zabývají, společně, a jdou-li svými příslušnými závěry na svých dílčích úsecích „ruku v ruce“.

venkov, osídlení, obnova vesnice, revitalizace malých sídel, rozvoj periférních oblastí

V současné době ožívá diskuse o budoucím vývoji venkovského prostoru. Setkáváme se s rozličnými názory na obnovu vesnice, od takových, které dosud nesou pečeť centrálního plánování minulého období, až po liberalistickou vizi samospádného vývoje venkova ve stylu „laissez faire, laissez passer“. V době, kdy zemědělství a s ním venkov postrádají na společenské scéně silné „lobby“, je otázka podpory obnovy vesnice ze strany zemědělské vědy aktuálnější než jindy.

Ve srovnání s jinými zeměmi postkomunistické Evropy máme sice určité předpoklady zvládnout náročný úkol uspořádat rozvoj sídel ve venkovském prostoru s pomocí kvalifikované vědeckovýzkumné základny, ale tento prostor je mnohotvárný a tak heterogenní, že žádný vědní obor ho sám nezvládne. Stejně jako v jiných průmyslově vyspělých zemích se stává strategie aktivní obnovy venkova a vesnice úlohou především těch, kdo mají se zemědělstvím a vesnicí „něco společného“, neboť úbytek obyvatelstva pokračuje zejména v malých a menších sídlech a v perifériích, resp. okrajových oblastech. Jde tudíž v první řadě o zachování venkovského obyvatelstva ve vesnických sídlech, případně o pokus vrátit obyvatele do těchto mimoměstských oblastí.

Obnovit venkov znamená obnovit a zachovat svéráznou přitažlivost těchto regionů nejen pro dočasné návštěvníky zvenčí, ale především pro vlastní, zde usedlé obyvatele. Zabezpečením a uchováním technické infrastruktury a občanské vybavenosti bude třeba čelit destruktivním vlivům urbanizace projevujícím se v odchodu lidí z vesnic. Zdůrazněním hodnot typických pro vesnické sídlo, uchováním a zlepšováním kvality životního prostředí a životní úrovně je dána možnost zachovat budoucnost pro venkov.

INTERDISCIPLINÁRNÍ PŘÍSTUP K PROBLEMATICE VENKOVA

„Realita nenáleží k žádné vědní disciplíně“ (Max Weber), čili každý komplexní výzkum vesnice obsahuje předměty i problémy různých vědních disciplín. Interdisciplinární povaha výzkumu venkova a vesnice se stane zřejmou, uvážíme-li, které oblasti jsou pro pochopení vesnice jako celku relevantní:

Oblast zeměpisná, obsahující všechny skutečnosti topografie, poměrů klimatických a půdních, dopravní polohu a prostorové struktury.

Oblast demografická, vztahující se k obyvatelstvu vesnice, zejména z hlediska jeho biologické podstaty, vývoje, přirozeného pohybu (natalita, mortalita), „mechanického pohybu“ (migrace) a faktorů, které je ovlivňují.

Oblast historická, zahrnující dějinné události a jejich časový průběh, stejně jako působení mocenských poměrů v časovém sledu.

Oblast etnografická, zabývající se zvláštnostmi způsobů venkovského života a výrazy projevu všedního života, svátků a slavností v jazykovém, hudebním, tanečním, náboženském, uměleckém a řemeslném vyjádření, jakož i v materiální kultuře, zvláštnostmi, podmíněnými rázem lidu, krajiny, konfesí atd.

Oblast architektonická, obsahující celkový stavební fond, včetně všech dopravních zařízení a zelených ploch, jakož i stavitelských utváření.

Oblast ekonomická, spojující základy a procesy výroby statků a jejich rozdělování, služby a uspokojování potřeb.

Oblast politicko-administrativní, zahrnující zde především úkoly správy a plánování, veřejné investice a zdaňování, veřejný pořádek a bezpečnost, osvětu, zdravotnictví a dopravu.

Oblast sociální, obsahující všechny sociální útvary, stratifikaci, sociální řád, mezilidské vztahy, sociální procesy, životní podmínky a sociální potřeby.

Oblast humánní ekologie, vycházející především z poznatků, že umělé prostředí vesnického společenství nestojí mimo přírodu, ale zůstává její součástí. Pochopení tohoto faktu se musí odrážet ve způsobu, jak bydlí, vyrábí a staví člověk na venkově.

Realita vesnice se stává teprve tehdy zřetelnou, když se současně podaří všechny tyto oblasti uchopit a komplexně vystihnout jejich dimenze. Kombinace dílčích

pohledů umožní pak chápání celistvosti vesnice a jejího života. Je však třeba si přiznat, že se dosud nepodařila studie vesnice, která by zároveň obsahovala a spojovala historické, etnografické, ekonomické a sociálně psychologické prvky, jež by jako „mimosociologický“ podklad umožnily kvalifikovaný sociologický přístup. Zodpovězení specifických sociologických otázek a jejich smysluplná interpretace předpokládá totiž nejdříve solidní bádání sídelně zeměpisná, historická, ekonomická a etnografická. Neméně důležité jsou navíc speciální údaje o obyvatelstvu a infrastruktuře. Absence předchozích speciálních výzkumů si ale často vynucuje improvizaci, při které sociolog venkova supluje jiné vědní obory. Je si přitom toho dobře vědom, že jeho pohled dává jen smysl v souvislosti s poznatky jiných společenských disciplín, zejména tehdy, jde-li o určité vesnice.

Při výzkumech, které by vyústily přes řešení rozvoje venkovské obce a jejího katastrálního území v program obnovy vesnice, lze očekávat nejlepší výsledky od týmu, který by se skládal z geografů, historiků, architektů, ekonomů, etnografů a sociologů. Skutečnost je však zcela jiná. Stačí si prostudovat projekty Terplánu a jiných institucí, abychom poznali, že přes kvalitní zpracování „kulhají“ často alespoň na jednu nohu. Jsou totiž převážně vychýlené k architektuře vesnice. Jen náhodně je přihlíženo k okolnostem, že sídlení síť, struktura obce i způsob bydlení tvoří dohromady prostorový rámec sociálního dění. Půdorysy vesnic bývají zeměpisně i geneticky zachyceny a analyzovány, ale oproti tomu se opomíjí působení určitých sídelních forem na chování obyvatel.

Poměrně zanedbána je úloha ekonomiky při výzkumu vesnice. Popis hospodářských základů zaujímá sice někdy poměrně velký prostor vesnických monografií, závěry z nich vyvozené mají však nedostačující vliv na koncepci dalšího rozvoje venkovského sídla. Vnucuje se dojem, že někteří zemědělské ekonomové nevidí souvislosti mezi zemědělským podnikem a jeho bezprostředním zázemím. Výzkum vesnice se ovšem bez ekonomických realit obejít nemůže, tedy bez metod ekonomické analýzy vzhledem ke způsobu výroby, distribuce a spotřeby, formám příjmů vesnického obyvatelstva a jeho vydáním, ke konkrétní nabídce a poptávce. Jen s pomocí ekonomických rozborů lze předvídat, v čem spočívají přednosti i nedostatky systémů výroby a distribuce, jen s jejich pomocí lze osvětlit podstatu hospodářských vztahů. Úloha agrární ekonomiky je zde nezastupitelná a tvoří nezbytnou podmínku dalších analytických prací. Na základě svých teorií mohou ekonomové předvídat, jaké budou pravděpodobné důsledky ekonomických i sociálních opatření ve venkovském prostoru. Tyto předpovědi se stanou ovšem skutečností jen tehdy, souhlasí-li premisy, vytvořené na základě interdisciplinárních analýz. Domněnka, že se člověk - vesnického nevyjímaje - chová za všech okolností hospodářsky racionálně, je fikcí. Je úkolem sociologa zjistit, jaké další motivy lidem brání, aby se chovali podle zákonů čisté ekonomické teorie. Někdy je sociologie dokonce nucena vysvětlit, proč určitá, hospodářsky nesporná zlepšení nejsou lidmi přijímána.

Také vztah k historii si vyžaduje změnu přístupu. Chceme-li porozumět přítomnosti, musíme studovat minulost. Patří k důležitým mimosociologickým základům poznání mezilidských vztahů. Každé venkovské sídlo má své vlastní dějiny, neboť je historicky vzniklým sociálním útvarem. Historické události vytvářely jeho individualitu. Je nasnadě, že se osvědčené vzory chování předávají z generace na generaci, a to tím více, čím méně působí cizí vlivy zvenčí na jinou, odlišnou orientaci.

NĚKTERÉ ZMĚNY VENKOVA

Uplynulé období charakteristické likvidací soukromého sektoru na venkově a jednostranně orientovanou hospodářskou činností, mělo za důsledek omezení pracovních příležitostí, které vedlo mj. k nevyvážené demografické struktuře obyvatelstva s převahou starých lidí.

Období kolektivizace zemědělství přineslo hluboké zásahy do výrobních struktur s cílem dosáhnout velkovýrobních forem produkce. Pohled do dějin rozvoje venkovských sídel ukazuje, že vesnice tvoří sice „trvalá sídla“, nikoliv však neomezeného trvání a ustálené podoby. Již v minulosti se projevovala potřeba jejich neustálé obnovy, aby nezůstaly za technologickým a ekonomickým vývojem. Současná realita klade jednotlivým vědním oborům otázky, které vyplývají z potřeby obnovy vesnice s jejími změněnými funkcemi a strukturami, z potřeby dohnat civilizační deficity a vyhovět stoupajícím nárokům obyvatelstva.

Zeměpisná poloha, půdorys, způsob osídlení a katastrální uspořádání vesnice odpovídají vcelku původním potřebám lidí, živících se především zemědělstvím, chovem dobytka a lesnictvím. V přítomnosti se sice převážná část vesnického katastru stále ještě využívá pro zemědělskou a lesní výrobu, ale počet podniků již doznal vážných změn. Dříve převládající zemědělské rodiny tvoří jen menšinu obyvatelstva vesnice. V budoucnu tento podíl dále poklesne, ale naše vesnice se dosud staly jen zčásti stanovištěm decentralizovaného průmyslu, služeb a dalších nezemědělských činností. Přitom jsou dnes již především bydlištěm nezemědělského obyvatelstva a ve vybraných regionech rekreačními oblastmi městského obyvatelstva. Je proto zapotřebí, aby obnova vesnice počítala s touto změnou funkcí a jejími důsledky pro nároky na infrastrukturu, sociální vybavenost a organizaci venkovského sídla.

Ve středu změn jsou přeměny ve strukturách domácností, ekonomických činností a profesí. Domácnosti se staly menšími co do počtu pracujících a funkčně méně náročnými. Stupeň samozásobení se snížil. Oproti tomu se zdokonalilo jejich hygienické a technické vybavení, obzvláště jeho mechanizací. Vesnická odloučenost přestala existovat a to především v důsledku technického pokroku v oblasti dopravy a komunikací. S tím souvisejí změny charakteru vesnic, ve kterých

předtím sepětí s půdou, velká hustota bydlení obyvatelstva, patriarchální domácí řád a tradiční orientace byly považovány za určující.

V důsledku kolektivizace a zestátnění zemědělství byly především likvidovány samostatné zemědělské, obchodní a živnostenské existence na venkově. I když v nesocialistických zemích lze pozorovat do určité míry obdobné strukturální změny venkova, umožněné technickým pokrokem a ekonomickým vývojem, kterému padly a padají za oběť především menší, kapitálově slabší zemědělské závody, nelze tento proces srovnat s důsledky kolektivizace. Odlišnost spočívá především v tom, že si podstatná část zemědělských rodin v zemích ES zachovala část profesionální samostatnosti a hospodářského samozásobování v podobě zemědělského doplňkového podniku (Nebenerwerbsbetrieb). V důsledku přeměn podniků nebo jejich zrušením zmizela do značné míry jednotná místa bydlení a práce, která byla pro vesnici tak typická.

Mnoho hospodářských budov ztratilo své účelové určení. Stále větší počet pracujících dojíždí za prací mimo obec. Koncentrace obchodu, služeb, úřadů a škol nutí také nepracující obyvatele opouštět vesnici za účelem uspokojování svých potřeb.

Zatímco sociologické výzkumy vědců zemí ES ukazují nivelizující tendence ve vesnicích dříve silně sociálně diferencovaných, objevili jsme dosud podobný úkaz jako důsledek nucené kolektivizace. Není však jisté, zda privatizační proces nepřinese podstatnější zvrat. Na Západě došlo všeobecně k sociálnímu vzestupu čeledínů, nádeníků a domkářů prostřednictvím jejich ekonomické činnosti v průmyslu, obchodu a správě. Oproti tomu si větší sedláci nedokázali udržet své často dominující postavení v hierarchii vesnice. Vznik širokého, podle povolání diferencovaného „středu“ cestou vyrovnání stavovských a třídních rozdílů je tudíž doprovázen demokratizací mocenské struktury. Pokud dřívější profesní a mocenské struktury také po stránce stavební určovaly charakter vesnice, neodpovídá to již strukturám novým, které se projevují spíše v okrajovém osídlení obcí. Sociální struktura a funkce převážné většiny obyvatel se změnila do té míry, že to musí být vzato v úvahu také z hlediska architektury vesnice.

Více než diskrepance mezi sociální strukturou a místní stavební úpravou nutí k přemýšlení rozpor mezi sanitárně technickým standardem a hygienickým stavem. Podle výzkumů bývalého VÚEZVZ zaostává venkov především v této oblasti. Civilizační a kulturní rozdíl úrovně mezi městem a venkovem nemají ovšem charakter neměnných ekonomických zákonů a postupná náprava závisí na rozpoznání příčin zaostávání.

SOUHRN FAKTORŮ K OBNOVĚ VENKOVA

Obnova vesnice není však jen proto nevyhnutelná, že nové funkce a struktury se již nevejdou do starého rámce, že stavební podstata je přestárlá a sítě silnic a cest

neodpovídají stavební situaci, nýbrž také - a především - proto, že nároky obyvatel venkova jsou jiné a vyšší. Setrvání ve venkovském sídle však závisí na uspokojování těchto požadavků. Lze je rozdělit do tří skupin:

- požadavky jednotlivých obyvatelů vůči vesnici z hlediska sídelního útvaru,
- požadavky jednotlivých obyvatelů vůči vesnici z hlediska sociálního útvaru,
- požadavky vůči vesnici vyplývající z funkčního propojení se sousedními vesnicemi a městy.

Individuální požadavky splývají tedy s ekonomickými a sociálně politickými nároky. Sociální spravedlnosti pak odpovídá, aby byly ve městě i na venkově požadovány stejné životní a pracovní podmínky a politicky prosazovány. Není v zájmu harmonického prostorového uspořádání, když se městské aglomerace zadusí svými problémy, zatímco vyliďňující se venkovské oblasti jsou sociálně erodované a hospodářsky zmírají. Je sice věcí institucí regionálního plánování uvažovat o racionálních řešeních, avšak nakonec rozhodnou jednotlivé rodiny otázku, zda zůstanou ve vesnici nebo zda se z ní odstěhují. Zmírnění rozdílů mezi městem a venkovem přispěje tudíž rozhodující mírou k tomu, aby bylo vyliďňování vesnic zabržděno nebo dokonce migrační proudy obráceny zpátky do vesnice. Vzhledem k tomu, že další existence vesnice jako sídelního a sociálního útvaru do značné míry závisí od její schopnosti udržet si počet obyvatel nebo ho i rozmnožit, je třeba věnovat největší pozornost příčinám pohybů obyvatel. Pokud jde o možné přistěhovalce, jedná se především o atraktivní faktory, které tu rozhodují. V případě obyvatel usedlých pak rozhodují většinou faktory upevňující vztahy k lokalitě. Atraktivní síly mohou být jak materiálního, tak i ideálního druhu.

Vazbu na místo lze vyjádřit schematicky:

způsob vazby	zdroj vazby
materiální	domovní a pozemkové vlastnictví dvůr, řemeslnický podnik, obchod pracovní místo životní kvalita - vybavení sídla
sociální	příbuzní dobří sousedé kolegové v povolání, spolužáci členové spolku
institucionální	členství (spolky, družstva) funkce v grémiích a společenstvích orientace na politicko-administrativní pořádky

způsob vazby	zdroj vazby
sociokulturní	účast na místních zvycích a oslavách vazby na církvev a náboženská sdružení
emocionální	pocit domova symbolický vztah k místu identifikace s místem společné zájmy - solidarita - soudržnost integrace do místního společenství

Materiální vazby obyvatel venkova vycházejí především z vlastnictví domovního a pozemkového. Ekologie bydlení a jeho komfort hrají přitom důležitou úlohu. Na prostředí bydlení (zahradky, veřejná zeleň, hřiště, příležitost ke koupání, blízkost přírody a také sousedské vztahy) jsou dnes kladeny značné nároky, které jsou zčásti spíše realizovatelné na vesnici než ve městě. To vysvětluje mezi jiným stěhování lidí z center měst do vesnic v okrajových urbánních oblastech. Ovšem právě vzhledem k těmto požadavkům potřebuje většina venkovských sídel obnovu.

Dříve nemohlo být dbáno o nutný přístup světla, vzduchu a slunce do bytů, vystačila malá okna, aby se šetřilo při topení, ba často se využívalo tepla ze stájí k zateplování obytné části stavení. Rostoucí vesnice byly zastavěny množstvím domů, stodol, stájí a kůlen. Vznikala sice romantická zákoutí, ale též nezdavé bytové poměry a nebezpečné dopravní situace. Vesničanům nelze proto mít za zlé, když se stěhovali z přehluštěných vesnických jader na okraj vsi, kde si vystavěli domy a vily odpovídající dobovému slohu a požadavkům moderního komfortu bydlení. Zpusnutí místního sídelního jádro bylo pak zřejmě cenou za jejich setrvání na venkově vůbec.

Sociální a emocionální vazby k venkovu vycházejí především ze sociálních vztahů k obyvatelům vesnice. Jsou zčásti druhu příbuzenského, zčásti sousedského, zčásti jde o vztahy, které vznikly ze společné návštěvy školy, z členství ve spolcích nebo příslušnosti ke stejnému povolání či podniku. Z empirických výzkumů vyplývá, že nic nepodporuje ochotu zůstat bydlet na vesnici tak, jako dobré sociální vztahy a nic nepůsobí tak intenzivně na přání opustit vesnici jako narušený vztah k venkovským obyvatelům.

Ovšem nejkrásnější vlastní dům i nejlepší vesnická společenství nedokáží udržet zejména mladé lidi a rodiny na vesnici, neexistují-li v místě či v dosažitelné blízkosti dostatečné výdělečné a pracovní příležitosti. Proto považujeme vytváření nových pracovních míst mimo zemědělství za obzvlášť důležité. Rozvoj obcí není však dnes v tomto směru možno považovat za dostačující, neboť dřívější relativně uzavřená životní společenství starých vesnic byla během uplynulého vývoje jen částečně nahrazena novými strukturami dělby práce mezi městem a venkovem. Rozvoj menších sídel zůstal ale zanedbáván. Veškerá řešení místních otázek nutno

proto posuzovat i z širších hledisek, vycházejících z vybavení infrastrukturou a rozdělení funkcí v celé oblasti.

ZÁVĚR

Úsilí o rozvoj venkova a vesnice slibuje jen tehdy úspěch, působí-li všechny zúčastněné vědní disciplíny společně a jdou-li svými příslušnými závěry na dílčích úsecích „ruku v ruce“. K těmto úsekům patří především oblast architektonicko-stavební, sociální a ekonomická.

Vesnice se obnovuje ve své komplexní celistvosti. Chápeme ji jako sociálně ekonomický útvar, jehož prvky jsou

- domácnosti s jejich členy,
- podniky zemědělské i nezemědělské,
- veřejná a společensky užitečná zařízení (např. správa obce, pošta, škola, fara).

Zřejmě je nemožné předpovídat šance úspěchu obnovy vesnice platné pro každou vesnici. Lze pouze předpovědět jejich naděje na úspěch na základě individuálních, z podmínek příslušného vesnického sídla vycházejících skutečností a jejich analýzy. Zde je pak podíl každého zúčastněného vědního oboru nezastupitelný.

Úspěch obnovy vesnice stojí a padá se situací a vývojem příjmů jejich obyvatel. Pokud jde o příjmy vyplývající ze zemědělské činnosti, jsou perspektivy omezené. Proto je rozhodujícím faktorem pro úspěch, resp. neúspěch obnovy vesnice skutečnost, zda se podaří vytvořit pracovní místa mimo zemědělství. Zde je třeba si zachovat smysl pro realitu a nepropadat iluzím. Zřejmě bude možné rozdělit vesnice vzhledem k jejich možné obnově do tří rozdílných skupin:

1. Obnova vesnice úspěšná, a to také bez rozsáhlých státních opatření. Rozvoj těchto vesnic bude třeba podepřít plánovací činností a korigovat chybné tendence hned zpočátku.
2. Obnova vesnice slibná. Zde je interdisciplinární „koncentrovaná akce“ všech zúčastněných aktérů, jejich iniciativa a fantazie obzvlášť důležitá.
3. Obnova vesnice s možným úspěchem. Bez ohledu na nepříznivé výchozí podmínky je v jednotlivých případech úspěch obnovy vesnice možný. Opatření jsou však spojená se značným rizikem a výsledek nikterak zaručený.

Ani za účasti zástupců příslušných vědních oborů nelze s jistotou předpovídat, ke kterému typu bude ta která vesnice skutečně náležet. Vzhledem k omezeným zdrojům třeba však zdůraznit, že vesnice, která začne mezi prvními, bude mít časovou výhodu.

Literatura

- BERTRAND, A.: Definitions and strategies of rural development - A search for coherence and congruity, In: Sociol. rur., XII, 1972, č. 314, s. 233-251.
GLÜCK, A. - MAGEL, H. a kol.: Venkov má budoucnost. Praha 1992.
MENDRAS, H. - TAVERNIER, Y.: Terres, paysans et politique. Paris 1969.
MROHS, E. - ZUREK, E.: Entwicklung ländlicher Räume, Münster-Hiltrup, 1984.
WEITZ, R.: The role of the sociologist in rural development, In: Sociol. rur., X, 1970, č. 3, 221-236.
Mistrovice - Studie řešení obce a katastrálního území, podklad pro Program obnovy vesnice. Praha, Terplan 1992.

Došlo 10. 9. 1993

SCHIMMERLING H., Praha

Renewal of village and rural research - an interdisciplinary task

Zeměd. Ekon., 39, 1993, No. 11, pp. 897-906. - refs. 6, summaries in cz, en

The renewal of country presupposes working out an active participation strategy especially of those scientific branches which are directly connected with agriculture and village. Their common interest lays above all in preservation of rural population in the rural dwellings, or even in the comeback of a part of the population to the extra-urban areas.

Renewing of the country means to revive and preserve the attractiveness of these regions not only for the transient town visitors, but above all for their proper residents. The decrease of rural population should be resisted by securing and preserving of the technical infrastructure and civic equipment. The possibility of preserving the country future is given by emphasizing the values typical for a rural dwelling, maintaining and improving the environmental quality and living standard.

Only combination of the partial views of diverse agricultural and rural science branches make possible to comprehend the entirety of the village and its life. The interdisciplinary character of the country and village research calls for the joint involvement of scientific workers especially from the branches of geography, demography, history, ethnography, architecture, economics, political administration, sociology and human ecology. One-sided studies of only some of these branches have not brought the desirable benefit for the practical needs of the village. Especially the role of agricultural economics should be considered as a non-substitutable one, since its analytical results form the condition for essential solution of the rural area problems.

Historical studies of changes village has gone through under the impact of urbanisation and collectivization during the last decades are of comparable importance.

The renewal of village aiming at preservation of rural population has to take into account the changes of those people towards village as a dwelling and a social formation. The functional connection of the village with the neighboring villages and towns is of equal importance.

The future existence of village as a housing and a social formation depends on its ability to preserve or even increase its population. The destiny depends on the decisive attractive material and ideal factors establishing the relationships toward the locality. The efforts of country and village development can meet with a real success only in case of all involved scientific branches working together and in the same direction.

Village can be renewed only as the complex integrity of the social-economic formation. At the same time, it is impossible to foresee with certainty the chances of successful renewal of every village settlement. Their chances of success can be forecast only on the basis of individual condition and their analysis.

countryside, renewal of village, settlement, revitalization of small settlements, development of marginal areas

Adresa autora:

Doc. ing. Hanuš S c h i m m e r l i n g , CSc., Mirovická 1097/24, 182 00 Praha 8 - Kobylisy

HODNOTIACE POSTOJE OBČANOV V POSTKOMUNISTICKÝCH KRAJINÁCH VOČI LOKÁLNEJ VLÁDE

BUCHTA S., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava

Hodnotiace postoje občanov v postkomunistických krajinách voči lokálnej vláde

Zeměd. Ekon., 39, 1993, č. 11, s. 907-920. – 1 obr., 8 tab., lit. 1, rez. sl., angl.

Príspevok sa zaoberá hodnotením občanov Českej republiky, Slovenskej republiky, Poľska a Maďarska na vybrané otázky spojené s hodnotením problémov miestnej samosprávy (lokálnej vlády). Toto hodnotenie nevyznieva jednoznačne optimisticky. Možnosti občianskeho ovplyvňovania sú hodnotené skôr s reálnou skepsou (najmä u mestského obyvateľstva). V tomto skeptickom postoji sa prejavujú možné rezidua komunistického paternalizmu, politickej rigidity a pasivity, resp. určité subjektívne prvky a dispozície východoevropského fatalizmu. Deklarovaná dôvera voči lokálnym politikom je spojená so značným stupňom výhrad. Osobnosti a autority v lokálnej politike sú prijímané a akceptované diferencovane podľa jednotlivých vzdelanostných skupín obyvateľstva. Slovenská societa bola typická i signifikantným vzťahom konfesie k tomuto postoji.

miestna samospráva, lokálna vláda, komunálne voľby, politická participácia, lokálna politika

V rámci riešenia medzinárodného výskumného projektu „Lokálna demokracia a inovácia“ vyjadrovali občania v postkomunistických krajinách v svojich názoroch i určité hodnotenie lokálnej vlády. Tieto postoje pramenili nielen z ich subjektívnej skúsenosti, ale i z objektívne vzniknutej sociálnej a politickej klímy danej lokálnej komunity. V týchto hodnotiacich postojoch občanov sa teda kumulovali subjektívne (boli prevažujúce) a do určitej miery i objektívne momenty. Nezanedbateľný vplyv tu hrá i príslušná občianska kultúra, resp. subkultúra, ktorá je príznačná pre analyzovanú krajinu. resp. komunitu.

OBČIANSKE HODNOTENIE LOKÁLNEJ VLÁDY

Viac ako jedna tretina respondentov (39,0 %) na otázku čo si myslí o práci obecného (mestského) úradu, resp. či si všimli nejakú zmenu po komunálnych voľbách odpovedala, že sa nič nezmenilo. Na druhej strane takmer zhodný počet respondentov (38,0 %) bol presvedčený, že obecný úrad pracuje lepšie ako pred komunálnymi voľbami. Len necelá jedna desatina (9,0 %) opýtaných občanov hodnotila súčasný stav v porovnaní s minulosťou ako horší. I keď všeobecne platí, že pri hodnotení práce lokálnej vlády prevažovali satisfakčné postoje nad dissatisfakčnými, občania v postkomunistických krajinách najčastejšie zaujímali názory, ktoré v práci obecného úradu, pred a po komunálnych voľbách nevideli žiaden rozdiel. Toto hodnotenie nemôžeme charakterizovať ako jednoznačne skeptické, ale ani ako vyslovene optimistické.

Toto hodnotenie je však v každej krajine rozdielne. Najpozitívnejšie hodnotili lokálnu vládu občania Českej republiky, kde nadpolovičná väčšina (53,0 %) hodnotila súčasný stav pozitívne, t.j. „lepšie ako predtým“ a len 7,0 % zaujímalo opačný názor (t.j. „horšie ako predtým“). Naopak najviac negatívne hodnotili lokálnu vládu občania Slovenska. Občania Poľska najčastejšie zaujímali postoj „status quo“, tzn. že nebadali v tejto oblasti žiadne zmeny. Najvyšší podiel nespokojených občanov s prácou lokálnej vlády sa preukázal u slovenských a maďarských respondentov. Tento postoj nespokojnosti však nie je konzistentný. Vysoká intenzita nespokojnosti je spôsobená predovšetkým nespokojnosťou mestských občanov, na rozdiel od respondentov z vidieka, kde je táto nespokojnosť relatívne malá. U slovenských a maďarských respondentov sa prejavila v tomto hodnotení vysoká miera inkonzistencie, spočívajúca v odlišnom hodnotení lokálnej vlády v meste a na vidieku. Celkové negatívne hodnotenie je u nich spôsobené vysokým negatívnym hodnotením lokálnej vlády respondentmi z miest (Prievidza 21,0 %, Budapešť 17,0 %).

Hodnotenie lokálnej vlády bolo diferencované vzdelaním respondentov (tab. I). Občania so základným vzdelaním najviac preferovali postoj „status quo“ (nič sa nezmenilo).

U respondentov, ktorí hodnotili súčasnú lokálnu vládu negatívne, sa u českých občanoch preukázalo, že s rastom vzdelania pocit nespokojnosti klesal (najvyššiu intenzitu nespokojnosti tu vyjadrovali občania so základným vzdelaním), zatiaľ čo u respondentov z ostatných krajín bol badateľný opačný trend - s rastom vzdelania rástla i nespokojnosť s lokálnou vládou. To znamená, že u nespokojných respondentov s lokálnou vládou (s výnimkou českých respondentov) vzdelanie pôsobí ako faktor podporujúci túto nespokojnosť. Naopak u respondentov, ktorí vyjadrovali spokojnosť s prácou miestneho úradu, pôsobilo vzdelanie na rast tejto spokojnosti (s výnimkou slovenských respondentov, kde s rastom vzdelania klesala intenzita tejto satisfakcie). Túto názorovú inkonzistenciu spôsobujú predo-

I. Hodnotenie lokálnej vlády podľa vzdelania a jednotlivých krajín (%) – Evaluation of the local government according to education and by the individual countries

Krajina ¹	Hodnotenie lokálnej vlády ²		
	horšie ako predtým ³	nič sa nezmenilo ⁴	lepšie ako predtým ⁵
<u>Česká republika⁶</u>			
Vzdelanie ⁷ : základné ⁸	11	40	49
stredoškolské ⁹	7	41	52
vysokoškolské ¹⁰	5	36	59
<u>Maďarsko¹¹</u>			
Vzdelanie: základné	9	47	44
stredoškolské	14	43	43
vysokoškolské	13	43	44
<u>Poľsko¹²</u>			
Vzdelanie: základné	6	63	31
stredoškolské	10	47	43
vysokoškolské	16	42	42
<u>Slovensko¹³</u>			
Vzdelanie: základné	15	46	39
stredoškolské	15	47	38
vysokoškolské	24	46	30
<u>Všetky krajiny spolu¹⁴</u>			
Vzdelanie: základné	9	48	43
stredoškolské	11	44	45
vysokoškolské	13	42	45

¹country, ²evaluation of the local government, ³worse than before, ⁴nothing has changed, ⁵better than before, ⁶Czech Republic, ⁷education, ⁸primary school only, ⁹secondary school, ¹⁰University, ¹¹Hungary, ¹²Poland, ¹³Slovakia, ¹⁴all countries together

všetkým postoje slovenských občanov, kde vzdelanie pôsobí opačne ako v ostatných analyzovaných krajinách (najmä v Českej republike), tzn. že zvyšuje nespokojnosť (to platí i o maďarských a poľských respondentoch) a znižuje spokojnosť s lokálnou vládou. Naopak v Českej republike pôsobí vzdelanie na tento postoj jednoznačne pozitívne - znižuje nespokojnosť a zvyšuje spokojnosť. Stupeň dosiahnutého vzdelania tak zo všetkých sociodemografických znakov najvýznamnejšie diferencuje hodnotiace postoje k lokálnej vláde.

Najmladší respondenti všeobecne najviac preferovali indiferentný postoj „status quo“, stredná generácia značne inklinovala k postoji preferujúcom skôr zhoršenie situácie a vekovo najstarší respondenti najviac zaujímali pozitívne postoje zlepšenia stavu.

Konkrétna a reálna politická participácia a vôbec politické chovanie občanov sa v praxi prejavuje okrem iného i v ich účasti na voľbách. Rozvoj, resp. úpadok demokracie závisí od toho, aká časť obyvateľstva participuje na verejnom a politickom živote. Účasť vo voľbách je jedným z indikátorov tejto participácie. V našej analýze sa preukázalo, že respondenti, ktorí sa nezúčastnili komunálnych volieb, v naprostej väčšine zaujímali pri hodnotení práce obecného (mestského) úradu indiferentný postoj „status quo“. Neúčasť vo voľbách sa prejavila vo zvýšenej intenzite názoru, že po komunálnych voľbách sa nič nezmenilo (tento trend bol najviac evidentný u poľských občanov, kde z respondentov, ktorí sa nezúčastnili volieb, viac ako dve tretiny (68 %) zaujalo tento postoj indiferencie (Kendall's Tau-b 0,11, Gamma 0,29). Podobná postojová indiferencia nevoličov sa prejavila i u maďarských a slovenských občanov. Naopak u voličov prevládalo skôr pozitívne hodnotenie lokálnej vlády s výnimkou poľských a slovenských voličov, ktorí opäť najviac preferovali indiferentný postoj „nič sa nezmenilo“.

MOŽNOSTI OBČIANSKEHO OVPLYVNĽOVANIA MIESTNYCH ZÁLEŽITOSTÍ

Respondentom bola položená otázka o tom, či priemerný občan má teraz väčší vplyv na to, čo sa v obci (meste) deje, ako pred komunálnymi voľbami (resp. po zavedení nového systému miestnej samosprávy). Väčšina respondentov (42 % odpovedala, že sa nič nezmenilo, tento vplyv je podľa nich rovnaký ako predtým, 38 % respondentov hodnotilo tieto možnosti občianskeho ovplyvňovania pozitívne (väčší vplyv ako predtým) a 11 % zaujalo negatívny názor. Tieto postoje vyplývali z rozdielnej občianskej skúsenosti pri ovplyvňovaní exekutívy lokálnych samosprávnych štruktúr. Možnosti občianskeho ovplyvňovania tu nevyznievajú príliš pozitívne. Vo všetkých analyzovaných krajinách (s výnimkou Maďarska) respondenti najviac preferovali názor o nedostatku akýchkoľvek zmien a rigidnosti v možnostiach ovplyvňovania miestnych záležitostí. Len maďarskí respondenti sa najviac prikláňali k pozitívnemu hodnoteniu tohto problému. Ovšem tento postoj maďarských občanov bol spôsobený predovšetkým pozitívnymi postojmi vidieckych respondentov, kde až 58 % z nich zaujalo tento názor. Najviac negatívne postoje zastávali slovenskí respondenti (predovšetkým z mesta Prievidza) a respondenti z Budapešti. Je patrná tendencia skôr negatívnejšieho hodnotenia občianskeho ovplyvňovania lokálnej vlády v mestských aglomeráciách, vidiek zastáva skôr postoje nezmeneného stavu, resp. mierneho pokroku v možnostiach tohto občianskeho ovplyvňovania. Mestská anonymita, občianska atomizácia, znížené interpersonálne väzby, vyšší výskyt sociálne problémových situácií a pod., sa u mestského obyvateľstva prejavuje v postoji zníženej možnosti ovplyvňovania mestských záležitostí.

Respondenti zo strednej vekovej skupiny (35 - 44 rokov) najviac zastávali pesimistické postoje. Z pohľadu dosiahnutého vzdelania sa preukázalo, že respondenti so základným a stredoškolským vzdelaním najčastejšie zaujímali postoje nezmeneného stavu v možnostiach občianskeho ovplyvňovania, občania s vysokoškolským vzdelaním potom najčastejšie zastávali optimistické postoje väčšieho vplyvu na ovplyvňovanie lokálnej vlády. Vcelku však platí, že tieto sociodemografické znaky (vek, pohlavie, vzdelanie) tento postoj signifikantne nediferencovali.

Respondenti, ktorí sa nezúčastnili komunálnych volieb, najviac zaujímali v možnostiach občianskeho ovplyvňovania lokálnej vlády pesimistické postoje (tento trend bol najsilnejší u maďarských a najmä slovenských občanov). Na druhej strane respondenti, ktorí sa zúčastnili komunálnych volieb, najčastejšie zaujímali postoj nezmeneného stavu, absencie pokroku vo vplyve občanov po zavedení nového systému miestnej samosprávy (najvýraznejšie sa to prejavilo u maďarských, poľských a slovenských občanov). Je pravdepodobné, že títo občania už išli voliť s týmto „a priori“ vopred fatálnym a pesimistickým postojom k budúcnosti občianskeho ovplyvňovania miestnych záležitostí. Optimizmus v tomto smere prevládala len u maďarských voličov. Môžeme konštatovať, že občania v postkomunistických krajinách, i keď prejavili vysokú účasť v komunálnych voľbách, neočakávali zásadné zmeny v možnostiach občianskeho ovplyvňovania novej miestnej samosprávy. Kombinujú sa tu zrejme rezíduá komunistického paternalizmu, politického konzervatizmu, resp. subjektívne osobnostné prvky východoeurópskeho fatalizmu (tab. II).

II. Možnosti občianskeho ovplyvňovania miestnych záležitostí podľa jednotlivých krajín (%) – Possibilities of citizens' influencing the local affairs according to the individual countries

Možnosti občianskeho ovplyvňovania ¹	Účasť v komunálnych voľbách ²									
	všetky krajiny spolu ³		ČR ⁴		Maďarsko ⁵		Poľsko ⁶		Slovensko ⁷	
	nie ¹¹	áno ¹²	nie	áno	nie	áno	nie	áno	nie	áno
Menšie ako predtým ⁸	14	11	8	9	11	7	7	8	36	23
Rovnaké ako predtým ⁹	53	45	62	46	48	39	69	54	50	46
Väčšie ako predtým ¹⁰	33	44	30	45	41	54	24	38	14	31
Kendall's Tau-b	0,07		0,07		0,11		0,09		0,12	
Gamma	0,17		0,22		0,23		0,25		0,33	

¹possibility of citizens' influencing, ²participation in municipal elections, ³all countries together, ⁴Czech Republic, ⁵Hungary, ⁶Poland, ⁷Slovakia, ⁸smaller than before, ⁹same as before, ¹⁰greater than before, ¹¹no, ¹²yes

Postoj občianskeho ovplyvňovania silne signifikantne súvisí s hodnotením lokálnej vlády. Občania, ktorí hodnotili občianske ovplyvňovania negatívne, najčastejšie hodnotili negatívne i prácu obecného (mestského) úradu. Naopak respondenti, ktorí vplyv občanov na miestne záležitosti hodnotili pozitívne, prevážne zaujímali i pozitívne hodnotenie práce miestnej samosprávy. Pozitívne hodnotenie lokálnej vlády sa prejavilo i v prevážne pozitívnom hodnotení občianskeho ovplyvňovania miestnych záležitostí. Naopak respondenti, ktorí negatívne hodnotili lokálnu vládu, zaujímali prevažne negatívne postoje i v druhom hodnotiacom postoji (najpregnantnejší trend sa v tomto smere prejavil predovšetkým u slovenských a maďarských občanov).

DÔVERUJÚ OBČANIA LOKÁLNYM POLITIKOM?

Respondentom v sledovaných krajinách (okrem Maďarska) bola položená otázka, či dôverujú členom zastupiteľstva v ich obci, resp. meste. Rozloženie odpovedí je uvedené v tab. III.

III. Dôvera členom zastupiteľstva podľa jednotlivých krajín (%) – Confidence towards the members of the municipality according to the individual countries

Krajina ¹	Miera dôvery v % ²			
	absolútna nedôvera ³	dôvera s veľkými výhradami ⁴	dôvera s menšími výhradami ⁵	absolútna dôvera ⁶
Česká republika ⁷	5	18	50	27
Poľsko ⁸	14	38	29	19
Slovensko ⁹	11	34	40	15

¹country, ²level of confidence in per cent, ³absolute mistrust, ⁴confidence with great reservations, ⁵confidence with smaller reservations, ⁶absolute confidence, ⁷Czech Republic, ⁸Poland, ⁹Slovakia

Najvyššiu dôveru lokálnym politikom prejavovali občania Českej republiky, a naopak najvyššiu nedôveru prezentovali vo svojich postojoch respondenti z Poľska (pritom ale viac ako pätina z nich nebola v tomto postoji rozhodnutá, nezaujala žiadny názor).

Naprastá väčšina respondentov zaujala postoj čiastočnej dôvery s rôznou intenzitou výhrad. Pritom je nutné ale konštatovať, že v prípade, keď abstrahujeme tieto postoje čiastočnej dôvery, potom v každej krajine prevládali občania s absolútnou dôverou nad občanmi, ktorí vyjadrovali lokálnym politikom absolútnu nedôveru. Najpriaznivejšie postoje voči lokálnym politikom zaujímali jednoznačne občania Českej republiky. Detailnejšia analýza ukázala, že absolútna dôvera voči lokálnym politikom bola najvyššia u občanov Českej republiky, a naopak najnižšia u občanov Slovenskej republiky. Extrémny pocit nedôvery bol

najvyšší u poľských občanov. Najvyšší výskyt ambivalentného postoja (dôvera spojená s určitými prvkami nedôvery) sa prejavil u slovenských občanov.

Môžeme konštatovať, že v postkomunistických krajinách prejavili občania dôveru miestnym politikom. Ale táto dôvera nie je jednoznačná. V naprostej väčšine títo občania vzťahujú k tejto dôvere značný stupeň výhrad. Tieto výhrady najviac vyjadrovali občania Slovenskej republiky. S určitým zjednodušením sa dá táto situácia zhodnotiť ako „dôvera s prevažujúcimi výhradami“.

Ako ovplyvňovali tento postoj určité sociálno-demografické znaky? Z hľadiska pohlavia ženy zaujímali do istej miery viac vyhrotené postoje dôvery, resp. nedôvery. Tak napr. české ženy prejavili vôbec najvyšší stupeň absolútnej „dôvery“ (30 %), poľské ženy naopak vôbec najvyšší absolútny stupeň „nedôvery“ (15 %) a slovenské ženy prejavili najvyšší stupeň „dôvery s výhradami“ (76 %). V tomto silne emocionálnom postoji ženy prejavili svoju vyššiu „citlivosť a emocionalitu“ posunom k určitej postojovej jednoznačnosti a vyššej vyhradenosti ako muži.

Signifikantná korelácia sa prejavila u tohto postoja vo vzťahu k veku respondentov. Občania z mladších vekových skupín najviac vyjadrovali postoj nedôvery (tento trend bol typický najmä u poľských občanov), resp. dôvery s výhradami (tento postoj bol typický u občanov z Českej a Slovenskej republiky). Naopak občania z najvyšších vekových kategórií sa prikláňali k názoru maximálnej dôvery voči týmto miestnym politikom (najvyšší výskyt tohto postoja sa prejavil u českých a poľských občanov). Môžeme konštatovať, že s rastom veku sa znižuje intenzita nedôvery a narastá dôvera k lokálnym politikom.

Zaujímavé trendy sa prejavili vo vzťahu vzdelania občanov a postoja zisťujúceho intenzitu dôvery k lokálnym politikom. Môžeme tu identifikovať tri postoje:

- a) „Český postoj“ - s rastom vzdelania sa znižuje nedôvera, ale i dôvera voči lokálnym politikom a výrazne narastá „dôvera s výhradami“. S rastom vzdelania sa znižuje intenzita a sila vyhradených postojov a zvyšuje sa intenzita nevyhradenosti. S určitým zjednodušením môžeme konštatovať, že u českých občanov platí, že zvyšujúce sa vzdelanie znižuje obojstrannú vyhradenosť týchto postojov a zvyšuje ambivalentnosť názoru na tento sociálny fenomén (tab. IV).
- b) „Poľský postoj“ - s rastom vzdelania sa znižuje nedôvera a zvyšuje „dôvera s výhradami“. Zvyšujúce sa vzdelanie občanov znižuje extrémnu negatívnu vyhradenosť a narastajú nevyhradené názory. Do určitej miery je tento postoj podobný českému, (najmä v pozitívnom pôsobení vzdelania na znižovanie nedôvery k lokálnym politikom - tab. V).
- c) „Slovenský postoj“ - s rastom vzdelania sa zvyšuje extrémna nedôvera a klesá absolútna dôvera. Ambivalentný postoj je relatívne vyrovnaný. Slovenský postoj je zhodný s českým v tom, že rast vzdelania znižuje dôveru, ale protikladný v pôsobení vzdelania na rast nedôvery voči lokálnym politikom (tab. VI).

IV. Vzťah vzdelania a dôvery k lokálnym politikom (Česká republika) – Relation between education and confidence towards local politicians (Czech Republic)

Vzdelanie ¹	Miera dôvery k lokálnym politikom ²		
	krajná nedôvera ³ (-)	ambivalentný postoj ⁴ (+ -)	krajná dôvera ⁵ (+)
Základné vzdelanie ⁶	10	54	36
Stredoškolské ⁷	5	69	26
Vysokoškolské ⁸	1	77	22

Hold for Tabs. IV to VI:

¹ education, ² level of confidence towards local politicians, ³ extreme mistrust, ⁴ ambivalent attitude, ⁵ extreme confidence, ⁶ primary school education, ⁷ secondary school education, ⁸ University education

V. Vzťah vzdelania a dôvery k lokálnym politikom (Poľsko) – Relation between education and confidence towards local politicians (Poland)

Vzdelanie ¹	Miera dôvery k lokálnym politikom ²		
	krajná nedôvera ³ (-)	ambivalentný postoj ⁴ (+ -)	krajná dôvera ⁵ (+)
Základné vzdelanie ⁶	17	63	20
Stredoškolské ⁷	16	67	17
Vysokoškolské ⁸	4	72	24

VI. Vzťah vzdelania a dôvery k lokálnym politikom (Slovensko) – Relation between education and confidence towards local politicians (Slovakia)

Vzdelanie ¹	Miera dôvery k lokálnym politikom ²		
	krajná nedôvera ³ (-)	ambivalentný postoj ⁴ (+ -)	krajná dôvera ⁶ (+)
Základné vzdelanie ⁶	11	71	18
Stredoškolské ⁷	11	74	15
Vysokoškolské ⁸	19	70	11

Vo všetkých analyzovaných krajinách v každej vzdelanostnej kategórii prevládali marginálne pozitívne postoje nad marginálnymi negatívnymi postojmi. Jedinú výnimku tvorili občania Slovenska s najvyšším dosiahnutým vzdelaním, kde naopak prevládali marginálne negatívne postoje nedôvery nad postojmi dôvery. Keď operacionálne definujeme inteligenciu ako občanov s vysokoškolským vzdelaním vidíme, že postoje českej a poľskej inteligencie sú značne podobné (tab. VII). Keď abstrahujeme ambivalentné postoje nevyhranenej dôvery, výrazne v nich prevládajú postoje satisfakčné nad postojmi dissatisfakčnými. Slovenská inte-

ligencia je typická prevahou postojov nedôvery nad postojmi vyjadrujúcimi dôveru lokálnym politikom. Tento postoj vychádza z celospoločenských dezilúzií a politického pesimizmu, ktorý aspoň u značnej časti slovenskej inteligencie v súčasnosti prevláda. Tento vzťah slovenskej inteligencie k lokálnym politikom sa môže prolongovať i do globálnej, celospoločenskej roviny, kde sú patrne narastajúce postoje globálnej nedôvery.

VII. Vzťah inteligencie k lokálnym politikom – Relationship of intelligentsia towards local politicians

Krajina ¹	Miera dôvery k lokálnym politikom ²		
	krajná nedôvera ³ (-)	ambivalentný postoj ⁴ (+ -)	krajná dôvera ⁵ (+)
Česká republika ⁶	1	77	22
Slovensko ⁷	19	70	11
Poľsko ⁸	4	72	24

¹country, ²⁻⁵ see Tab. IV, ⁶Czech Republic, ⁷Slovakia, ⁸Poland

Domnievame sa, že z hľadiska predchádzajúcej analýzy prevládajúcim názorom v postkomunistických krajinách na lokálnych politikov pravdepodobne bude určitý variant „českého postoja“. Zdá sa, že tento vývoj bude typický pre prvú časovú etapu, v ďalších časových periódach nastanú určité názorové posuny. Slovenský vývoj je ťažko predikovaný a značne špecifický.

Zaujímavý je vzťah konfesionalnej príslušnosti občanov a dôvery voči lokálnym politikom. Tento vzťah sa zisťoval len u slovenských občanov. Zatiaľ čo u katolíkov, pravoslávnych a grécko-katolíkov (pri abstrakcii ambivalentných postojov) prevažovali postoje dôvery, potom u evanjelikov, nešpecifikovaných konfesíí a ateistov prevažovali postoje nedôvery voči týmto lokálnym osobnostiam. Katolícky orientovaní občania zastávali viac satisfakčné postoje ako protestanti, nábožensky neidentifikovaní občania a ateisti, u ktorých bol trend k skôr negatívnemu hodnoteniu týchto politikov. Tieto postoje sú ovplyvnené nielen konfesionalným zložením občanov Slovenska (prevaha kresťanskej orientácie občanov), ale i značným počtom kresťansky orientovaných lokálnych politikov (kresťansky orientované KDH získalo v posledných komunálnych voľbách značný počet miest v lokálnych samosprávnych štruktúrach).

Postoj dôvery voči lokálnym politikom bol signifikantne diferencovaný účasťou občanov v komunálnych voľbách. U respondentov, ktorí sa nezúčastnili volieb, sa prejavovala zvýšená intenzita nedôvery, prevládali u nich extrémne postoje nedôvery extrémnymi postojmi dôvery (s výnimkou občanov Českej republiky). Najvyššie marginálne postoje nedôvery u nevoličov sa prejavili predovšetkým u poľských a slovenských občanov. Českí občania, ktorí sa nezúčastnili komunálnych volieb, najčastejšie zaujímal ambivalentný postoj „dôvery s výhradami“.

Celkovo však platí, že občania, ktorí neparticipovali na lokálnej politike, nezúčastnili sa komunálnych volieb, prejavovali v svojich postojoch i zvýšenú mieru nedôvery voči lokálnym politikom, resp. dôveru s výhradami. Krajné postoje dôvery boli u týchto občanov malé (tab. VIII).

VIII. Dôvera občanov lokálnym politikom podľa politického chovania občanov (účasťou v komunálnych voľbách) v % – Confidence of citizens towards local politicians judged by the political behaviour (participation in municipal elections) in per cent

Postoj dôvery ¹	Účasť vo voľbách ²							
	všetky krajiny spolu ³		ČR ⁴		Poľsko ⁵		Slovensko ⁶	
	nie ⁷	áno ⁸	nie	áno	nie	áno	nie	áno
Absolútna nedôvera ⁹	22	8	6	5	32	11	27	10
Dôvera s veľkými výhradami ¹⁰	36	27	36	16	29	39	41	42
Dôvera s menšími výhradami ¹¹	28	43	43	51	21	30	21	42
Absolútna dôvera ¹²	14	22	15	28	18	19	11	16
Kendall' s Tau-b	0,14		0,13		0,12		0,17	
Gamma	0,34		0,36		0,25		0,40	

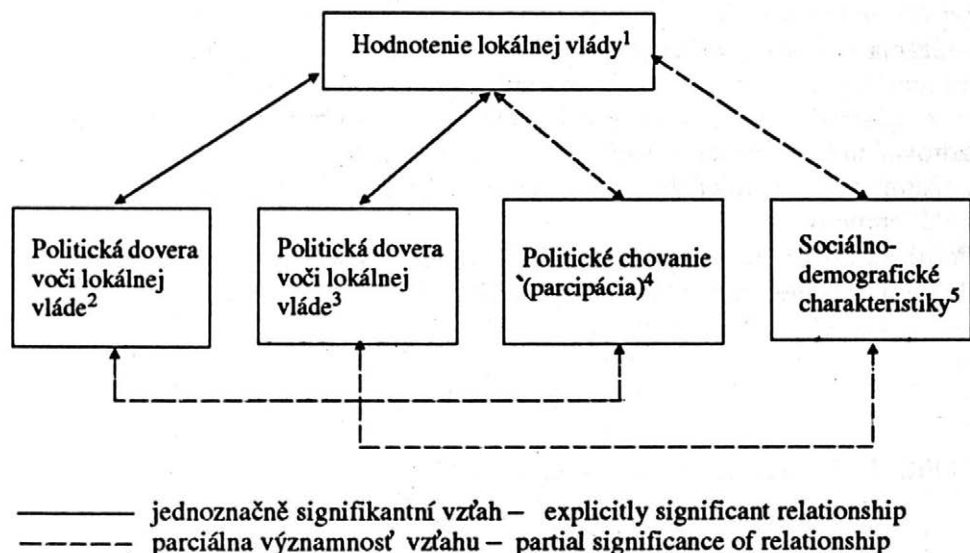
¹attitude of confidence, ²participation in elections, ³all countries together, ⁴Czech Republic, ⁵Poland, ⁶Slovakia, ⁷no, ⁸yes, ⁹absolute, ¹⁰confidence with great reservations, ¹¹confidence with smaller reservations, ¹²absolute confidence

Občania, ktorí vo svojich postojoch vyjadrovali krajnú nedôveru voči lokálnym politikom, najčastejšie hodnotili prácu obecného (mestského) úradu negatívne, resp. uvádzali, že nedošlo k žiadnej kvalitatívnej zmene lokálnej vlády. Naopak respondenti s krajinou dôverou voči lokálnym politikom najčastejšie hodnotili lokálnu vládu jednoznačne pozitívne. Ide o silný signifikantný vzťah, ktorý sa prejavil vo všetkých analyzovaných krajinách a municipalitách.

Analogicky signifikantne relevantný vzťah sa prejavil i u vzťahu politickej dôvery voči lokálnym politikom a možnosťou ovplyvňovania miestnych záležitostí. Politická nedôvera sa prejavovala zvýšenou intenzitou negatívneho a indiferentného hodnotenia občianskeho vplyvu na obecné záležitosti a naopak politická dôvera sa spojovala s pozitívnymi postojmi občianskeho ovplyvňovania lokálnej vlády. Ide o jednoznačnú väzbu politickej nedôvery s negatívnym hodnotením občianskeho vplyvu a politickej dôvery s pozitívnymi postojmi tohto ovplyvňovania. Prejavuje sa tu klasický príklad toho, že pozitívne hodnotenie určitého spoločenského fenoménu sa prejavuje analogickými postojmi podobného sociálneho javu a naopak prevažujúci negativistický prístup v hodnotení určitej spoločenskej oblasti sa prejavuje i v negatívnych parciálnych postojoch.

ZÁVER

Hodnotenie lokálnej vlády v postkomunistických krajinách po nových komunálnych voľbách nevyznieva jednoznačne optimisticky. Do tohto hodnotenia sa premietajú určité národné, lokálne i subjektívne špecifiká (napr. tendencia negatívneho hodnotenia lokálnej vlády u slovenských a maďarských občanov, respondentov bývajúcich v miestach a pod.). Najrelevantnejšie signifikantné väzby na hodnotenie lokálnej vlády sú vytvorené subjektívnou predstavou občanov o reálnych možnostiach ovplyvňovania miestnych záležitostí a politickou dôverou voči lokálnym politikom. Tieto dva faktory naprosto jednoznačne formujú a spolu-vytvárajú tento hodnotiaci postoj. Politické chovanie a sociálno-demografické znaky pôsobia na tento postoj menej intenzívne (obr. 1).

¹evaluating of the local government, ²influence of citizens on local affairs, ³political confidence towards the local government, ⁴political behaviour (participation), ⁵socio-demographic characteristics

1. Hodnotiace postoje občanov voči lokálnej vláde (modelové vzťahové schéma) — Evaluating attitudes of citizens towards the local government (model relationship scheme)

Väčšina občanov v analyzovaných krajinách bola presvedčená, že v ich komunite sa po zavedení nového systému miestnej samosprávy nič nezmenilo, že vplyv občanov na lokálne záležitosti je rovnaký ako v minulosti. Možnosti občianskeho

ovplyvňovania sú hodnotené skôr s reálnou skepsou. Toto skeptické hodnotenie občianskeho ovplyvňovania lokálnej vlády je predovšetkým spôsobené mestským obyvateľstvom, občania vidieckych sídiel zaujímali skôr postoje nezmeneného stavu, resp. mierneho pokroku. V tomto postoji sa prejavujú možné rezíduá komunistického paternalizmu, politickej rigidity, resp. určité subjektívne prvky a dispozície východoeurópskeho fatalizmu.

V sledovaných postkomunistických krajinách prejavili občania v podstate dôveru lokálnym politikom. Táto dôvera je ale naprosto jednoznačne spojená so značným stupňom výhrad. Tento postoj „dôvery s výhradami“ bol v týchto krajinách naprosto prevažujúci (v každej krajine ho zaujalo minimálne dve tretiny respondentov). Najvyššia intenzita tejto dôvery sa prejavila u občanov v Českej republike, naopak najnižšia u občanov Poľska. Vzdelanie u českých a poľských občanov znižovalo nedôveru voči miestnym politikom, ale u slovenských respondentov naopak zvyšovalo ich nedôveru. Najviac vyhrotený postoj v tomto smere zaujali slovenskí vysokoškolsky vzdelaní respondenti, u ktorých sa prejavil najvyšší výskyt postojov nedôvery voči lokálnym politikom. Prejavuje sa tu istá atomizácia vzťahov a začínajúce vyostrovanie názorových rozporov medzi určitými sociálnymi vrstvami a skupinami slovenskej spoločnosti? Jednoznačná odpoveď v súčasnej politickej situácii je veľmi ťažká a obtiažna. Ovšem je možné pozorovať určitý rozpad autorít a začínajúcu krízu určitých ľudských hodnôt. V každom prípade vidieť, že osobnosti v lokálnej politike sú prijímané a akceptované diferencovane.

Politická dôvera lokálnej vláde je jednoznačne ovplyvňovaná a diferencovaná celkovým hodnotením lokálnej vlády, možnosťou ovplyvňovania miestnych náležitostí a politickým chovaním občanov.

Literatúra

WEBER, M.: *Gesammelte politische Schriften*. Tübingen, 1971.

Došlo 23.8.1993

BUCHTA S., Economic research institute for agriculture and food industry, Bratislava
Evaluating attitudes of the post-communist countries' citizens towards the local government

Zeměd. Ekon., 39, 1993, No. 11, pp. 907-920. – 1 fig., 8 tabs., ref. 1, summaries in sl, en

Citizens of the analysed post-communist countries refused in their attitudes quite explicitly the political and religious involvement of the local politicians. In this refusal,

there were projected the hidden misgivings of these personalities' political and religious manipulation. Citizens of the countries analysed were united in their opinions of the qualities the local politicians should not possess, this unity of opinion was lacking, however, in the positive expression. They did know, what they would not like their politicians to be, but were not united in their opinions of what they would like them to be. There showed a certain differentiation of opinions regarding the ideal and commonly acceptable qualities of the local politicians. The citizens of the analysed post-communist countries manifested essentially their confidence towards the local politicians. This confidence is, however, quite explicitly connected with a significant degree of reserve. This attitude of „confidence with a reserve“ was prevailing in these countries (it was taken minimally by two-thirds of respondents in these countries). The attitude of confidence towards the local politicians was differentiated significantly according to sex, age and above all to education of the respondents. In the case of Czech and Polish citizens, educations lessened the mistrust towards the local politicians while in case of Slovak respondents the higher the education, the higher the mistrust. The most pointed attitude was in this case taken by the Slovak graduated respondents, who showed the most frequent occurrence of mistrust attitude towards the local politicians. Is this the sign of a certain atomized character of relationships and starting sharpening of the attitude conflicts among certain social strata and groups of Slovak society? An explicit answer to this question is extremely difficult in the present political situation. However, there can be observed a certain disintegration of authorities and a starting crisis of some of the human values. In any case it can be observed that personalities and authorities in the local politics are accepted in a differentiated way by the individual groups of population according to the level of education. For the Slovak society, also the significant relationship between religious denomination and this attitude is typical.

The views regarding local politics are analogical between the citizens of Czech Republic and Hungary to a certain extent while Slovak respondents showed different attitudes. An exception to this was the opinion regarding the impossibility of citizens' influencing the local politics. The majority of respondents in the analysed countries identified with the attitude of citizens' helplessness and fatality. Again, education differentiated this attitude in a significant way. The occurrence frequency of feelings of the citizens' helplessness and fatality dropped down with the higher level of education. On the opposite, the Slovak intelligentsia predominantly identified with the opinion of impossibility to influence the matters by the local politicians. This social stratum generally expressed the features of political scepticism and pessimism in its attitude.

The real political participation of the population was strongly influenced above all by their education and to a certain extent also by age, occupation (respective by their economic activity). In the Slovak Republic, the political behaviour of citizens is also positively differentiated by their religious denomination (especially with the Roman-Catholics).

The data used in this thesis were obtained through the international research project „Local democracy and innovation“. The financial aid for this project was supported by the Ministry of Foreign Affairs of Norway and by the Norwegian Research Board for Applied Social Sciences. The responsibility for the analysis and interpretation of these data lies solely with the author of this thesis.

local administration, local government, municipal elections, political participation local politics

Adresa autora:

PhDr. Stanislav B u c h t a , CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava, tel.: 07/214020

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

SYMPOSIUM/WORKSHOP: EKONOMICKÉ CHOVÁNÍ VENKOVSKÝCH RODINNÝCH DOMÁCNOSTÍ V EVROPĚ

Ve dnech 14. - 18. června se v Bonnu-Röttgenu konalo symposium a na ně navazující workshop pod názvem „Ekonomické chování venkovských rodinných domácností v Evropě“. Hlavním organizátorem tohoto setkání byl Bundesforschungsanstalt für Landwirtschaft Braunschweig ve spolupráci se spolkovým ministerstvem zemědělství a Společností pro výzkum zemědělské politiky a rurální sociologii v Bonnu.

Cílem setkání bylo prohloubení kontaktů mezi výzkumníky z různých evropských zemí (ČR reprezentovali V. Majerová a M. Lošťák z VŠZ Praha, dále byly zastoupeny: Belgie, Francie, Itálie, Maďarsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rusko, SRN, Španělsko a Velká Británie), kteří se zabývají v různé míře a z různých pohledů výzkumem venkovských domácností.

V první části - symposiu, účastníci informovali o zaměření svých institucí a vlastních výzkumných projektů. Některé z výsledků jejich prací jsou uveřejněny ve sborníku „Economic Behaviour of Family Households in an International Context (Resource Income and Allocation in Urban and Rural, in Farm and Nonfarm Households)“ by J. Cécora (ed.), Society for Agricultural Policy Research and Rural Sociology (FAA), Bonn 1993. Tento sborník je k vaší dispozici na katedře humanitních věd Vysoké školy zemědělské v Praze.

Během prezentace vykrystalizovaly tři pohledy na výzkum domácností - ekonomický, statistický a sociologický. Bylo konstatováno, že pro skutečně efektivní práci v této oblasti a její co možná nejširší pokrytí by měly všechny tři jmenované přístupy být zahrnuty do společného projektu výzkumu venkovských domácností. Jeho vypracování byl věnován následující workshop.

V něm byl připravován návrh společné metodiky mezinárodního srovnávacího výzkumu, který však zatím není finančně pokryt, pod názvem „Strategie rurálních domácností v měnící se Evropě (adaptace zdrojů a alokace příjmů a adaptace sociálního chování na nové ekonomické a institucionální prostředí ve Východní i Západní Evropě)“. Cílem by měla být obsáhlá mezinárodní srovnávací analýza dopadů ekonomické a sociální přeměny na využití zdrojů venkovských domácností a analýza jejich interakce s jinými institucemi ve společnosti. Výzkum by měl poskytnout informaci o situaci domácností pro rozhodování v obecné, regionální i sektoriální politice a vypracovat metodiku pro statistické přístupy při výběru a záznamu indikátorů sociálního postavení domácností a jejich sociálního a ekonomického chování.

V Západní Evropě se výzkum venkovských domácností ukazuje být důležitým pomocníkem při hledání strategie řešení disparity mezi zemědělským a nezemědělskými sektory. V souvislosti se společenskou přeměnou stojí i české a slovenské zemědělství před stejným problémem. Měli bychom přemýšlet o zformování multidisciplinárního týmu (složeného z ekonomů, statistiků, informatiků a sociologů), který by se problematikou venkovských domácností zabýval. Může to být výzva zemědělským vysokým školám, neboť pracoviště zkoumající tuto problematiku existují na významných univerzitách poskytujících zemědělské vzdělání (Holandsko, SRN, Itálie, Španělsko, Polsko, Portugalsko, Velká Británie). Takový výzkum by mohl poskytovat decizním i výkonným orgánům údaje, které chybí v oficiálních zdrojích. V jeho rámci by bylo možné využívat, díky vzniku mezinárodní pracovní skupiny a navázaným kontaktům na symposiu v Bonnu, již vypracovanou a vyzkoušenou metodiku ze zahraničí, a také výsledky výzkumů našich zahraničních kolegů. Ty mohou poskytnout cenné informace i dalším institucím, např. těm, které se zabývají zahraničními styky.

*PhDr. Michal Lošák,
Vysoká škola zemědělská, Praha*

„KULATÝ STŮL“: CEFRES - VŠZ PRAHA - UNIVERZITA MONTPELLIER

Dne 28. června 1993 pořádal Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách (CEFRES, Vyšehradská 49, Praha 2) spolu s Vysokou školou zemědělskou v Praze a Univerzitou Paul Valéry v Montpellier kulatý stůl na téma DEKOLEKTIVIZACE ZEMĚDĚLSTVÍ VE STŘEDNÍ EVROPE. Protože všechny příspěvky přednesené při této akci budou publikovány, přináším jen stručnou informaci o této první společné akci, která je výsledkem spolupráce českých a francouzských rurálních sociologů, ekonomů a sociálních geografů orientovaných na rurální prostor.

Dopoledne bylo věnováno hlavním referátům, které přednesli za francouzskou stranu Hughues Lamarche (Groupe de Recherches Sociologiques du CNRS, Université Paris X - Nanterre) a Marie-Claude Maurel (Université Paul Valéry, Montpellier) a za stranu českou Ivana Bočková a Helena Hudečková (Vysoká škola zemědělská, Praha). Tyto referáty na sebe navazovaly ve smyslu uvažování nad předmětnou problematikou v celé Evropě (H. L a m a r c h e : **Přeměny a transformace modelů zemědělské produkce ve východní a západní Evropě**) přes region Střední Evropy (M.-C. M a u r e l : **Cesty dekolaktivizace ve střední Evropě - činitelé a sociální konflikty**) až po studium konkrétního případu v České republice (I. B o č k o v á - H. H u d e č k o v á : **Transformace v zemědělském družstvu Ovčáry**).

Odpoledne vystoupili s kratšími referáty Françoise Simon (INRA, Montpellier), Václav Vojtěch, Věra Trnková (oba Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha) a Věra Majerová (Vysoká škola zemědělská, Praha). Zatímco francouzský příspěvek a referát V. Vojtěcha byly věnovány ekonomickému rozboru dekolaktivizačního procesu v České republice (F. S i m o n : **Od státního k soukromému vlastnictví - na příkladu českého zemědělství a potravinářského průmyslu**), V. V o j t ě c h : **Ekonomické postavení zemědělských podniků v průběhu reformy v České republice**), příspěvek V. T r n k o v é byl speciálně zaměřen na **zaměstnanost na venkově v souvislosti s přeměnou zemědělství** a V. M a j e r o v á se zamýšlela nad **nově vznikající sociální skupinou - soukromými rolníky**.

Průběh této společné akce dovoluje usoudit, že navázaná spolupráce bude pokračovat a začíná již přinášet konkrétní výsledky nejen ve společných publikacích, ale též ve společných metodologických postupech společenského výzkumu venkova a zemědělství a v bezprostřední vzájemné výměně zkušeností.

*Mgr. Helena H u d e č k o v á, CSc.,
Vysoká škola zemědělská, Praha*

XV. KONGRES EVROPSKÉ SPOLEČNOSTI PRO RURÁLNÍ SOCIOLOGII (ESRS), WAGENINGEN 2. - 6. 8. 1993

Restrukturalizace zemědělství a venkova postihuje celou Evropu od západu po východ a od jihu na sever. Na západě vstupuje do závěrečné fáze zemědělská politika maximálního produkcionismu vysoce inputového a outputového zemědělství. Nová politika odpovídající orientaci a tlaku světového konkurenčního zemědělského trhu, tlaku po vnějším a volnějším tržním konkurenčním zemědělství však musí zohledňovat environmentální účinky intenzivního zemědělství na tvorbu prostředí, na krajinu i zdravý vývoj obyvatelstva. V postkomunistických zemích střední a východní Evropy je jedním z ústředních problémů snaha najít nový typ soukromého zemědělského podniku (rodinného, příp. nerodinného) - farmy, který by nejenom zabezpečil zemi dodávky potravin a zemědělských surovin, ale zabránil další devastaci přírodních zdrojů a přispíval ke krajinotvornému procesu a revitalizaci přírody. V obou případech má nezastupitelnou úlohu demokratický stát jako představitel snah o dosahování konsensu mezi skupinovými, lokálními, národními a nadnárodními zájmy ve směru přechodu od tradiční zemědělské politiky k „sociální rurální politice“ stimulující soutěživost i flexibilitu sociálních skupin.

Kongres byl svolán symbolicky do Mekky západoevropského zemědělství, holandského města Wageningen. Význam shromáždění 200 zástupců evropské rurální sociologie z 23 členských zemí ESRS a 30 pozvaných hostů z celého světa podtrhla účast, pomoc a podpora kongresu nejenom vedením university ve Wageningen, ale holandskými ministerstvy pro zemědělství, řízení přírodních zdrojů a rybářství, a také dopravy a veřejných prací. Podporu poskytla i příslušná odborná komise ES a Světová banka.

Hlavním obsahem XV. kongresu se stalo téma „**Zemědělská změna, rurální společnost a stát**“, přednesené a diskutované jak v hlavních referátech, tak ve čtrnácti pracovních skupinách. Už ze samotného názvu kongresu je zřejmé, že jeho klíčovou náplní byl termín „změna“, přičemž v několika posledních desetiletích má vždy vlastní hlavní náplň (60. léta - změna industriální, 70. léta - změna environmentalistická, 80. léta - změna v zaměstnanosti, recese, 90. léta - změny politické). Mimo tohoto hlavního a všeobecného pojmu či tématu změny, který byl na kongresu dominantní, bylo možné pro pozorného účastníka postřehnout implicitně formované téma, které prostupovalo jednání řady pracovních skupin a silně rezonovalo v úvodních hlavních referátech. Tímto tématem je formulace otázek vztahu globálního a lokálního, mezi „supernárodními organizacemi“ (jako např. ES) a regiony, mezi pluralitou a uniformitou zemědělství, mezi jeho ústředním či okrajovým postavením.

Z asi 170 diskusních příspěvků zaznívala také formulace úloh rurální sociologie v dnešní době. Dochází k redefinování role a funkce zemědělství i rurální společnosti v podmínkách tržního hospodářství a pluralitního demokratického

státu. Namísto výroby se bude třeba soustředit na venkov, ochranu venkovské krajiny a kultury, na podporu úrovně zemědělské infrastruktury.

Formulovat úlohu rurální sociologie v situaci, kdy se nová politika stává nepopulární, se nejlépe podařilo v norském příspěvku v úvodní části kongresu:

- zlepšit standard a kvalitu života (to, na čem vznikla rurální sociologie v USA),
- poskytovat podklady pro rozhodování a jeho zdůvodňování,
- konstruovat zlepšenou „sociální a politickou technologii“,
- přispívat k tzv. „dodatečným hodnotám“ (výroba zboží vyžaduje znalosti a zkušenost, agroturistika nemůže být provozována bez znalostí dějin a kultury místa atp.),
- redukce výrobních nákladů (restrukturalizace zemědělství),
- tvořit a přetvářet společenské sebepoznávání

Přeměna zemědělství a rurální společnosti představují základní a dlouhodobý problém celé Evropy, který se v rozdílných geopolitických podmínkách Evropy různě artikuluje (severozápadní, střední, východní Evropa a tzv. periferní oblasti jihu Evropy).

Ústřední strukturální otázku přestavby evropského zemědělství představuje budoucnost rodinné farmy a jejích pluriaktivit. V tomto směru kongres více kladl otázky, než dával odpovědi.

Přeměny modelu zemědělského hospodaření silně ovlivňují přeměny rurálních společností, která jsou integrována do nových lokálních, národních, státních i mezinárodních struktur, avšak s nebezpečím ztráty tradičních hodnot těchto společností. Navíc jsou tyto přeměny v širokém globálním měřítku součástí „světa chaosu“, který vznikl po rozpadu tradiční dichotomie Východ-Západ.

Kongres se nevyhnul ani problematice zemědělství a venkova v rozvojových zemích, přestože jejich zástupci byli při jednání postrádáni.

Nová ekonomická, politická a sociální situace klade sociologii otázky - po vzniku a směru změn ve společnosti (rurální sociologii pak změn v rurálních společnostech a v jednotlivých částech světa); po integraci venkovského společnosti do moderní (městske) společnosti; po zastavení devastace přírodních zdrojů produktivistickým zemědělstvím; po nových úlohách státu ve společnosti.

V dalším textu uvádíme podrobnější informace o zasedání v některých pracovních skupinách, v nichž se účastnili čeští zástupci ESRS.

V pracovní skupině věnované **zemědělství a globalizaci potravinového systému** (jejíhož jednání se zúčastnil M. Lošťák z VŠZ Praha) uvedl teoreticky laděný příspěvek A. B o n a n n o (University of Missouri, USA), který se zamýšlel nad vztahem vznikajícího globálního postfordistického mezinárodního rozdělení práce a prostorem jako sociálně konstruovaným jevem, nově pojímaným. V této souvislosti vzpomněl Harveyho práce o restrukturalizaci prostoru pod vlivem trhu a kapitálu. V době fordismu dochází ke koncentraci výroby do výrobních center

spojených dopravní sítí, a protože rurální oblasti nejsou koncentrované, objevovala se snaha o modernizaci venkova jako jeden z rysů poválečného růstu, který se však nevyhnul nerovnostem. Reakcí na to byl vznik řady hnutí (od fundamentalistických až po tzv. nová sociální hnutí) a transformace společnosti do tzv. postfordismu nebo postproduktivismu, který se vyznačuje decentralizací a větší flexibilitou pracovní síly. Postfordistický svět je fragmentován oproti světu fordistickému založenému na centralizaci, regulaci a kontrole. Je však otázkou, zda ona fragmentace nestaví komunitu proti komunitě.

Na tento teoretický úvod navázal L. L a m b i (Instituto Venezolano, Venezuela) příspěvkem o vztahu nadnárodních potravinových firem a národních států v Latinské Americe. Poukázal na fakt, že ve zmíněné oblasti je podnikání ve zpracování potravin v rukou velkých nadnárodních koncernů, zatímco místní podnikatelé hrají minoritní roli.

T. M a r s d e n (The University of Hull, Velká Británie) se ve svém vystoupení věnoval rozvoji metodologie zkoumání globalizačních procesů, především pokud jde o globálně lokální vztahy. Jako základ pro zkoumání těchto vztahů navrhl koncept sociálního jednání (a práci na jeho definici či redefinici) a analýzu sociálních sítí (v globálním i lokálním pojetí), zahrnující rovněž jejich definici či redefinici. Jednou ze základních otázek je, jak je udržován globální potravinový systém.

S. W h a t m o r e (Bristol University, Velká Británie) pojala svůj příspěvek jako zamyšlení nad prostorovým „nárysem“ globalizace zemědělsko-průmyslového komplexu ve smyslu jeho začlenění do místní sociální a environmentální změny v rurálních oblastech.

G. L a w r e n c e (University of Central Queensland, Austrálie) přednesl zajímavý pohled na australské zemědělství, které má problémy s odbytem svých tradičních výrobků a je nuceno hledat nové trhy. Jádrem vystoupení bylo zaměřeno na příspěvek biotechnologií (finančně podporovaných státem) do zemědělsko-potravinářské restrukturalizace v Austrálii.

Velice zajímavý byl příspěvek M.-Ch. R e n a r d (University of Chapingo, Mexiko) analyzující kontrakt velkých pěstitelů a malých rolníků v jedné z oblastí Mexika (Soconusco) při pěstování banánů s cílem jejich prodeje společností Chiquita. V příspěvku ukázala, že namísto prohlašovaného blaha pro malé producenty a region je výsledkem kontraktu zisk globální ekonomiky prostřednictvím firmy Chiquita.

Příspěvek W. F r i e d l a n d a (University of California, USA) o globalizaci zemědělství ve vztahu k produkci, distribuci a spotřebě ovoce a zeleniny a ekonomické koncentraci dokazoval, že koncentrace probíhá nerovnoměrně. Urbánní kapitalismus seskupuje stále více lidí do jednéh míst.

Příspěvky byly prezentovány ve dvou rovinách - teoretické, se zamyšlením se nad restrukturalizací prostoru pod vlivem urbanizace a industrializace, problémy

přechodu od fordismu k postfordismu, vztahem lokálního a globálního i odpovědností a etickými hodnotami při snaze globalizovat produkci zaváděním nových biotechnologií. Tyto teoretické úvahy byly doprovázeny konkrétními případy pronikání nadnárodních potravinových a distributorských firem do národních států a bylo ukázáno, že lze sotva mluvit o jejich úsilí o zvelebení oblastí, ale spíše o jejich úsilí o maximální zisk, který v případě, že není dosahován, vede firmy k přemístění své výroby do jiných oblastí a původně využívaná oblast je ponechána svému osudu. Případy, které byly uvedeny, by si zasloužili i v naší situaci mimořádnou pozornost, abychom se vyhnuli problémům, které má např. Mexiko v případě firmy Chiquita (vystupující vyjádřili několikrát obavy, že tyto problémy se mohou ve východní Evropě během příštích 10 let objevit s mimořádně silnou intenzitou, a je proto s podivem, že se jim tak málo věnujeme).

Jiná skupina pracovala pod názvem „**Ruralita, teritorialita a rurální kultura**“ (účastník M. Lošťák, VŠZ Praha).

V úvodním vystoupení se P. S t a r o s t a (Universita Lodž, Polsko) zaměřil na pojmy ruralizace a ruralita. Po těchto definicích autor analyzoval obsah předávaných kulturních modelů rurality v ruralizačním procesu (ve třech sémantických kontextech - ideologickém, metodologickém a teoretickém). Dále se zabýval účastníky v ruralizačním procesu a modely dvou vzorů ruralizace v Evropě. První z nich je spojen s plánovanou činností lidí a kritickou analýzou industriální společnosti (poukazuje se na její expanzi, ekologickou krizi, orientaci pouze na zisk, ztrátu citů, chápání prostoru a času pouze jako funkce výroby a efektivity, akumulaci technických prostředků), kdy ekonomický a technologický pokrok dovolil uspokojit mnoho požadavků, ale přivodil také vznik řady nových problémů (nedostatek kulturní identity, odcizení společenského života, únik do individuality, kulturní unifikace). V této souvislosti se objevují představy o lidském návratu k určité homeostázi s přírodou, jde o určitý návrat ke kořenům sociálního vědomí, k tradicím. Druhý vzor je spojen se spontánní činností lidí, apoteózou industriální společnosti a městského života, nízkým ekologickým uvědoměním části lidí, slabým rozvojem infrastruktury, která má daleko k civilizačnímu komfortu. Rurální hodnoty jsou zde považovány za bariéru sociálního vzestupu, ale na druhé straně jsou internalizovány městskou populací venkovského původu. Tento model je blíže východoevropským rurálním společnostem.

Dále následoval příspěvek H. H u d e č k o v é a M. L o š ť á k a (VŠZ Praha), se kterým se můžete blíže seznámit v tomto čísle.

S krátkým příspěvkem vystoupil L. S t r u f f i (Universita di Trento, Itálie). Hovořil o výsledcích dotazníkového šetření zaměřeného na srovnání hodnotových orientací venkovské a městské populace. Venkované vykazovali následující hodnotové orientace (ve srovnání s městem): tradice, egalitarismus, méně individualismu, větší náboženské cítění.

Maďarský účastník A. V á g v ö l g y i (Maďarská akademie věd) představil ve svém vystoupení případovou studii obce Ballószög. Popsal hlavní rysy sídla na urbánně rurálním okraji, vztah se sousedním městem a rozšíření urbánního způsobu života.

S. M i l l e r (University of Manchester, Velká Británie) se zamýšlel nad urbánní hegemonií a obležením rurální kultury. Podle něj současná koexistence zemědělství a venkova jako místa pro rekreaci je nestabilní a nachází se v krizi. Zemědělství v myslích lidí je ztotožněno s poškozováním kvality životního prostředí a nabývá jinou roli, neomezuje se na výrobu potravin, ale zahrnuje rekreaci, půvaby krajiny a ochranu tradičních rurálních kultur a hodnot. Vyřešení antagonismu mezi zemědělstvím a životním prostředím bude vyžadovat dodatečnou intervenci státu a vzrůstající inkorporaci rurálního sektoru do městské kulturní hegemonie. Obraz venkova se měnil a dnes jsou proti sobě postaveny dvě krajní představy: „romantická“, vykreslující krásu venkova a „naturalistická“ zdůrazňující jen devastaci.

E. K r o g h (Agricultural University of Norway) ve svém krátkém, ale zajímavém příspěvku poukázal na rozdílný vztah ke krajině podle odlišných životních stylů populace na základě výzkumu na ostrově u jižního pobřeží Norska, kde asi 80 lidí bydlí trvale a zabývá se zemědělstvím a turismem a uprostřed léta je pak ostrov obydlen rekreanty. Percepce krajiny je u obyvatel ostrova různá, navíc, krajina je využívána různým způsobem.

G. É g e r (László Teleki Foundation, Maďarsko) představil projekt výzkumu rurálních komunit v multietnických hraničních oblastech Maďarska (v oblastech, kde se setkávají hranice Maďarska se dvěma jinými zeměmi: např. Maďarsko-Slovensko-Rakousko nebo Maďarsko-Slovensko-Ukrajina či Maďarsko-Slovensko-Chorvatsko atd.).

Jiný rámec zvolil pro svůj příspěvek K. F u w a (Tohoku University, Japonsko). Zabýval se kritickou sociální situací japonských žen v zemědělství, které často musí být hlavními obdávatelci půdy a zabývat se zemědělstvím po celý rok (dnes je 80% full-time zemědělců žen), ale stále se nacházejí v jakési „patriarchální“ společnosti, pod manželovou autoritou.

A. B o l s ø a A. H o m p l a n d (University of Trondheim, Norsko) představili problematiku podnikatelské logiky a způsobů života formou hraní rolí manželského páru, žádajícího na úřadech rady, jak začít podnikat. Autoři vypracovali čtyři rozdílné typy podnikatelské logiky, vztažené ke způsobu života (podnikatel utvářející podnik, přízpůsobivá osobnost se zaměřením na domácnost, podnikatel se zaměřením na domácnost a přízpůsobivá osobnost vytvářející podnik.)

Poslední příspěvek E. ter H a a r a (Directorate Flevoland, Holandsko) se nesl ve znamení předchozí exkurze na poldry. Hlavní myšlenkou jeho článku bylo, jak se zemědělství a rurální komunity držely a drží rozvojové myšlenky o vhodné

prostorové organizaci. Také byla vzpomenua otázka participace veřejnosti na plánování. Tento příspěvek v sobě obsahoval řadu konkrétních poznatků a impulsů doplňujících předchozí teoretická zamyšlení o vlivu kultury, o ruralizaci, ruralitě a specifice utváření venkovské komunity na vysoušeném mořském dnu.

Jednání pracovní skupiny „**Budoucnost rodinného hospodářství**“ se zúčastnila s vlastním příspěvkem V. M a j e r o v á (VŠZ Praha).

Téma pro diskusi v této pracovní skupině vycházelo ze skutečnosti, že rodinná farma je dnes pojmem s více významy a s mnoha otevřenými otázkami. Za klíčové momenty současného vývoje lze považovat změny zaměstnaneckého a sociálního statusu členů farmářských rodin, změny ve strategii fungování farem na rodinném základě, roli cizí pracovní síly v rodinném hospodářství a krizi doposud existujících rodinných hospodářství, související s krizí evropské agrární politiky.

Jednání pracovní skupiny probíhalo ve dvou sekcích, nazvaných „**Budoucnost rodinného farmářství v rozvinutých kapitalistických společnostech**“ (14 příspěvků) a „**Od kolektivního k rodinnému hospodaření**“ (11 příspěvků). Čtyři příspěvky v první sekci byly britské provenience a jednoznačně v nich převažoval přístup zahrnující otevřené otázky budoucího vývoje rodinných farem: jsou rodinné farmy trvale udržitelnou formou hospodaření; jaká by měla být v budoucnosti strategie jejich fungování; jaká je povaha výrobní činnosti rodinných farem; budou záviset spíše na vlastních či najímaných pracovních silách; jakou roli hraje nástupnictví v rodinných farmách; uvědomují si farmáři dostatečně limity přírodního prostředí a přírodních zdrojů?

V příspěvku „**Trvalá udržitelnost rodinné farmy a pluriaktivity domácnosti - strategie pro budoucnost?**“ (L. D a v i e s, M. M i t c h e l l, N. M a c k) docházejí autoři této srovnávací studie ze Skotska, Walesu a Severního Irsku k názoru, že pluriaktivita, považovaná vesměs za přijatelné řešení ekonomické situace domácnosti, závisí na vnějších a vnitřních okolnostech a vlivech. Z vnějších za nejdůležitější lze označit příležitosti na trhu práce, tržní potenciál lokální a regionální ekonomiky ve venkovských oblastech a rozsah státních intervencí do zemědělského sektoru. Ze sociologického hlediska je však kladen větší důraz na osobnostní charakteristiky, ovlivňující rozsah pluriaktivit v domácnosti, jako je věk, vzdělání, místo v životním cyklu, ale i struktura domácnosti a zajištěné následnictví na farmě. Výsledky srovnávacího výzkumu ukazují na značnou názorovou shodu a použitelnost závěrů pro širší oblast keltských zemí.

V nizozemských příspěvcích se objevují tři témata pro Nizozemí velice závažná. Role státu ve vztahu k soukromým farmářům, hospodaření na polderech a vztah vlastní (rodinné) a cizí (nájemní) pracovní síly v rodinných hospodářstvích. P. D a v e l a a r poukazuje na silný vliv státní politiky na vývoj zemědělství v Nizozemí, neboť stát byl i v minulosti iniciátorem vytváření nových zemědělsky využitelných ploch (polderů), takže jeho role, jako vlastníka pozemků, byla vždy

důležitá. I v současnosti hraje stát spíše kladnou roli ve vztahu k soukromým farmářům, autor jej označuje jako „nárazník“ mezi farmářem a trhem. Otázku vlastnictví půdy ponechává otevřenou a předkládá ji k diskusi - je podle něho spojená především s celkovou koncepcí agrární politiky každé země, takže soukromé vlastnictví půdy se pro rozvoj zemědělství té které země může stát jak předností, tak přítěží. H. Hillebrand a G. Overbeek ve svém příspěvku „Rodinné hospodaření a nájemní pracovní síly v Nizozemí“ upozorňují na měnící se trend poměru vlastních a cizích pracovních sil, který se začal prosazovat od začátku 80. let, zejména v zahradnictví. V roce 1991 připadali v průměru dva najatí pracovníci na farmu zahradnického typu, v důsledku čehož u pracovníků ve sklenících, školkách a podobných činnostech převládaly z 80 % najaté pracovní síly. Tato struktura pracovních sil vyvolává problémy na nizozemském trhu práce - tvoří se nepoměr mezi nabídkou a poptávkou, zejména co se týče specializovaných profesí s odpovídajícími znalostmi a zkušenostmi, přičemž nezaměstnaní (nespecializovaní) pracovníci velmi obtížně nacházejí pracovní místa. Autoři se obávají, že tento trend bude v Nizozemí dále sílit.

B. Elbersen v příspěvku „Budoucnost rodinného hospodaření ve čtyřech polderech bývalého Zuyder Zee“ srovnávala ekonomické podmínky a výsledky cca 300 rodinných farem. Hospodaření na polderech vyvolává dnes přinejmenším dvě reakce. Jedna úzce souvisí s kvalitou životního prostředí a stále častěji se prosazují hlasy ekologů, upozorňující na jistou „nepřirozenost“ přírodního prostředí takto vytvářeného i na zatím neznámé důsledky pro dlouhodobou ekologickou rovnováhu území. Druhá reakce vyplývá z tíživého tlaku trhu (a celkové koncepce evropské agrární politiky), jemuž jsou vystaveni zejména malí producenti. Opět se otevírá diskuse kolem role státu - má poskytovat určitou ochranu a činit tak farmáře více závislé, méně flexibilní či je strategičtější nechat působit trh, konkurenci a tak docílit vysoké ekonomické efektivnosti těch farem, které se udrží? Stále zřetelněji se však ukazuje, že nyní tak oblíbený výraz „sustainability“ (trvalá udržitelnost) v sobě zahrnuje potřebu dlouhodobé rovnováhy ekonomických a neekonomických faktorů a jejich harmonického vývoje.

Z dalších příspěvků bezesporu stojí za pozornost výsledky práce řeckých kolegů A. Papadopoulou, B. Kasimise, L. Louloudise a N. Maraveyase, v nichž je opět kladen důraz na budoucí vývoj rodinných farem v Řecku, švýcarský pohled na roli ženské práce na farmách (R. Rossier), hodnocení nových trendů ve vývoji rodinných hospodářství v Argentině (C. Cravio) a referát kanadského sociologa z Quebecu O. Staneka (rodáka z Brna), který se týkal strategie přizpůsobivosti rodinných farem.

Celkově lze tento blok referátů označit jako velmi kvalifikovaný souhrn názorů, v nichž se zračila odpovědnost za příští vývoj, řada obav ekonomického, sociálního a politického charakteru a námětů pro obecně teoretické i zcela prakticky zaměřené diskuse.

Druhý blok jedenácti příspěvků, nazvaný „Od kolektivního k soukromému hospodaření“ měl poněkud jinou dikci. Převládali zde polští a maďarští sociologové, dva příspěvky pocházely z Bulharska, jeden z České republiky, jeden z Rumunska a dva z Pobaltí, Litvy a Estonska. Estonský výzkum však prováděl výzkumný tým university v Cambridge, který vedl profesor R. A b r a h a m s . Obsah tohoto prvního příspěvku předznamenal hlavní diskusní okruhy i všech dalších příspěvků. Ústředním motivem všech příspěvků byla nezakryvaná obava, zda se nově vznikající soukromá hospodářství, ať již na rodinném či nerodinném základě, udrží v tvrdé konkurenci evropského zemědělství, v níž i zavedené západoevropské farmy s dlouhou tradicí, zkušenostmi a nesrovnatelně lepšími ekonomickými východisky zápasí o přežití. Opakovaně se tedy objevovaly výčty ekonomických a sociálních problémů: nedořešené administrativní záležitosti při navrácení majetku, objektivní i subjektivní překážky v restitučním procesu, mezeře v zákonech, inflace, platební neschopnost, vysoké ceny vstupů a nízké výkupní ceny, nadprodukce, potíže s prodejem produkce na domácím i zahraničním trhu, role státu, vliv bývalých nomenklatur, konflikty zájmů, nezaměstnanost, sociální nejistota na venkově, migrace a další, které mají sice širší makroekonomický a makrosociální význam, ale svými důsledky zasahují i venkov a zemědělství. Ve všech příspěvcích se však objevovaly i lokální a regionální zvláštnosti.

A. D u r ó seznámila přítomné s výsledky výzkumu, který se týkal podmínek pro soukromé hospodaření na rozptýlených samotách v Maďarsku, M. Draganova analyzovala význam záhumenkového hospodaření na venkově jako určitého předstupně soukromého hospodaření v Bulharsku, V. Majerová přinesla v příspěvku „Obnova soukromého hospodaření v ČR“ informace z obsáhlého výzkumu soukromých zemědělců a I. Petrás-Voicu se pokusila diagnostikovat hlavní problémy privatizace zemědělství v Rumunsku. Polský příspěvek (P. N o w a k , K. G o r l a c h a Z. S e r e g a) byl dramaticky nazván „Od represivní tolerance ke skličující svobodě - rodinné farmy v postkomunistickém Polsku“ a I. K o v á c h se ve svém příspěvku „Rodinné farmy ve východní a střední Evropě“ pokusil o shrnutí hlavních rysů soukromého (rodinného) hospodaření v této části Evropy.

Přechod od kolektivního k rodinnému či soukromému hospodaření ve středoevropských zemích probíhá v období recese, která přináší nemalé těžkosti i hospodářsky stabilizovaným západoevropským zemím. Ekonomicky zranitelnější tzv. „nové demokracie“ musí zároveň čelit hrozbě sociálního napětí, které je logickým důsledkem rozsáhlé transformace společnosti. Zejména v této souvislosti je politováníhodné opakované přerušování vývoje vědních disciplín, vztahujících se k sociálně ekonomickým, sociálním i sociologickým problémům venkova a zemědělství. Dostáváme se někdy do situace, kdy „nově objevené“ je pouze „dobře zapomenuté“, v horším případě „nikdy nepoznané, ač existující“.

Na kongresu byly projednávány také otázky další činnosti a organizace ESRS. Předsedou této společnosti byl opět zvolen prof. A. Bodenstein (Justus Liebig University, Giessen, SRN), místopředsedou D. Symes (University of Hull, Velká Británie), který je současně předsedou Vědeckého výboru. V sedmičlenném Výkonném výboru ESRS je zastoupena i Česká republika (V. Majerová, VŠZ Praha). Jako člen Rady ESRS byl nadále potvrzen H. Schimmerling (VŠZ Praha). Valná hromada schválila uspořádat XVI. kongres ESRS v Praze (na VŠZ) v roce 1995. Naváže na jednání XV. kongresu a hlouběji zaměří pozornost na venkovský prostor v transformačním procesu.

V porovnání s účastí delegátů kongresu z jiných států byla na české straně viditelná neúčast rurálních sociologů z více institucí (zastoupena byla pouze VŠZ Praha). Setkání, jakým byl XV. kongres Evropské společnosti pro rurální sociologii, jsou neopakovatelnou příležitostí pro konfrontaci názorů a pro tříbení vlastních přístupů a východisek sociologického zkoumání.

*PhDr. Michal Lošířák, ing. PhDr. Věra Majerová, CSc, doc. PhDr. Josef Špaček, CSc.,
Vysoká škola zemědělská, Praha*

KONFERENCIA O ROZVOJI VIDIEKA

Katedra štatistiky a ekonomicko-matematických metód Prevádzkovo ekonomickej fakulty Vysokej školy poľnohospodárskej v Nitre v spolupráci so Združením miest a obcí Slovenska usporiadala 27.5.1993 vedeckú konferenciu „Sociálno-ekonomický a demografický rozvoj vidieka“. Konferencia sa uskutočnila pod záštitou rektora VŠP Doc. Ing. L. Kabáta, CSc.

Na konferencii vystúpili zástupcovia ministerstiev pôdohospodárstva, životného prostredia, Inštitútu výchovy a vzdelávania Ministerstva pôdohospodárstva, Slovenského štatistického úradu, Združenia miest a obcí Slovenska a pedagogicko-výskumní pracovníci organizujúcej fakulty. Konferencie sa zúčastnili aj starostovia obcí, zapojených do riešenia výskumu katedry „Sociálno-demografické aspekty vidieka v meniacich sa ekonomických podmienkach poľnohospodárskej výroby“.

Cieľom konferencie bolo charakterizovať súčasný stav a možnosti rozvoja obcí a vidieckeho osídlenia z pohľadu ekonomickej, sociálnej, demografickej a sociologickej situácie.

Z rokovania na konferencii vyplynulo, že vidiecké osídlenie je nevyhnutné chápať v komplexnom ponímaní jeho úloh, osobitne v oblasti zachovania kultúrnosti krajiny, ochrany prírody dodržiavania ekologických noriem, demografických aspektov osídlenia reprodukcie obyvateľstva, ďalej v oblasti sociálnej, kultúrnej, spoločenskej a nevyhnutne ekonomickej. Poľnohospodárstvo ako prvoradá ekonomická aktivita na vidieku už svojou podstatou musí byť do spomenutých funkcií zapojené. Sústreďenie sa len na výrobu produktov poľnohospodárskej prvovýroby by vytvorilo izoláciu, škodlivú samotnému poľnohospodárstvu.

Treba zvažovať, že vo vidieckych obciach Slovenska trvale býva 43,93 % obyvateľov a s mestami do 10 000 obyvateľov až 50,50 % občanov.

Za prácou mimo miesta trvalého bydliska odchádza z vidieckych obcí 68,90 % a najmenších obcí až 72,91 % obyvateľov produktívneho veku. Rozvoj ekonomickej infraštruktúry vo vidieckych obciach a mestečkách je aj z tohto pohľadu nevyhnutnosťou. Významnou mierou môže prispieť poľnohospodárstvo budovaním prevádzok spracovateľského priemyslu poľnohospodárskych produktov priamo na vidieku. Zaisť sa tak práca obyvateľom obcí v mieste bývania, pričom samotné poľnohospodárstvo získa tým, že naruší monopol súčasných spracovateľov.

Konferencia vyhodnotila výsledky dotazníkovej ankety z 260 obecných úradov západného Slovenska. Vzhľadom k poľnohospodárstvu sa jedná o štrukturálne zastúpenie obcí v poľnohospodárskych výrobných oblastiach (PVO):

PVO kukuričná 116 obcí (44,62 %)

PVO repárska 81 obcí (31,20 %)

PVO zemiakárska 23 obcí (8,85)

PVO zemiakársko-ovosná 27 obcí (10,40)

PVO horská 13 obcí (4,93).

Pri podrobnejšom skúmaní vzhľadom na možný rozvoj vidieckej turistiky v sledovanom súbore je:

91 osád so 4 791 domami
pevnú cestu do osady má 79 osád
poľnú cestu do osady má 11 osád
elektrinu zo siete má 88 osád
telefón vykazuje 72 osád.

Letnú turistiku môže zabezpečiť 30 osád, zimnú turistiku (má pre ňu podmienky, napr. terény na lyžovanie) 15 osád.

Pri sledovaní samôť vykazujú obce:

celkový počet samôť 169
elektrinu zo siete má 50 samôť
telefón vykazuje 18 samôť
cestu pre osobné autá použiteľnú po celý rok má 41 samôť
cestu použiteľnú mimo obdobia snehu vykazuje 15 samôť.

Letnú turistiku môže ponúknuť 13 samôť.

Zaujímavé sú odpovede obecných úradov na spoluprácu:

1. Poľnohospodárske družstvá by mali riešiť nepriaznivý vplyv ich výroby na životné prostredie obce a prírody. Udržovať a čistiť nimi používané cesty cez obec, budovať vlastné cesty.

Požiadavku predložilo 29,12 % obecných úradov.

2. Poľnohospodárske družstvá by sa mali podieľať na zveľadovaní obce výpomocou strojmi.

Požiadavku predložilo 16,99 % obecných úradov.

3. Medzi obecným úradom a poľnohospodárskym družstvom je dobrá spolupráca.

Spolu sa vyslovilo 14,92 % obecných úradov.

Z ďalších požiadaviek žiadali obce zlepšenie spolupráce (10,73 %), platenie lokalizačných poplatkov (4,21 %). Kladné je, že len 1,92 % obcí sa vyjadrilo, že poľnohospodárskemu družstvu na obci nezáleží.

Účastníci konferencie vyslovili názor, aby Prevádzkovo-ekonomická fakulta a uvedená katedra naďalej sledovali a rozvíjali výskumné práce v oblasti osídlenia a rozvoja vidieka. Z konferencie je k dispozícii zborník na adrese: VŠP, KŠaEMM, 949 76, Nitra.

*Doc. Ing. Ján H r u b ý, CSc.,
Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra*

K OSEMDESIATYM NAROZENINÁM PROF. JUDr. ŠTEFANA FIŠERA, DrSc.

Dňa 20. novembra 1993 sa dožíva v plnom zdraví a duševnej sviežosti - osemdesiatich rokov svojho života významný poľnohospodársky ekonóm Prof. JUDr. Štefan Fišera, DrSc.

Tento významný životný medzník právom vyvoláva potrebu zhodnotiť celoživotné dielo menovaného a jeho príspevok k rozvoju československej - slovenskej poľnohospodárskej ekonomiky.

Štefan Fišera sa narodil v Trnave. Toto mesto už za I. ČSR bolo významným strediskom poľnohospodárskeho priemyslu a družstevníctva. Leží v tzv. „trnavskej tabuli“ známej vysokou prírodnou a ekonomickou úrodnosťou pôdy. Roľnícky stav tu bol jedným z najvýkonnejších a najosvietenejších a celková úroveň poľnohospodárskej výroby tu bola oddávna hádam najvyššia na celom Slovensku.

Tieto skutočnosti nemohli uniknúť vnímavému Štefanovi Fišerovi, ktorý sa už od mladosti živo zaujímal o osudy roľníctva a poľnohospodárskej výroby.

Po ukončení gymnázia sa Štefan Fišera zapísal na Právnickú fakultu Karlovej univerzity. Po tragických udalostiach rozpadu I. ČSR dokončil štúdium v Bratislave. Nevenoval sa však vábivej advokátskej práci, ale nastúpil do Roľníckej komory, kde sa venoval praxi a výskumu otázok roľníctva a poľnohospodárstva. Odvtedy sa datuje jeho záujem o poľnohospodársku ekonomiku, ktorej zostal verný vyše 50 rokov.

Po oslobodení pracoval Štefan Fišera naďalej v Roľníckej komore a potom nastúpil na vtedajšie Povereníctvo poľnohospodárstva a pozemkovej reformy (PPPR). Tu vykonával významné funkcie a bol spolutvorcom agrárnej politiky. Z Povereníctva však bol v roku 1952 prepustený v rámci boja proti „intelektuálom“ a nastúpil na vtedajšiu VŠE na Katedru poľnohospodársku.

Jeho „vyhostenie“ z Povereníctva a prestup na VŠE bolo vlastne svojím spôsobom šťastím pre novo formujúcu sa slovenskú agrárno-ekonomickú vedu. Popravde treba totiž zdôrazniť, že až na čestné výnimky - predvojnové Slovensko nemalo takmer žiadnu tradíciu v agrárnej ekonomike. V Česku existovala už dávno kumulatívna tradícia v tejto vedeckej disciplíne. Česká agrárno-ekonomická škola (spravoveda) bola totiž najlepšiou v celej Strednej a Východnej Európe.

Štefan Fišera vytvoril vlastnú školu agrárnej ekonomiky a manažmentu, ktorá sa zakladala na presnej a prísnej analýze javov bez akýchkoľvek sklonov k „verbálnej“ poľnohospodárskej ekonomike, ktorá bola začas veľmi v móde.

K osobným kvalitám výskumníka a pedagóga pribúdala u Štefana Fišera aj jeho zmysel pre spravodlivosť a družná povaha. Mal talent zhromažďovať a udržať okolo seba kolektív schopných ľudí. Dlhé roky bol vedúcim Katedry ekonomiky poľnohospodárstva. Na jej dobré meno sa dodnes spomína.

Publikačná činnosť Štefana Fišera je impozantná; bez zveličenia. Napísal samostatne 10 monografií alebo učebníc a v prípade ďalších učebníc bol buď vedúcim autorského kolektívu alebo spoluautorom. Napísal vyše 50 vedeckých štúdií a okolo 200 odborných a popularizačných článkov. Povzbudzujúce je, že svojou publikačnou aktivitou zavše posúval hranicu poznania v oblasti agrárnej ekonomiky so zvláštnym zreteľom na riadenie a organizáciu práce v poľnohospodárskych podnikoch.

Vrcholom jeho vedeckej analytickej a syntetickej činnosti je rozsiahla monografia „O úrovni poľnohospodárskej výroby“ (Príroda 1966), ktorú obhájil ako doktorskú dizertačnú prácu. Na základe rozsiahleho faktografického materiálu z najrozvinutejších kapitalistických krajín - najmä z USA - analyzoval účinnosť polohovej renty diferenciaciu intenzity poľnohospodárskej výroby, nákladovosť výroby a ďalšie javy. Štefan Fišera sa stal akýmsi novodobým von Thünenom 20. storočia v našej krajine.

Štefan Fišera bol a zostal mimoriadne pracovitý, neustále publikoval a publikuje aj po odchode dôchodku.

Aj v pokročilom veku si Štefan Fišera zachoval fyzickú i duševnú sviežosť. A čo je pre neho zvlášť charakteristické, zachoval si družnú povahu a dobrotu v srdci.

Do ďalších rokov života želá Štefanovi Fišerovi široká poľnohospodárska verejnosť veľa zdravia a duchovnej pohody.

Prof. Ing. Prokop Jurášek, CSc.

INFORMACE

SPOLEK PRO OBNOVU VENKOVA

Dne 1. června 1993 se v Praze sešla ustavující valná hromada Spolku pro obnovu venkova (dále Spolek). Zvolila si za svůj úkol založit tento Spolek, schválit jeho stanovy, zvolit předsednictvo Spolku a vydat dva základní dokumenty, které jej identifikují - Prohlášení Spolku a Zprávu o stavu, možnostech a potřebách dalšího postupu prací při obnově venkova.

Prohlášení Spolku pro obnovu venkova se zmiňuje o tom, že venkov představuje 70 % rozlohy státu a trvale v něm žije zhruba 30 % obyvatel České republiky. Navíc, přes tři čtvrtiny obyvatel republiky v něm nalézá místo odpočinku a rekreace. Je zde též vyslovena obava, že trend z minulé doby - představa venkova jako továrny na produkci potravin - v podstatě pokračuje tak, že starost o venkov je i dnes redukována pouze na otázky ekonomiky zemědělské výroby. A jestliže dnes v mnoha vesnicích vidíme nepřilíš utěšený stav, je tato skutečnost věrným svědectvím o způsobu života a práce lidí, kteří venkov obývají a rovněž tak věrným důsledkem našeho všeobecného zanedbání a zneuznání významu venkova pro život české společnosti.

Proto vzniklo rozhodnutí založit Spolek pro obnovu venkova, který sleduje cíl sladit přístupy a zájmy, spojovat činnosti a prostředky při společném díle obnovy, chápané především jako náprava a rozšíření možností společenského a duchovního života na venkově. Váha činnosti Spolku spočívá ve spolupráci na místní a regionální úrovni, ve spolupráci s ústředními orgány státní správy a příslušnými centrálními institucemi a zejména ve formulaci výstupů pro vládu a zákonodárce. Vedle této spolupráce, která bude mít především formu programů a projektů, Spolek zamýšlí působit v oblasti propagace a osvěty při obnově venkova.

Spolek je pracovní a iniciativní skupinou ustavenou na podporu a koordinaci prací při obnově venkova. Sdružuje představitele obcí, zemědělců, orgánů územní samosprávy, spolků a společenských organizací, pracovníky státní správy, odborných institucí, škol, projekčních ústavů a věci oddané jednotlivce.

Jako své základní cíle si stanovil - vytvářet podmínky pro spolupráci při obnově venkova, napomáhat vzniku a činnosti místních a regionálních sdružení a spolků ustavovaných k obnově venkova, pečovat o obnovu a prohloubení společenského a duchovního života na venkově, propagovat obnovu venkova a získávat jí vážnost ve společnosti i u státních institucí a účastnit se evropské spolupráce při obnově venkova.

Hlavními formami činnosti Spolku jsou pracovní setkávání, odborné přednášky, zájezdy a semináře k obnově venkova, spolupráce se sdělovacími prostředky, podpora společenských organizací a občanských a podnikatelských aktivit směřujících k obnově a rozvoji venkova.

Členství ve Spolku vzniká zapsáním fyzické či právnické osoby do seznamu členů, pokud se chce účastnit prací Spolku a je ochotna plnit příslušné povinnosti (zaplatit členský příspěvek a účastnit se činnosti Spolku).

Orgány Spolku jsou valná hromada, předsednictvo, předseda (zvolen byl ing. Ivan Dejmal) a dva místopředsedové (zvoleni byli dr. Bohuslav Blažek, Antonín Kment), revizní komise a hospodář. Sekretariát Spolku, řízený předsedou Spolku, provádí administrativní a organizační práce.

Ustavující valná hromada uložila zvolenému předsednictvu (devítičlennému):

- informovat ústřední orgány státní správy o založení Spolku, nabídnout jim spolupráci a požádat je, aby byl Spolek zahrnut mezi připomínková místa, jimž jsou zasílány připravované materiály týkající se obnovy venkova,
- požádat ministra zemědělství o poskytnutí stálé pomoci pro setkávání Spolku a distribuci informací jeho členům,
- projednat všechny záležitosti týkající se způsobů, forem a možností pravidelné informovanosti členů Spolku.

Pro rok 1993 byly dohodnuty termíny pravidelných schůzí předsednictva Spolku, které jsou veřejné a otevřené nejen všem členům Spolku, ale i dalším vážným zájemcům o danou problematiku. Budou se vždy konat od deváté hodiny dopoledne, každé první úterý v měsíci - 7. září, 5. října, 2. listopadu a 7. prosince. Místo konání je v současné době projednáváno a bude všem členům Spolku sděleno.

Na programu zářijového setkání je zpráva o aktuální ekonomické situaci v zemědělství ve vztahu k obnově venkova (ing. Halavič, člen předsednictva Spolku, zemědělské družstvo Poběžovice), dosavadní praxe a další možnosti poskytování prostředků ze Státního fondu životního prostředí a z investičních prostředků na Revitalizaci říčních systémů, k financování staveb a krajinných úprav v rámci Programu obnovy vesnice (zástupce Fondu) a prezentace a shrnutí zkušeností s ustavováním prvních místních iniciativ, příp. spolků pro obnovu venkova (dr. Blažek, místopředseda Spolku, ing. Zeman, člen předsednictva Spolku). Jedním z hlavních bodů říjnové schůze pak bude voda v krajině a v životě venkovské obce.

Pro další zájemce o práci ve Spolku anebo pro pozorovatele, kteří by se až po posouzení práce Spolku případně chtěli stát jeho členy, uvádím kontaktní adresy:

ing. Tomáš Z í d e k , Ministerstvo zemědělství ČR, ředitel odboru ekologie, Těšnov 17, 117 05 Praha 1

ing. Ivan D e j m a l , Český ekologický ústav, Údernická 1931, 149 00 Praha 4 - Chodov

*Mgr. Helena H u d e č k o v á , CSc.,
Vysoká škola zemědělská, Praha*

Analýza dosavadního urbanistického rozvoje venkovských sídel názorně dokumentuje ekonomické, technické a výtvarné chyby způsobené jednostrannými názory, nedostatečnými znalostmi a nesprávným chápáním venkova jako nevyčerpatelného zdroje potřeby měst.

Vlivem průmyslové revoluce, postupné urbanizace, kolektivizace zemědělství s přeměnou na zemědělskou velkovýrobu se změnila nejen ekologická kvalita krajiny, která ztratila svůj vzhled, obytnost a často i svou biologickou funkci, ale i společenská, sociální a morální situace venkovského obyvatelstva.

Změny ve struktuře zaměstnání způsobily velký nárůst dojíždění venkovských obyvatel do měst a tím ke zhoršení věkové struktury obyvatelstva, vyliďňování venkova, k úbytku stávajícího bytového fondu, ke snižování úrovně obsluhy a vybavenosti území, k celkové špatné architektonické a urbanistické úrovni venkovských sídel, k devastaci kulturních hodnot, ke ztrátě přímého vztahu zemědělců k půdě, k životnímu prostředí, k narušení ekologické stability krajiny, k devastaci životního prostředí (ovzduší, půdy, vody).

Zhoršující se životní prostředí ve velkých městech a rostoucí informovanost široké veřejnosti o jeho negativních důsledcích na lidský organismus, nutí obyvatele na celém světě přehodnotit žebříček lidských preferencí a hodnot a zdůraznit priority faktorů souvisejících s kultivací života, s využitím volného času a možností žít ve zdravém a krásném prostředí.

Městský člověk si začíná uvědomovat, že venkovský prostor není pouze bydlištěm venkovských obyvatel a prostorem pro zemědělskou výrobu, ale že kvalita jejich života a jejich budoucnosti závisí na životaschopnosti venkovského prostoru, tj. na zachování ekologické rovnováhy a životního prostředí. Jde o základní změnu životního stylu, kdy člověk nevtahuje civilizaci do přírody, ale příroda se vtahuje do civilizace podle zásady „tvořit pro život“, ne podle přežití zásady „tvořit pro člověka“. V tomto duchovním procesu rostoucího uvědomování si přírodních zákonů spočívá šance venkovského prostoru.

Nová společenská a politická situace České republiky vytváří nové impulsy měnící ekonomické, správní, sociální a tím i sídelní struktury venkova. Privatizace, přechod na tržní hospodářství a přibrzdění urbanizačního procesu jsou cestou k oživení života na venkově a k vytvoření předpokladů pro ekonomickou samostatnost a stabilitu venkovského sídla. Hlavní změnou je změna v charakteru vlastnických vztahů, které budou mít dopad i na život, bydlení a celkovou výstavbu venkovských sídel. Tržní mechanismus si vyžádá nové využití volných pozemků i změnu funkcí stávající zástavby. Výrazněji se rozšíří rozsah zařízení sociální infrastruktury a funkce rekreační. Rozvoj venkovských sídel bude diferencován podle postavení regionu, ve kterém se nacházejí.

Pro potřeby sídelní a infrastrukturální politiky lze rozlišovat tyto typy regionů:

- venkovský prostor v blízkosti velkých měst,
- venkovský prostor s aglomeračními tendencemi nebo s možností ekonomického rozvoje,
- venkovský prostor s cestovním ruchem a rekreací,
- venkovský prostor v okrajových územích (specifickým prostorem jsou příhraniční oblasti).

O rozvoji regionu musí rozhodovat především jeho obyvatelé. Základem regionální politiky je rozvíjení vlastní regionální identity a regionálního vědomí. Je třeba si uvědomit, že i venkovský prostor bude řízen obecnými podmínkami ES. Změny ve východoevropských zemích změnily podmínky nejen v samotné východní Evropě, ale ovlivnily i podmínky západní Evropy.

Rozvoj mikroelektroniky změnil způsob života, myšlení i postoj k budoucnosti. Nové informační a telekomunikační technologie zvýšily mobilitu současné společnosti a přispívají k odstraňování největšího handicapu venkovského prostoru, kterým je vzdálenost místa bydliště od míst pracovních příležitostí a vzdělávání. Telematika mění závislost na místě práce a pracovním čase a tím zvyšuje atraktivitu venkovského prostoru. Po „klouzavém čase“ bude možné přejít na „klouzavé prostory“.

Má-li se venkov stát „prostorem budoucnosti“, je třeba respektovat následující zásady:

- zachovat atraktivitu venkova pro venkovské obyvatelstvo i pro jeho návštěvníky;
- zajistit pracovní příležitosti a kvalitní pracovní sílu (podporovat vznik malých a středních podniků, víceoborovou činnost v zemědělství, rekvalifikaci bývalých zemědělských zaměstnanců, zvyšovat vzdělanost vesnických obyvatel);
- zajistit občanskou vybavenost (podporovat zejména vznik soukromých obchodů, řemeslnických a živnostenských podniků, sociálních služeb a zařízení), zajistit technickou vybavenost (zásobování vodou, kanalizace, čistírny odpadních vod, rekuperace odpadů, telefonizace) a zajistit dopravní obsluhu venkovských sídel;
- zlepšovat úroveň životního prostředí na základě politiky, která má nadregionální dosah a upustit od způsobu maximální jednostranné exploatace venkovského prostoru ve prospěch zachování a regenerace nenahraditelných zdrojů i mimoekonomických hodnot krajiny včetně ekologických systémů;
- zachovat zemědělství a lesní hospodářství jako stabilizující prvek venkovského prostoru a zajistit reformu metod zemědělské výroby šetřící životní prostředí. Významnou úlohu v prosazování ekologické funkce zemědělství bude hrát přechod k regionálně diferencované extenzifikaci zemědělské výroby i rozvoj alternativního zemědělství;
- zachovat přírodou dané principy, jako uzavřený oběh látek, úsporné hospodaření s přírodními zdroji, úsporné využívání energie a využívání obnovitelných zdrojů

energie (vodní díla, sluneční energie a energie teploty země, bioplyn, vítr), zamezit vzniku odpadů a provádět jejich recyklaci;

- podporovat tzv. „šetrný turismus“ (sportovní, rodinný, vzdělávací, kulturní a turismus v průmyslu) a rozvoj lázeňství;
- zachovat specifika venkovského prostoru a kulturních hodnot venkova, podporovat regionální vědomí obyvatel a seznamovat obyvatele venkovských sídel s historií jejich obce a jejími kulturními a tradičními hodnotami a vytvářet pocit hrdosti a sounáležitosti k domovské příslušnosti a zlepšovat podmínky bydlení obnovou vesnice.

Informace byla zpracovaná na základě panelové diskuse na téma „Venkov - prostor budoucnosti“, která se uskutečnila 19.května 1993 na VUT FA v Brně. Zúčastnili se odborníci zabývající se problematikou venkova z oblasti vědy a výzkumu, státní správy, projektanti a starostové obcí. Akci odborně garantoval Ústav architektury venkova pod vedením prof. dr. ing. M. M a r t í n k a , C S c . Diskusi řídil ing. A. S l e p i č k a, DrSc. Ze zahraničních účastníků se diskuse zúčastnili PhDr. S. B u c h t a, CSc. z Výzkumného ústavu ekonomiky poľnohospodárstva Bratislava a prof. dr. ing. W. W i e c z o r k i e w i c z, mgr. ing. arch. W. Thumenas z Politechnika Warszawska, Instytut Architektury i Planowania Wsi.

*Ing. arch. Hana U r b á š k o v á ,
Ústav architektury venkova, VUT FA, Brno*

VÝHODNÝ LEASING
STROJŮ A ZAŘÍZENÍ
NEJEN PRO ZAČÍNÁJÍCÍ
PODNIKATELE

ADEKO a. s. Vám nabízí

- ☐ kapitálovou účast v jiných podnikatelských subjektech
- ☐ společné podnikání
- ☐ poradenskou, konzultační a zprostředkovatelskou činnost v oboru ekologie
- ☐ investorskou a investiční činnost
- ☐ řešení odbytových potíží výrobcům a obchodním organizacím formou leasingového financování

ADEKO a. s.
Slezská 7
120 56 Praha 2
tel.: 258 342 fax.: 207 229

PŘÍLOHA

ZAMĚSTNANOST NA VENKOVĚ V ČESKÉ REPUBLICE

Problematika zaměstnanosti (nezaměstnanosti) se stává jedním z aktuálních problémů současnosti. Zemědělství a venkov byly dříve chápány jako synonyma. Dnes pohlížíme na venkovský prostor ze širších hledisek. Venkovský prostor je bydlištěm, rekreačním územím, hospodářským působištěm, místem společenských kontaktů, kulturním i přírodním prostorem. Řada nepromyšlených zásahů minulého období vedla ke značnému vylidňování venkova.

V rozmezí let 1980 - 1990 odešlo z venkova cca 650 tisíc osob. Vzhledem k tomu, že to byli především mladí lidé, došlo k narušení demografické struktury obyvatelstva na venkově.

Přes tento vývoj venkov stále představuje značný zdroj pracovních sil, zejména porovnáme-li tento počet s počtem pracovních příležitostí na venkově.

Nedostatek pracovních příležitostí na venkově je důvodem vysoké vyjíždky za prací - 64,6 %.

Pokles počtu pracovních míst ve všech sektorech národního hospodářství (ve městech i na venkově) značně zhorší situaci s umísťováním uvolněných, ale i nastupujících pracovníků žijících na venkově.

Situace v zaměstnanosti na venkově se jeví o to složitější, že se značně snižuje **počet pracovních míst v zemědělství**, doposud dominantním odvětví na venkově. To znamená, že se najednou objevuje bez práce hned několik kategorií venkovského obyvatelstva.

- 1) Uvolnění pracovníci ze zemědělských podniků.*
- 2) Uvolnění pracovníci, kteří dosud vyjížděli za prací mimo obec*
- 3) Nově nastupující generace - absolventi všech typů škol (včetně vyučených), kteří žijí na venkově a z nichž alespoň část počítala s tím, že najde pracovní uplatnění v místním zemědělském podniku (v mnoha případech tento podnik platil jejich vyučení).*

Kategorie absolventů škol je specifickou otázkou. Absolventi jsou těžko umístitelní v pracovním procesu, neboť podniky dávají přednost již zkušeným, byť starým pracovníkům. V tomto roce se situace poněkud zlepšila, neboť byla přijata řada

opatření, na jejichž základě je možno poskytovat určité úlevy (např. daňové) podniku či podnikateli, který zaměstná absolventy škol.

4) Vedle těchto tří kategorií obyvatel, pro které venkov představuje bydliště, existuje ještě čtvrtá kategorie, u níž se původně předpokládalo, že by mohla nalézt práci právě na venkově. Jsou to lidé z regionů, kde jsou realizovány útlumové programy. Vzhledem k poklesu pracovních míst v zemědělství a k prakticky neexistujícímu trhu s byty tato čtvrtá kategorie nemá v podstatě šanci se na venkově uchytit.

Na venkově nadále zůstává zemědělství rozhodujícím odvětvím. Prochází výraznými změnami v důsledku vlastnické a organizační transformace spojené mimo jiné i se změnami výrobní orientace, s poklesem počtu pracovních míst, mnohdy potřebou jiného profesního zaměření pracovníků. Až do současné doby byl vývoj zaměstnanosti v zemědělské prvovýrobě ovlivněn především:

- likvidací tzv. sociální zaměstnanosti, neboť zemědělské podniky musely projevit snahu o zvýšení produktivity práce;
- narůstajícím poklesem objemu průmyslové výroby, který se projevil nezájmem o subdodávky a služby poskytované zemědělskými podniky, především v rámci přidružených výrob.

Zemědělský sektor vykazuje od roku 1989 trvalý pokles počtu pracovníků.

Oproti prosinci roku 1989, kdy v zemědělské prvovýrobě pracovalo 531 tisíc pracovníků, poklesl jejich počet do konce roku 1992 na 311 tisíc osob.

Tento počet zahrnuje pracovníky zemědělské prvovýroby ve všech podnikatelských formách včetně soukromě hospodařících rolníků.

V průběhu roku 1993 se předpokládá další pokles pracovníků cca o 50 tisíc, který bude pokračovat i v roce 1994. V roce 1995, kdy lze předpokládat, že dojde k relativní stabilizaci podnikové struktury v odvětví zemědělské výroby, se odhaduje, že by se měl počet pracovníků ustálit na úrovni cca 200 tisíc osob.

Přes tento značný úbytek nepředstavují zemědělci skupinu, která by byla bezprostředně ohrožena hromadným propadem do sociální záchranné sítě. Většinu uvolněných pracovníků dosud představovali důchodci, kteří tvořili velmi početnou kategorii v každém zemědělském podniku.

Značnou část uvolněných pracovníků ze zemědělství představují pracovníci přidružené výroby (stavebních čet, opravárenských čet apod.). Těmto lidem prozatím nedělalo velké potíže najít nové zaměstnání, často v soukromém sektoru. Mnozí odešli ze zemědělských podniků o své vůli, aby mohli sami podnikat. Ale ze zemědělství odešla dobrovolně i řada kvalifikovaných odborníků ve vlastní zemědělské činnosti, kterým nevyhovovala nejasnost dalšího vývoje podniku a celkově pomalý průběh transformace. Tím došlo k určitému zhoršení kvalifikační struktury pracovníků v zemědělství jako celku.

Zemědělské podniky se snaží řešit pokles počtu pracovních míst **tvorbou nových míst**, již v souladu s novou orientací podniku, většinou navazujících na marketingový řetězec. Vstupují do zpracovatelského průmyslu, obchodu a služeb. Tato nově vzniklá pracovní místa jsou ku prospěchu obyvatel celé obce, neboť vedle snížení nezaměstnanosti znamenají současně i zlepšování občanské vybavenosti a přispívají k oživení venkovského prostoru.

Nezaměstnanost na venkově neohrožuje jen pracovníky ze zemědělství, ale i pracovníky jiných hospodářských sektorů. Nelze ji řešit cestou vyjížděky za prací do měst, neboť ta jsou v podobné, často i horší situaci. Míra nezaměstnanosti v České republice je doposud výrazně nižší než ve vyspělých západních státech. Předpokládá se, že zlom nastane na podzim tohoto roku, jednak po dopadech bankrotů podniků a jednak v souvislosti s nástupem mladé generace, která vstupuje poprvé do pracovního procesu. Tato generace je velmi početná, neboť se jedná o silné populační ročníky z poloviny 70. let.

O **agrární nezaměstnanosti** (tj. podílu neumístěných uchazečů o zaměstnání uvolněných ze zemědělství z celkového počtu neumístěných uchazečů evidovaných na úřadech práce) je pak možno říci, že je nižší než v ostatních odvětvích národního hospodářství. Přesto jsou některé regiony, kde nezaměstnanost vyvolá značné problémy:

Svitavy, Opava, Bruntál, Šumperk, Znojmo a Louny.

Nejsložitější bude situace v těch okresech, resp. venkovských obcích těchto okresů, kde bude vysoký úbytek pracovníků v zemědělství doprovázen vysokou mírou nezaměstnanosti v ostatních hospodářských sektorech:

Svitavy, Bruntál, Šumperk, Znojmo, Louny, Příbram, Benešov a Vsetín.

Které jsou rozhodující faktory dalšího rozvoje venkova pokud jde o oživení hospodářské struktury a řešení nezaměstnanosti? Dá se předpokládat, že páter

hospodářství ve venkovském prostoru bude tvořit zemědělství spolu s rozmanitými formami a činnostmi malého a středního podnikání. Základ rozvoje však bude spočívat v účelné podpoře vytváření nových pracovních míst na venkově. V této souvislosti je zapotřebí zainteresovat podnikatelské subjekty daňovými úlevami, účelovou subvencí apod. (tuto cestu zvolila SRN k podpoře rozvoje východoněmeckých oblastí). V regionech, kde zemědělství nemá pro ekonomiku oblasti rozhodující význam, je nutné podporovat nové podnikatelské činnosti v závislosti na charakteru regionu (nejen např. „využití volného času a rekreace“). Venkovský prostor má budoucnost jen tehdy, podaří-li se realizovat předpoklad mnohostranně orientovaného zemědělství. To je otázka mnoho diskutované problematiky pluriaktivit zemědělských podniků, především rodinných hospodářství a dalších malých podnikatelských subjektů. Do budoucna je třeba vidět v zemědělském podniku také podnik služeb, který je schopen vykonávat činnosti potřebné pro udržení zdravého životního prostředí, pro rozvoj turistiky a cestovního ruchu, zpracování místních surovin a další.

*RNDr. Věra Trnková, CSc.,
Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha*

MEZINÁRODNÍ VLÁDNÍ ORGANIZACE A JEJICH VZTAH K ZEMĚDĚLSTVÍ

Mezi nejvýznamnější mezinárodní vládní organizace, které se zabývají problematikou rozvoje světového zemědělství, lze zařadit FAO, Světovou banku, Zemědělský výbor EHK, OECD a UNDP TCDC.

ORGANIZACE PRO POTRAVINY A ZEMĚDĚLSTVÍ

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)
Organisation des Nations Unies pour l'alimentation et l'agriculture (OAA)
Via delle Terme di Caracalla, Roma, Itálie.

Organizace byla založena 16. října 1945 v Quebecu (Kanada). Na FAO přešly funkce i majetek dřívějšího Mezinárodního zemědělského institutu (International Institute of Agriculture) v Římě. FAO je jednou z odborných organizací OSN; vztahy k OSN byly schváleny Valným shromážděním OSN dne 14. prosince 1946. Má **vazbu** na Codex Alimentarius a Světový program výživy.

Cíle FAO jsou zaměřeny na napomáhání společného blahobytu podporováním individuálních i společenských akcí za účelem zvyšování efektivity výroby a distribuce veškerých potravin a zemědělských produktů, zlepšováním podmínek venkovského obyvatelstva a tím vším přispívat k rozvoji světového hospodářství a osvobodit lidstvo od hladu.

Hlavními orgány FAO jsou Generální konference, Rada, podřízené orgány a sekretariát. Generální konference (General Conference) se koná jednou za dva roky za účasti všech členských států. Stanoví politiku Organizace, schvaluje program práce a rozpočet, přijímá doporučení členským státům, volí Radu a dohlíží na její činnost. Rada (Council) se skládá z 1/3 členských států (49), volených na 3 roky. V čele Rady je nezávislý předseda, jmenovaný Generální konferencí na 2 roky. Rada zasedá alespoň dvakrát do roka a jedná jako výkonný orgán konference. Podřízenými orgány jsou např. Výbor pro program, (Programme Committee), Finanční výbor (Finance Committee), Výbor pro ústavní a právní otázky (Committee on Constitutional and Legal Matters), aj. Jedním z nejdůležitějších podřízených orgánů je Výbor pro suroviny (Committee on Commodity Problems - CCP), který se skládá z členů volených Radou na 2 roky. Výbor dohlíží na mezinárodní surovinové otázky, ovlivňující výrobu, obchod, distribuci, spotře-

bu a s tím související ekonomické problémy, připravuje přehledy situace jednotlivých surovin ve světě a předkládá Radě zprávy o svých jednáních. Výbor řídí mezivládní komoditní skupiny pro jednotlivé komodity, např. pro rýži, kakao, obilí, citrusy, jutu, kenaf a jiná vlákna, banány, olejniny, oleje, tuky aj. Dále existuje několik desítek dalších komisí, výborů, pracovních skupin, panelů apod.

Dva programy uskutečňuje FAO společně jednak s OSN (Světový program výživy), jednak se Světovou zdravotnickou organizací (Codex alimentarius).

Sekretariát má téměř 4 000 pracovníků včetně expertů v rozvojových zemích, v jeho čele je generální ředitel (Director General), jímž je v současné době Libanonec Edourd Saouma (jeho volební období končí v roce 1993, kdy generální konference zvolí nového kandidáta). Podle základních stanov byl současný generální ředitel zvolen již na 3 šestiletá volební období a nemůže být zvolen znovu. Pracovní jazyky jsou angličtina, francouzština a španělština, pro regionální účely arabština.

Financování má zdroj z členských příspěvků, které jsou stanovovány podle pravidel stupnice OSN v závislosti na výši hrubého národního produktu na 1 obyvatele, z účelových fondů a z prostředků Programu OSN pro rozvoj - UNDP. Rozpočet FAO na bienále 1992 - 1993 dosahuje objemu 520 mil. USD.

Základní funkcí FAO je poskytnout členským zemím informace a rady ve všech otázkách produkce, distribuce a spotřeby potravin a zemědělských produktů v souladu se současnými potřebami. Roste úloha FAO v poskytování technické a jiné pomoci zejména rozvojovým zemím a v úsilí o vytvoření předpokladů pro určitou světovou dělbu práce v zemědělské výrobě.

Činnost FAO vychází z těchto základů: a) z řádného programu práce, přijatého na Generální konferenci, b) z využívání zdrojů Programu OSN pro rozvoj (UNDP), c) z provádění některých společných akcí se Světovou bankou. Mezinárodní zdravotnickou organizací, aj., ze Světového programu výživy, který je autonomním orgánem.

V letech, kdy nezasedá Generální konference FAO, se konají v jednotlivých regionech oblastní konference. Oblastní konference FAO pro Evropu v roce 1992 se uskutečnila v Praze.

FAO předkládá ročně své zprávy Hospodářské a sociální radě OSN a spolupracuje s dalšími cca 50 mezinárodními vládními organizacemi a velkým počtem organizací nevládních.

V současné době je členem FAO cca 150 zemí světa. Česká republika podala po svém vzniku nótu o přijetí do FAO na nejbližší generální konferenci, tj. v listopadu 1993 v Římě. Některé programy, které FAO poskytlo bývalé ČSFR, pokračují podle svého územního zaměření v České i Slovenské republice bez ohledu na přechodný stav ztráty členství ve FAO.

SVĚTOVÁ BANKA, RESP. MEZINÁRODNÍ BANKA PRO OBNOVU A ROZVOJ (SB-MBOR)

International Bank for Reconstruction and Development (IBRD)
Banque internationale pour la reconstruction et le développement (BIRD)
1818 H Street, N.W. Washington, D.C. 20 433, USA

Organizace byla založena 27. prosince 1945 ve Washingtonu, když 28 států podepsalo Dohodu vypracovanou v červenci 1944 na konferenci 44 zemí v Bretton Woods. Banka zahájila svou činnost 25. 6. 1946. Je odbornou (specializovanou) organizací OSN; dohoda o vztazích k OSN byla schválena Valným shromážděním OSN 15. 11. 1947.

Světová banka byla založena k podpoře mezinárodního přílivu kapitálu na produktivní účely a financování výstavby zemí zpustošených II. světovou válkou. Půjčky jsou poskytovány vládám nebo i soukromým firmám, jestliže se za ně vlády zaručí. Jsou poskytovány na normální úrok. V současné době je hlavním cílem Banky poskytovat půjčky rozvojovým zemím na produktivní projekty, jež povedou k hospodářskému růstu v těchto zemích. Proto se důležitou součástí činnosti Banky stala i technická pomoc, zejména v oblasti identifikace a přípravy rozvojových projektů. Banka usiluje o rozvoj spolupráce s ostatními poskytovateli finanční a technické pomoci.

Světová banka má obdobnou strukturu jako Mezinárodní měnový fond (členství ve Fondu je podmínkou pro členství v Bance). Rozhodující pravomoci má Sbor guvernérů (Board of Governors), v němž má každý členský stát jednoho guvernéra a jednoho zástupce. Sbor se schází normálně jednou ročně. Větší část svých pravomocí delegoval Sbor guvernérů na Výkonné ředitele (Executive Directors), jichž je 20. Výkonní ředitelé sídlí ve Washingtonu a scházejí se tak často, jak je třeba. Pět z nich jmenují vlády zemí, jež mají největší podíly kapitálu Banky, zbývajících 15 volí guvernéři z řad ostatních členů na 2 roky.

Hlasování v obou orgánech je podobné jako ve Fondu - vážené podle výše podílu zemí na kapitálu. Jmenovaný ředitel odevzdává při hlasování hlasy své země, zatímco volený ředitel odevzdává souhrnně hlasy všech zemí, které ho zvolily. Každý výkonný ředitel má zástupce, který za něho může jednat v době nepřítomnosti. Výkonní ředitelé odpovídají za politiku Banky a schvalují půjčky, které Banka poskytuje.

Běžné řízení Banky, vypracování doporučení pro výkonné ředitele v otázkách půjček a politiky Banky vůbec je věcí presidenta Banky, který je volen výkonnými řediteli. Z titulu své funkce předsedá Výkonným ředitelům a účastní se zasedání Sboru guvernérů. Řídí personál Banky, který představuje cca 4 000 zaměstnanců. Pracovním jazykem je angličtina.

Financování - původní základní kapitál Banky činil 10 mld. USD, rozdělených na 100 000 akcií po 100 000 USD. Postupně byl tento kapitál zvyšován o několikanásobek základní sumy.

Subskribce kapitálu od členských zemí má trojí formu:

- a) 2 % svých podílů musí členové zaplatit hned po přijetí ve zlatě nebo v amerických dolarech; touto částkou Banka volně disponuje pro své operace.
- b) 18 % podílů měli členové poskytnout Bance ve své národní měně; tyto částky může Banka půjčit jen se souhlasem příslušného státu.
- c) 80 % nebylo zaplacené a tvoří rezervu, jejímuž splacení může Banka vyzvat v případě, že by toho bylo třeba ke splnění závazků Banky. Splacení se může uskutečnit ve zlatě, v amerických dolarech nebo v měně, jíž je pro danou operaci třeba.

Kromě zdrojů ze splaceného základního kapitálu od členských států získává Banka další kapitál výpůjčkami kapitálu (vydáváním dlužních úpisů) na soukromých kapitálových trzích v USA a prodejem části svých pohledávek z půjček finančním institucím na Západě (jde obvykle o splátky, jež mají být spláceny během krátké doby).

Původní důraz v činnosti Banky byl na obnovu válkou narušené ekonomiky v západní Evropě (do konce roku 1947 činily půjčky celkem 497 mil. USD). Od roku 1948, kdy byl realizován Marshallův plán, se Banka zaměřila na jiné oblasti, tj. na rozvojové země. Banka provádí důkladný průzkum projektu a hospodářství žadatele a vyžaduje podrobné informace o hospodářské a finanční situaci země (k tomu jí slouží též údaje Mezinárodního měnového fondu, s nímž úzce spolupracuje).

Úvěr se obvykle poskytuje ve splátkách a Banka kontroluje, zda se ho používá ke stanoveným účelům. Půjčky slouží pouze k nákupu zboží a event. služeb v cizině.

Na žádost členských států provádí Banka průzkumy hospodářství rozvojových zemí jako celku nebo jeho jednotlivých odvětví, slouží hospodářskému rozvoji a potřebě investic. Obdobně Banka vysílá do členských zemí různé poradní a odborné mise, jež radí vládám v investičních a finančních otázkách, při zřizování zvláštních institucí pro financování rozvoje a při zkoumání rozvojových projektů. Ke školení vyšších kádrů z rozvojových zemí v otázkách financování a řízení zřídila Banka v roce 1956 ve Washingtonu Institut hospodářského rozvoje.

Banka usiluje o koordinaci rozvojové pomoci z různých zdrojů, a to pomoci finanční i technické, jež by měla sloužit k optimálnímu sladění a využívání pomoci různých mezinárodních institucí i jednotlivých států.

Vrcholným orgánem je výroční zasedání Sboru guvernerů, které se koná na podzim obvykle ve Washingtonu, společně s výročním zasedáním Sboru guvernerů Mezinárodního měnového fondu.

Česká republika není členem Světové banky. Hospodářskou a finanční politikou směřuje ke splnění podmínek, které jsou obecným předpokladem a podmínkou pro členství.

EVROPSKÁ HOSPODÁŘSKÁ KOMISE (EHK)

Economic Commission for Europe (ECE)

Commission économique pour l'Europe (CEE)

Palais des Nations, Geneve, Švýcarsko

Organizace byla založena rezolucí Hospodářské a sociální rady OSN 28. 3. 1947. Cílem je napomáhat hospodářské obnově Evropy, zvyšovat hospodářskou činnost a posilovat hospodářské vztahy mezi evropskými zeměmi, poskytovat členským státům soustavné ekonomické a statistické informace a rozborů.

Nejvyšším orgánem je plenární zasedání komise za účasti všech členských států (jednou do roka). V roce 1969 byla schválena nová organizační struktura:

- a) Komise (Commission), která určuje tyto další orgány:
- b) hlavní podřízené orgány (Principal Subsidiary Bodies), tj. zejména výbory a starší poradce vlád EHK, tyto orgány předkládají své zprávy přímo Komisi,
- c) pracovní skupiny (Working Parties),
- d) skupiny expertů (Group of Experts),
- e) dočasná zasedání nebo konsultace, jakož i semináře a symposia (ad hoc meetings or consultations and seminars or symposia).

Jednacími jazyky jsou angličtina, francouzština, ruština a španělština.

Financování se provádí z rozpočtu OSN. Členské vlády poskytují značnou část zařízení a služeb bezplatně.

Význam EHK je dán tím, že je v podstatě jedinou mezivládní organizací pro širokou celoevropskou hospodářskou spolupráci a že sdružuje země, jež představují většinu světového hospodářského potenciálu a moderní techniky.

Po fundamentálních politických změnách ve střední a východní Evropě v letech 1988-1990 ztrácí EHK jeden ze stěžejních argumentů pro svou činnost, tj. napomáhat dialogu mezi Východem a Západem Evropy.

V roce 1990 - 1992 dochází reorientaci hlavních cílů EHK směrem k problematice tzv. udržitelného rozvoje (sustainable development) a životního prostředí (environment).

Zemědělský výbor EHK patří k významným i když ne prioritním hlavním podřízeným orgánům. V roce 1992 byla jeho struktura po obsáhlých diskusích pozměněna a členské státy přijaly generální orientaci na problematiku životního prostředí.

Současná struktura spočívá ve čtyřech pracovních skupinách, které spolupracují v oblasti:

- problematika rychle zkazitelných potravin,
- ekonomiky farem a zemědělských strategií,
- souvislostí mezi intenzivním zemědělstvím a životním prostředím,
- zemědělské a potravinářské statistiky.

Styl práce spočívá ve stanovení programu práce na dlouhodobé období (obvykle 6 let), kde členské státy určí priority problematiky, která je v jednotlivých pracovních skupinách sledována. Na dohodnutá témata jsou zpracovávány národní reporty, které obsahují rozbor problematiky tak, jak je řešen vládní zemědělskou politikou dané země, se zdůrazněním předností a slabých míst. Národní referáty slouží také jako podklad pro úvodní materiál, který zpracovává sekretariát a před zasedáním rozesílá všem členským státům. V rámci zasedání probíhá diskuse k dané problematice, kdy jsou vysvětlovány pasáže v národních referátech, o které přítomné delegace členských zemí mohou požádat. Projednání dokumentů končí zpracováním souhrnného konstatování a přijetím doporučení formou závěrů ze zasedání, nebo resoluce, obracející se k vládám členských zemí.

Zvlášť významná problematika je publikována v edičních řadách odborných časopisů a edicí EHK.

Společně s navázáním členství v OSN je v současné době Česká republika také členem EHK.

ORGANIZACE HOSPODÁŘSKÉ SPOLUPRÁCE A ROZVOJE

Organization for Economic Cooperation and Development (OECD)
Organization de coopération et de développement économiques (OCDE)
Chateau de la Muette, 2, rue André Pascal, 75 Paris, Francie

Organizace byla založena 30. září 1961 v Paříži Úmluvou o OECD, podepsanou 14. prosince 1960; nastoupila na místo Organizace evropské hospodářské spolupráce na základě tzv. Marschallova plánu.

Cílem je podporovat politiku, zaměřenou na dosažení co nejvyššího stálého hospodářského růstu, zaměstnanosti a životní úrovně v členských zemích při udržování finanční stability, a tak přispívat k rozvoji světového hospodářství.

Přispívat ke zdravému hospodářskému rozvoji členských i nečlenských zemí, přispívat k rozvoji světového obchodu, na mnohostranné, nediskriminační základně a v souladu s mezinárodními závazky.

Rada (Council) je složena ze zástupců všech členských států a volí každý rok jedenáctičlenný Výkonný výbor (Executive Committee), dále existují podřízené orgány a Výbor pro rozvojovou pomoc (Development assistance Committee) a technické výbory.

Zasedání jsou neveřejná. Součástí OECD je i 5 odborných agentur vytvořených už dříve v rámci OEEC, a to agentura pro atomovou energii (Nuclear Energy Agency), Rozvojové středisko (Development Centre), a Středisko pro výzkum ve výchově a inovacích (Centre for Educational Research and Innovation), Club du Sahel, International Energy Agency.

OECD spravuje též Evropskou měnovou dohodu (European Monetary Agreement) z roku 1955.

Sekretariát má přes 1 000 pracovníků v čele s Generálním tajemníkem. Jednacími jazyky jsou angličtina a francouzština. Financování je zajištěno z příspěvků členských států.

Organizace napomáhá koordinaci hospodářské politiky, techniky a vědeckého výzkumu v členských zemích, zabývá se koordinací hospodářské a technické pomoci rozvojovým zemím, otázkami obchodu a platebních bilancí, otázkami i využíváním atomové energie, průmyslu, zemědělství, pracovních sil, vědecko-technickou spoluprací, sociálními problémy aj.

OECD úzce spolupracuje s evropskými společenstvími (EHS, ESVO a Euratom), jež se účastní práce Rady OECD prostřednictvím komise EHS na základě zvláštního protokolu, podepsaného současně s Konvencí o OECD.

Dále OECD spolupracuje s organizacemi soustavy OSN, GATT, Organizací amerických států (OAS) a jiné. Na OECD je napojeno pět nevládních organizací a další se mohou částečně podílet. (Dostávat určité dokumenty, informace, konsultovat apod.).

Členství v OECD má v současné době 24 států. Patří k nim: Německo, Austrálie, Rakousko, Belgie, Kanada, Dánsko, Španělsko, USA, Finsko, Francie, Řecko, Irsko, Island, Itálie, Japonsko, Lucembursko, Holandsko, Norsko, Nový Zéland, Portugalsko, Velká Británie, Švédsko, Švýcarsko a Turecko.

Mezi 24 hlavními Výbory, které zpracovávají reporty pro Radu OECD, jsou pro oblast zemědělství 2 orgány - Výbor pro zemědělství a Výbor pro rybářství. Tyto dva výbory pracují za podpory Sekretariátu direktorátu pro výživu, zemědělství a rybářství (Secretariat de la Direction de l'alimentation, de l'agriculture et des pecheries).

Členové Sekretariátu často cestují do členských zemí OECD za účelem získávání informací a údajů o vývoji zemědělské politiky a přijatých opatřeních vlád. Získa-

né informace jsou v rámci OECD publikovány a poskytovány k dispozici vlád členských států.

Zemědělský výbor byl založen v září 1961. Stálí členové jsou vysocí vládní úředníci, kteří odpovídají za zemědělskou politiku ve 24 členských zemích OECD. Scházejí se tři až čtyřikrát za rok v sídle OECD v Paříži, aby koordinovali uskutečňování opatření a rozhodnutí, založených na analytických studiích Sekretariátu. Na těchto zasedáních jsou přítomni také zástupci EHS, FAO, GATT a Světové rady pro výživu.

Pro hlavní otázky zemědělství byly vytvořeny podpůrné orgány Zemědělského výboru OECD, které zpracovávají pravidelné zprávy pro Zemědělský výbor:

- Pracovní skupina pro zemědělské politiky a trhy,
- Smíšená pracovní skupina Zemědělského a Obchodního výboru,
- Skupina pro obiloviny, krmiva a cukr,
- Skupina pro ovoce a zeleninu,
- Skupina pro maso a mléčné výrobky.

Rozhodující oblasti práce Zemědělského výboru se týkají následujících tří okruhů problémů.

- a) sledování politik, obchodu a zemědělských trhů,
- b) reformy a strukturální změny v zemědělství,
- c) zemědělská statistika a normotvorba, agronomický výzkum.

Výbor pro rybářství byl založen v roce 1961. Zaměřil svou činnost na rozbor a výklad Nového mořského práva, zvláště potom na vytváření exklusivních hospodářských zón 200 míľ.

Práce Výboru a Sekretariátu jsou zaměřeny na liberalizaci obchodu rybářskými výrobky a rybami, řízení mořských zdrojů, strukturální řízení rybářského průmyslu, hospodářská pomoc v sektoru rybářství, problémy životního prostředí a rybolovu.

Vysocí úředníci členských států OECD odpovědní za rybářskou politiku se setkávají v Paříži obvykle dvakrát za rok při příležitosti zasedání Výboru.

Česká republika není dosud členem OECD. Před rozdělením ČSFR byly navázány kontakty se Sekretariátem OECD pro výživu, zemědělství a rybářství a několik expertů z ČSFR bylo přizváno k zasedání Výboru v roce 1991 a 1992. Experti prezentovali materiály k zemědělské politice ČSFR.

OECD zpracovalo pro země střední a východní Evropy programy postupného začlenění do spolupráce v OECD a postupného začlenění do Organizace. Maďarsko, Polsko a ČSFR mělo privilegium zvláštního urychleného přístupu. Rozvoj těchto kontaktů se v důsledku transformace státní správy zastavil.

PROGRAM OSN PRO ROZVOJ

United Nations Development Programme (UNDP)
Programme des Nations Unies pour le développement (PNUD)
866 United Nations Plaza, New York, N.Y. 10017 USA.

Program pro rozvoj byl založen v listopadu 1965 sloučením dvou dřívějších programů: tzv. Rozšířeného programu technické pomoci a Zvláštního fondu (Resoluce VS OSN 2029/XX).

Cílem je pomáhat zemím s nízkým národním důchodem na jednoho obyvatele vybudovat produktivní a dynamickou společnost a ekonomiku založenou na plném využití vlastních přírodních i lidských zdrojů.

Program financuje a prostřednictvím tzv. zúčastněných a prováděcích agencí realizuje projekty, o něž požádaly vlády rozvojových zemí. Projekty jsou zaměřeny na budování infrastruktury, na výcvik národních kadrů, na aplikaci vědy a moderní techniky, za účelem zlepšení a rozvoje průmyslu, zemědělství, dopravy, spojů, energetiky, výchovy, zdravotnictví, kultury, sociálních služeb apod.

Výkonným orgánem, který stanoví politiku Programu, je tzv. Řídící rada (Governing Council), složená ze zástupců jedné třetiny členských zemí.

Rada se schází obvykle dvakrát ročně (v lednu a červnu) a schvaluje s konečnou platností projekty, o které požádaly vlády jednotlivých zemí, dohlíží na činnost Programu a na přidělování fondů. Řídící rada předkládá své zprávy, návrhy a doporučení Hospodářské a sociální radě OSN (která též každoročně volí jednu třetinu členů Řídící rady UNDP na období 3 let) a jejím prostřednictvím Valnému shromáždění OSN. VS činí zásadní rozhodnutí o politice UNDP.

Meziagenturní konsultativní rada (Inter-agency consultative Board - IACB) je mimořádně důležitý orgán, který rozhoduje v podstatě o žádostech vlád a zejména o tom, která instituce se zúčastní na realizaci projektu. IACB tvoří Generální tajemník OSN, výkonné hlavy aparátů odborných organizací OSN, MAAE, KOR a UNIDO pod předsednictvím administrátora UNDRP, má tedy 16 členů a může si zvát hlavy aparátů dalších institucí (UNICEF, WFP, aj.). Jeho zasedání jsou neveřejná.

Sekretariát - v ústředí v New Yorku a v jednotlivých zemích, jež přijímají pomoc UNDP, zahrnuje cca 1 000 pracovníků. V čele sekretariátu stojí Administrátor. Jednacímí jazyky UNDP jsou angličtina, francouzština a španělština.

Fondy UNDP jsou dotovány z dobrovolných příspěvků zúčastněných států, jež na podzim každého roku na tzv. Závazkové konferenci v New Yorku oznamují výši svých příspěvků na příští rok. Pouze nepatrnou část tvoří příspěvky z nevládních zdrojů.

Činnost: UNDP poskytuje pomoc v podstatě trojí formou:

- vysíláním expertů do rozvojových zemí,
- poskytováním stipendií,
- dodáváním technického zařízení a přístrojů.

Těmito formami nebo jejich kombinací (včetně komerčních zakázek poradenským firmám a projektovým ústavům) uskutečňuje větší a velké projekty (někdy ne zcela správně nazývané „předinvestičními projekty“), jako jsou průzkumy a ekonomické studie možností využívat přírodní zdroje, budování národních institucí pro výchovu a technický výcvik pro uplatnění vědeckého výzkumu a posílení správního a institucionálního rámce pro rozvoj.

Od 1. 1. 1972 došlo k reorganizaci Programu OSN pro rozvoj, podle níž je státu s nízkým národním důchodem každoročně stanovena předpokládaná částka pomoci z UNDP na nejbližších 5 let (formou tzv. plánovacích ukazatelů).

Státy sestavují dlouhodobé (3-5 let) programy pomoci, které projednává a schvaluje Řídící Rada. Značnou pravomoc dostal v novém systému Administrátor UNDP (sám schvaluje projekty v hodnotě 100-250 000 USD) a tzv. místní představitelé UNDP (Resident Representatives) v rozvojových zemích, kteří mohou schvalovat projekty v hodnotě do 100 000 USD.

Česká republika je členem UNDP a svou účast formuje na nových základech prostřednictvím Ministerstva zahraničních vztahů. Pro možnosti uplatnění nároků z fondů UNDP je rozhodující propočet hrubého národního produktu na 1 obyvatele, stanovený jednotnou metodikou OSN. Doposud měla ČSFR statut čistého přispěvatele, tj. její vklady převyšovaly možné čerpání pomoci UNDP.

V rámci UNDP byl v průběhu 80. let vytvořen útvar Technické spolupráce mezi rozvojovými zeměmi (Technical cooperation among Developing countries) TCDC. Útvar iniciovaly rozvojové země, které chtěly využít společných prostředků UNDP pro uplatnění svých vyškolených odborníků v dalších rozvojových zemích. TCDC je připraven využít experty ze zemí střední a východní Evropy pro pomoc rozvojovým zemím a dává příležitost k podpoře mezinárodní spolupráce Institucím České republiky.

*Doc. ing. Vladimír Jeníček, CSc.,
Vysoká škola zemědělská, Praha*

OBSAH – CONTENTS

Hudečková H.: Sociologie venkova a zemědělství	865
Hudečková H., Lošťák M.: Urbanismus, kolektivismus a sociální hodnoty na českém venkově – Urbanism, collectivism and social values in the Czech countryside	867
Buchta S., Námerová I.: Vidiecké osídlenie a jeho väzby k slovenskému poľnohospodárstvu – Rural settlement and its links to Slovak agriculture	881
Honcová J.: Sociologie, historie, genealogie a jejich vzájemné vazby při společenském výzkumu vesnice a zemědělství – Sociology, history, genealogy and their mutual relations in the social research of village and agricultural	889
Schimmerling H.: Obnova vesnice a výzkum venkova - interdisciplinární úkol – Renewal of village and rural research - an interdisciplinary task	897
Buchta S.: Hodnotiace postoje občanov v postkomunistických krajinách voči lokálnej vláde – Evaluating attitudes of the post-communist countries' citizens towards the local government	907

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Lošťák M.: Symposium/Workshop: Ekonomické chování venkovských rodinných domácností v Evropě	921
Hudečková H.: „Kulatý stůl“: CEFRES - VŠZ Praha - Univerzita Montpellier	923
Lošťák M., Majerová V., Špaček J.: XV. kongres evropské společnosti pro rurální sociologii (ESRS), Wageningen 2. - 6. 8. 1993	924
Hrubý J.: Konferencia o rozvoji vidieka	933
Jurášek P.: K osmdesiatym narodeninám Prof. JUDr. Štefana Fišeru, DrSc.	935

INFORMACE

Hudečková H.: Spolek pro obnovu venkova	937
Urbášková H.: Venkov - prostor budoucnosti	939

PŘÍLOHA

Trnková V.: Zaměstnanost na venkově v České republice	943
Jeníček V.: Mezinárodní vládní organizace a jejich vztah k zemědělství	947

The journal Zemědělská ekonomika published original scientific papers dealing with agricultural subjects from the sphere of economics, management, informatics, ecology, social economy and sociology. since 1993 the papers continually treat problems which have been published in the journal Sociologie venkova a zemědělství until now.

An extensive scope of subjects in fact covers the whole of agribusiness, that means economic relations of suppliers and producers of inputs for agriculture and food industry, problems from the aspects of social economy and rural sociology and finally the economics of the population nutrition.

The level and treatment of the indicated subjects may be different - macroeconomic, regional, in-house, analytical, synthetic, comparative, factorial, etc.

Numerous sections called "Discussion", "Information", "From Outland", "Review", "Supplements" offer to the authors large opportunities for publishing their views.

The papers are published in Czech, Slovak or English.

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA ♦ Vydává Česká akademie zemědělských věd a Slovenská akadémia pôdohospodárskych vied – Ústav zemědělských a potravinářských informací ♦ Vychází měsíčně ♦ Redaktorka mgr. Alena Rottová ♦ Redakce: Slezská 7, 120 56 Praha 2, telefon 02/25 75 41 ♦ Sazba a tisk ÚZPI, Slezská 7, 120 56 Praha 2 ♦ © Ústav zemědělských a potravinářských informací, Praha 1993.

Rozšiřuje PNS. Informace o předplatném podá a objednávky přijímá každá administrace PNS, doručovatel tisku a Administrace centralizovaného tisku, Hvoždanská 5 - 7, 149 00 Praha 4.